

Mitt norske Russland

- Brudd og kontinuitet i identitetsforvaltningen

3900

Tatiana Wara

*Mastergradsoppgave i pedagogikk
Fakultet for humaniora, samfunnsplanlegging og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Høsten 2009*

Til pappa

Når jeg møter verden – låner jeg din livsbejaende blikk og fyller min verden med glede og undring...

Forord

Jeg vil takke alle som har bidratt til at målet er nådd. Uten dere ville jeg ikke klart det!

Den største takk går til mine informanter, som lot meg å ta del i deres historier. Siden jeg bruker meg selv som informant, må jeg nevne min nærmeste familie, naboer og min omgangskrets. Dette er personer jeg verdsetter høyt, og som jeg gjerne vil takke for all støtten. Jeg vil spesielt takke Mamma, lillesøster Elena, og min kjære svigerbror Tore som av og til er mer russisk enn meg.

En stor takk til Jens-Ivar for grundig veiledning, fleksibilitet og godt samarbeid. Du har vist stort engasjement, gitt meg inspirasjon og mange faglige innspill. Takk for din utholdenhet og tro på mitt prosjekt. Din oppmuntring og positive tilbakemeldinger har fått meg til å stå på!

Og ikke minst takk til min familie og venner her i Norge, som har vært der for meg hele tiden. Deres støtte vært uvurderlig! Takk for deres tålmodighet, engasjement og tro på at jeg klarer det! Takk for mange gode og varme samtaler som gav meg inspirasjon, støtte, selvtillit, skriverglede, og, ikke minst, beriket meg og utvidet min horisont.

Takk til deg Tommy for korrekturlesing og for forskningsprosessen min. Takk til dere Daniel og Katarina som tålmodig har ventet på at mamma skal bli ferdig med studiene. Uten dere kunne jeg aldri skrive om mitt norske Russland!

Innholdsfortegnelse:

1	Innledning.....	1
	Avgrensning av det uendelige	1
1.1	Tema og problemstilling.....	2
1.1.1	Teoretiske perspektiver	5
1.1.2	Innhold og oppbygning	5
2	Kultur og identitet	7
3	Russlands historiske skikkelse – Den ”ytre” historie.....	10
3.1	Noen faktaopplysninger.....	10
3.1.1	Mellom Øst og Vest / Det Hellige Russiske Riket.....	11
3.1.2	Mongolenes åk	12
3.1.3	Det Moskovittiske riket.....	12
3.1.4	Sankt Petersburg som den nye hovedstad	13
3.1.5	Den russiske revolusjon	15
3.1.6	Tvangskollektiviseringen i Sovjetunionen.....	16
3.1.7	2. verdenskrig	16
3.1.8	Den kalde krigen	17
3.1.9	Perestrojka.....	18
3.1.10	Upopulær i hjemlandet, men Gorbo-mania i vesten.....	18
3.1.11	Ingen kontroll	18
3.1.12	Økonomisk vekst og ny supermakt	19
3.2	Om Kirovsk	19
3.2.1	Byens historikk.....	19
3.2.2	Sofias historie	20
3.2.3	Faktaopplysninger om Kirovsk i dag	21
4	Teoretisk orientering	23
4.1	Carl Gustav Jung	23
4.2	Maurice Merleau-Ponty	26
4.2.1	Merleau-Pontys forklaring på fantomlem	27
4.2.2	Den permanente kroppen.....	28
5	Metode- og kulturrefleksjon.....	32
5.1	Selvanalyse i et kulturhistorisk perspektiv	34
5.1.1	Min første julefeiring i Norge	34
5.1.2	Russisk, norsk eller begge deler?	36
5.1.3	Hvem skaper mening? Om min analytiske utsikt.....	37
5.2	En liten bursdagsfest - Noen dilemmaer på hjemmearena	41

5.3	Narrative	42
5.4	Etiske refleksjoner - Å granske i sin egen kultur.....	44
6	Presentasjon og Analyse.....	46
6.1	Mitt levde Russland – Den ”indre” historie.....	47
6.1.1	Endelig i Russland.....	49
6.1.2	”På rett sted til rett tid”.....	52
6.1.3	Mitt levde Kirovsk - Å vende tilbake til tingene selv	56
6.1.4	Nostalgi – noe som jeg stadig gjenskaper.	59
6.1.5	Hjemme i det ”private”. Borte bra men hjemme best	62
6.1.6	Sykehusbesøk. To verdener.....	63
6.1.7	”Man må bare å henge med” - Kulturelle transformasjonsprosesser i en moderne russisk kontekst	65
6.2	Russisk begravelseritualet.....	71
6.2.1	Sorg	72
6.2.2	Begravelseritualenes praktiske betydning	72
6.2.3	Begravelseritualet i Merleau-Pontys språkdrakt.....	74
7	Avslutning	78
8	Litteraturliste	81

Prolog

Den usynlige budskap

- Har du lest artikkelen i det siste litteraturbladet?
- Hva handler den om, vennen min?
- Den handler om blomster, fosser og vinden som trasser. Den handler om naturens skjønnhet og styrke.
- Les mellom linjene, jenta mi, det handler egentlig om så mye, mye mer...
- Men hvorfor skriver han da om været?
- Vær er bare en metafor på budskapet, en slaks kamuflasje.
- Men hvorfor kamuflerer han sitt budskap?
- Det er fordi det er kunst å formidle det slik at det kan tolkes på mange måter.
Og fordi det ikke er så lurt og si eller skrive enkelte ting direkte.

Det var vanlig å øve på indirekte tale i hjemmet vårt. Vi lette etter sannheten med lommelykt og kompass over alt i alle smug, fordi avisa og pressen ellers bare var gjenklang av våre partiledere, som Bresjnev på den tiden. Litteraturbladet var en av få kritiske blader, kanskje fordi forfatterne var de flinkeste til å skrive mellom linjene og dermed kunne de villedde sensuren. Eller fordi de bare skrev om været og kjærlighet i ordets rette forstand, og vi selv tilskrevet til våre kjære forfattere det usynlige budskapet.

1 Innledning

Avgrensning av det uendelige

Siden Russland er mitt hjemland føler jeg at det eneste riktige er å gjøre feltarbeidet der. Jeg har vært i Norge i snart 15 år nå, og er godt integrert, delvis assimilert og fornorsket. De første årene i Norge var jeg opptatt av å lære norsk, kulturelle verdier, praksis og syntes alt var fascinerende med det nordiske. Foreløpig har mine russiske bøker samlet mer og mer støv. Til slutt ble de plassert på mørkeløftet hos svigerforeldrene mine. Jeg gjemte bøkene langt fra synet og fra hjertet for ikke å la meg friste til å lese. Nå kan jeg endelig ta bøkene frem igjen med god samvittighet. Jeg gleder meg.

Men hvordan kan jeg fange inn det russiske i det russiske, når Russland er så uendelig stort og russere så mangfoldige? Russland er verdens største land i areal og grenser til 14 land. Likevel er det så forunderlig og gåtefullt for Vesten. Denne opplevelsen av fremmedhet som på begge sider uttrykker seg i ulike ideologiske retninger skaper distanse på tross av den geografiske nærheten.

Sterk økonomisk vekst i Russland, felles fiskeriinteresser i Barentshavet og ellers i nordområdene, gassutvinning i Shtokmanfeltet, felles grense og felles interesser på Svalbard og i nordområdene, global oppvarming, faretruende miljøforurensing fra Nikkel og miljøtrusler fra ustabile atomkraftverk har ført til at dagens Russland er blitt et viktig satsingsområde for blant annet norsk næringsliv, forskning og miljøpolitikk. Dermed er og blir russiske aktører på disse områdene viktige samarbeidspartnere for fremtiden. For å oppnå et vellykket samarbeid må man først og fremst forstå aktørene bak satsingsområdene. Altså, russerne og deres måte å være på. Dersom man ikke kjenner russernes væremåte og hvordan de tenker lykkes man ikke. Russere setter blant annet stor pris på de personlige relasjoner. Dersom personkjemien fungerer kan man overkomme absolutt alle andre hindringer, sier Julie Ferkis til Forskningsbladet¹.

Enhver kultur innehar en form for ”sosial grammatikk” for samhandling, hvor de kulturelle kodene kan sees på som de ubevisste regler for ”riktig” og ”gal” atferd (Saugestad 1997). Det som er selvsagt og naturlig for en kultur, er nødvendigvis ikke det for andre.

¹ Hentet fra Bladet Forskning Nr. 2/07

Det å samhandle med mennesker i ulike symbolske univers kan være både provoserende og forvirrende. Jeg husker selv hvor irritert jeg ble da en mann som gikk foran meg inn i et lokale, ikke åpnet døren for meg. Eller hvor usikker jeg ble når noen strakte frem hånda for å hilse på meg. I Russland er det nemlig vanlig å åpne dører for kvinner og man håndhilser ikke på kvinner. Slik sosial grammatikk er ikke vanskelig å oppdage for en nyankommen, men det finnes mange andre ”usynlige” koder som krever mer tid for å bli oppdaget. Eriksen (2002) betegner en slik implisitt kunnskap for kunnskap som ligger ”mellom linjene”.

I denne avhandlingen ønsker jeg å fokusere på identitetsforvaltning. For å få en forståelse av bakgrunnen for identitetshåndtering og de tilhørende strategier, finner jeg det nødvendig med et retrospektivt perspektiv, og har derfor valgt å gi kort oversikt over viktige historiske begivenheter som har formet det moderne Russland. Intensjonen med det historiske tilbakeblikket er å vise til de stadige dramatiske forandringer (brudd) som sannsynligvis har preget hele den russiske befolkning.

1.1 Tema og problemstilling

Kultur som transformasjon av sosial erfaring

”Historien er altså hverken en bestandig nyskabelse eller en bestandig gentagelse, men den unike bevægelse, der skaber stabile former og sprænger dem. Organismen og dens monotone dialektikker er derfor ikke fremmede overfor historien og uoptagelige for den”(Merleau-Ponty 1994:28-29)

Som jeg har nevnt innledningsvis, vil jeg se på fenomenet identitetsforvaltning i et kulturhistorisk perspektiv, hvor kultur kan forstås som en klang fra fortiden og er selve fortiden, men arvet og innlemmet. På den måten er kultur alltid i nåtiden. Mennesker forandres i takt med tidsepoker. For å forstå mennesker er det derfor nødvendig å forstå at kulturen som befinner seg i nåtiden, aktualiserer fortiden som legger føring for fremtiden. På den måten kan kultur sees som et arvemateriale som er overført fra generasjon til generasjon, eller først og fremst, til samfunnet vi møter og omgås med og ved. Ut fra det er kultur både historie, felleskap og praksiser som former mennesker og legger en viss føring for deres aktiviteter, behov, interesser, idealer og væremåte. For eksempel, det som anses som nødvendig for livsoppholdet for en nordmann er langt fra det samme en russer vil anse som nødvendig.

Behov impliserer en mangel eller et savn som må erkjennes som noe andre har eller mangler. En ung mann fra Etiopia fortalte meg at han først erkjente hvor fattige de var da han kom til Norge for første gang. I hjemlandet hadde alle det likedan og derfor trodde han at de hadde normal levestandard.

Jeg vil i avhandlingen spesielt konsentrere meg om praksiser som foregår i det *usynlige rom*, særlig de som etablerte seg i kjølevannet av det maktspektet ulike regjeringer har utøvet. Russlands myndigheter har gjennom mange generasjoner utøvd en politisk praksis som har medført voldsomme omveltninger² (brudd) overfor den russiske befolkningen. Denne myndighetsutøvelsen utløste en rekke motstrategier, som jeg definerer som *kulturelle overlevelsesstrategier*, fra befolknings side. Disse motstrategier dreier seg her om bevisste handlingsvalg og mer ubevisste identitetsstrategier som bidrar til transformasjon av den russiske identitet.

Det jeg vil poengtere her, er at den *ytre historie* eller den rent faktiske begivenhet, ikke er det samme som den *indre historie* som er levd. Den ”ytre historie” skal her leses som bakgrunn for den ”indre historie” som handler om enkeltmennesker. Den ytre historie reproduseres i den indre og fungerer som en referanse for de handlingsdisposisjoner et menneske får gjennom sosialiseringa. Det enkelte menneskets handlinger har alltid sammenheng med felleshandlinger som er bundet til ulike sosiale situasjoner hvor politikken lager føringer for normer, verdier, tradisjoner, ritualer og sosiale og kulturelle mønster. Jeg fordyper meg i den indre historie eller i det ”usynlige rom” som er skapt for å ivareta kontinuitet på grunn av uoverensstemmelser (brudd) mellom den ytre og den indre historie.

Avhandlingens tema er på mange måter en variant av emigrantenes identitetsforvaltning i det landet de flytter til, når de returnerer til sitt hjemland. Det spesielle i mitt materiale er at den russiske historien er preget av mange totale, radikale forandringer fra Revolusjonen i 1917 til Perestrojka og Glasnost i 1989. Folk var nødt til å omstille seg etter nye regimer på kort tid. Det offentlige rom ble på en måte delt i to nivå, den *synlige* legitime, og den *usynlige* som lever i det skjulte. Det gjør det spesielt utfordrende å begripe de uskrevne (usynlige) regler og handlingsalternativ, selv for en russer.

² Se kapittel 3

Avhandlingens hovedtema er hvordan russere skaper kontinuitet i sin kultur på tross av de totale radikale forandringer, som jeg definerer som ”brudd”. Heretter blir disse kontinuitetsskapende rom kalt for det ”usynlige rom”. Analysen dreier seg om hvordan russere transformerer sin kultur ved å danne strategier for å vedlikeholde sin russiske identitet?

Avhandlingens hovedtema er: **Transformasjonsprosesser i identitetsforvaltningen. Kulturelle overlevelsesstrategier.**

Formålet med avhandlingen er å ta utgangspunkt i transformasjonsprosesser knyttet til identitetsforvaltning og enda mer presis, til kontinuitet eller hvordan historien sitter fast i oss og hvordan vi videre forvalter den. Den ytterligere avgrensningen er basert på de temaene jeg fikk tilgang til gjennom mine observasjoner og som kom frem under intervjuene. Det er dette mønsteret som har dannet grunnlaget for min avgrensning.

Jeg har valgt å bruke meg selv som hovedinformant og fremstår selv som analyseenhet. Avgrensningen er foretatt i henhold til min problemstilling hvor problemstillingen fordrer indre refleksjoner noe som er vanskelig å innhente informasjon om gjennom intervjuer. Selv om jeg har gjort feltarbeid og intervjuer i Kirovsk, min historiske hjemby, har jeg lagt hovedvekt på min egen opplevelse. Det har gitt meg mulighet til å se fenomenet identitetsforvaltning i et mer ”konsentrert” og et dypere perspektiv. Jeg vil derfor gjøre noen refleksjoner om dette. Merleau-Ponty (1994) sier at vår fenomenale kropp har sin egen stil og dermed er den eiendommelig i sin fremtredelsesmåte. Han argumenterer for at vi aldri kan gi en tilsvarende beskrivelse av andres tanker og følelser. Han forklarer dette med å vise hvordan vi opplever egen smerte. Den andres smerte har en helt annen betydning for meg, fordi min egen smerte er levd smerte, mens andres er et uttrykk (Thøgersen 2004). Slik er det også med egne erfaringer.

Ut over dette vil jeg ikke gjøre noen avgrensninger, da hensikten med avhandlingen er å prøve se på helheten ved fenomenet kontinuitet i identitetsforvaltning.

1.1.1 Teoretiske perspektiver

Mitt teoretiske fundament er valgt med utgangspunkt i den avgrensningen jeg har gjort, knyttet til de temaene som er mest fremtredende i min undersøkelse. Med dette som utgangspunkt benytter jeg meg av spesifikke områder som jeg vil anvende for å kunne analysere hvordan russere skaper kontinuitet i sin identitetsforvaltning. Her har jeg valgt å benytte Carl Gustav Jung sine analytiske psykologiske teorier og Maurice Merleau-Pontys fenomenologiske perspektiv. Deres tilnæringsmåte tilbyr, etter min mening, de mest fruktbare retningene for å unngå systemtenkning og en totaliserende forståelse av identitet, men det hjelper meg til å se fenomenet identitetsforvaltning fra et kulturhistorisk perspektiv. Gjennom Jungs analytiske hovedbegreper (arketyper, det kollektive og det personlige ubevisste) og Merleau-Pontys eksistensielle filosofi (som ser fenomenet i all sin mangetydighet, hvor historie, kultur, samfunn og individ forenes) vil jeg kunne analysere fenomenet kontinuitet i identitetsforvaltningen i et kulturhistorisk perspektiv som er inkarnert i verden som vi står i levende relasjon til.

1.1.2 Innhold og oppbygning

Avhandlingen består av syv kapitler. Innledningen belyser temaet i oppgaven og hvilken tilnærming jeg har valgt.

Kapitel 2 introduksjon til kultur- og identitetsbegrepet, der jeg forsøker å komme frem til kultur og identitetsbegrepet som er fruktbart for mitt materiale.

Kapitel 3 et historisk tilbakeblikk som bakgrunn til problemstillingen og skal sees i sammenheng med analysen.

Kapitel 4 presenteres de ulike teorier, som danner grunnlaget for min analyse.

Kapitel 5 omhandler metode. Her redegjør jeg for hvordan jeg har tilnærmet meg fenomenet, gjør en selvanalyse siden jeg bruker meg selv som hovedinformant og som en analyseenhet.

Kapitel 6 er en presentasjon og analyse hvor jeg anvender de utvalgte teorier på min empiri. Kapitlet er delt opp i to underkapitler, hvor jeg kaller hovedanalysedelen for "Mitt Russland". Her bruker jeg observasjoner fra min hjemby, Kirovsk, og meg selv som hovedinformant. I andre analysedel beskriver jeg russiske begravelsesritualer og analyserer det i forhold til en krisepedagogisk modell, og til slutt, anvender den i forhold til Merleau-Pontys fantomlem-teori.

Kapitel 7 er oppsummering og avslutning, hvor jeg gir noen betraktninger om hva denne oppgaven kan bidra med, sett i sammenheng med et kulturkritisk perspektiv.

2 Kultur og identitet

Fordi jeg vil se på fenomenet identitetsforvaltning i et kulturhistorisk perspektiv, har jeg valgt og forankre identitetsbegrepet i kulturbegrepet. Identitet er et begrep om tilhørighet til i en kultur. Identitet kan begrenses til to forhold: likheter og forskjeller (Eriksen og Sørheim 1999). Identiteten er knyttet til den kulturelle konstruksjonen ” hvem jeg er” i forhold til de andre. Identitet har med selvet å gjøre (selvtilskrivning), jeg identifiserer meg med de (betydningsfulle) andre (Mead 1936). På den måten er individuell identitet (egoets presentasjon av seg selv) synonymt med kulturell identitet (bekreftelse av andre). Da kulturmøter er selvopplevd, skriver jeg meg inn i avhandlingen og vil bruke meg *selv* som en analyseenhet. Ved møte med de andre russiske informanter analyserer jeg meg selv i forhold til andre og de andre i forhold til meg selv. Nettopp gjennom de andre kan jeg finne ut hva som er det opprinnelige russiske i meg og hva jeg har tilegnet meg i Norge³. Dette individperspektivet har to dimensjoner: Den ene er det unike individet - lik meg selv. Den andre dimensjonen - lik med de andre, det vil si felles kulturhistoriske erfaringer og er derfor vesentlig i denne avhandlingen, som handler om hvordan russere ivaretar, rekonstruerer og viderefører russisk kultur⁴.

Jeg har valgt å benytte Fredrik Barth sitt kulturbegrep: ”(...)den ballast av ideer og normer som en person bærer med seg ut fra hva personen har lært og erfart: hans/hennes kunnskaper, konvensjoner, meninger, holdninger og verdier” (Barth 1994:297). Han ser på kultur som en kunnskapsoverføring, det vil si at den kulturelle ballasten som inneholder erfaring fra både fortid og nåtid påvirkes og endres fra dag til dag. Ny opplevelse gir oss nye nøkler til å forstå verden omkring oss. Han sier også: ”Vi tvinges til å erkjenne at mennesker har et aktivt forhold til fortidens hendelser, gjennom å tolkes på ny- og annerledes- kan få nye konsekvenser i nåtiden”(ibid:22). Han ser på kultur som en dynamisk prosess som foregår i dialog mellom nåtid og fortid. Ved å innta dette perspektivet ser vi at kultur er konstruert gjennom sosial praksis og nye erfaringer, altså til tidligere erfaringer eller til et kulturelt minne.

³ Mead (1936) mener at vi justerer oss selv i forhold til de andre.

⁴ I tråd med Høgmo, er jeg-et en eksistensiell størrelse atskilt fra omverden, men også størrelse i den samme verden. Han sier videre: ”Identitet er ikke noe vi har fullt og helt. Det er noe vi forhandler om” (Høgmo 1992:23).

I følge Carl Gustav Jung (1875-1961) har menneskets ubevissthet opprinnelse i felles historiske erfaringer. Forfedrenes erfaringer står til disposisjon for neste generasjon, hvor arketyper sørger for å gjenopplive og virkeliggjøre et arkaisk materiale. Arketyper⁵ blir til en slags avleiring av vår felles historie. På den måten blir mennesket fastlåst i sin fortid (Jung 1985 b). Jung forklarer dette med at den menneskelige historie lagres i vår ubevisste psyke, hvor den blir tilslørt av projeksjoner og fortrent psykisk materiale. På den måten overser Jung de praktiske kulturelle kontekster (Nergård 2006: 129-148).

Merleau-Ponty (1994) sier at min kropp ikke er en samling av organer. Han ser på kroppen som flertidige fenomenfelt som ikke kan deles opp og forklares. Merleau-Ponty bruker begrepet "den fenomenale kropp" for å understreke det eksistensielle ved kroppen og stiller seg derfor kritisk til psykologene som har konsentrert seg om deler av kroppen⁶. Han mente de overså den "levde kroppen" som både er sanselig og situert i verden. Hovedtanken her er at menneskekroppen ikke er et objekt og heller ikke et middel og dens forhold til omgivelsene er ikke objektivt, men en levende relasjon til verden, hvor dens deler står i indre forhold til hverandre. Han forklarer dette med hvordan hendene som griper også blir grepet. Når vår venstre hånd griper om den høyre, er den venstre hånden subjekt og den høyre objekt. Men når mine hender griper hverandre, blir de også grepet av hverandre. På den måten blir mine hender både subjekt og objekt på samme tid. Slik blir egne erfaringer ikke det samme som andres erfaringer. Dersom jeg skjærer meg i fingeren er det ikke det samme som å skjære et stykke brød. Det gjør vondt i fingeren, men det angår samtidig hele kroppen. På den måten blir smerten ikke bare subjektet, men også kroppen. Alle våre erfaringer blir inkarnert i kroppen. Samtidig blir våre erfaringer transformert og kan fremprovosere ny erkjennelse og tolkning.

Carl Gustav Jung (1985a, b) forklarer transformasjonsprosessene gjennom *det kollektivt ubevisste*, den del av det ubevisste som er upåvirket av individets erfaringer, en disposisjon for erfaringsmuligheter. Det gir oss mulighet ikke bare til å reprodusere ny kunnskap, men også til å "overskride vår forståelse".

⁵ "Arketyperne (...) som predisposisjoner i psyken som både svarer til en bestemt type erfaring, men som også påvirker denne erfaringen. Jungs poeng at disse arketyperne eller predisposisjonene ikke er blitt til gjennom den individuelle erfaring" (Nergård 2006: 136).

⁶ Han mener her psyke

Når vi utstyres oss med nytt rammeverk, konvensjoner, språk, sted – ville man naturlig innse at det kulturelle særpreget er i konstant forandring. I følge Eriksen (1999:94) er det spriket, eller diskrepansen mellom vår mentale kart og terrenget. Der terrenget har sammenheng med forandringer, altså den moderne tid, har det mentale kart referanse i fortidens kultur. I kjølvannet av globaliseringen, nye impulser og påvirkning og den nye viten som erverves, viskes de kulturelle grensene delvis ut og våre tolkningssystemer omvurderes⁷.

Berger (1963) uttrykker de samme tankene ved å rekke frem eksempler på geografisk eller sosial mobilitet, som illustrerer desto klarere en prosess som foregår i hele samfunnet og i ulike sosiale situasjoner. Det går ut på at uendelige rekker av forskjellige tilværelser griper inn i hverandre. Når individet endrer sitt bosted, sivil status, sosiale forbindelser, endres også tolkningssystemet. Han sier videre at opplevelsen av veksling ikke bare er et globalt historisk fenomen, men også et virkelig eksistensielt spørsmål i individets liv. Dette innebærer å se speilbildet av seg selv i en lang rekke av speil, hvor alle gir et forskjellig bilde.

Bourdieu (1995b) definerer slike speil eller disposisjoner for *habitus*. De objektive strukturene eller betingelser som eksisterer i verden og som ble formidlet av et system av symbolske representasjoner eller forestillinger, utvikler ulike disposisjoner hos mennesker og får oss dermed til å handle i verden på ulike måter. Habitus er personlig erfaring som er grunnet på de erfaringer individ har samlet bevisst eller ubevisst og gjelder personens kroppslige, emosjonelle, kognitive og sosiale sider. Ett av de sentrale aspektene ved en etnisk habitus er sosial oppdragelse og utdanningsprosesser, hvor politikk og maktaspekter inkorporeres i kroppen. Fredrik Barth (1994:177) ser på kultur som noe som bygger seg opp i oss, for eksempel ”avleiring av våre egne erfaringer,” hans tilnærming er etter min mening særlig fruktbar for mitt materiale.

⁷ Giddens, Bauman og Beck trekker frem usikkerhet, fragmentering, ambivalens og globalisering som sentrale elementer i dagens samfunn. Hovedtanken er at bruddet fra foreldregenerasjonen, tradisjoner, etnisitet og klasse fører til nye former for risiko, individualisering og en særskilt refleksivitet. Fremtiden betegnes som mer uoversiktlig og risikofyllt enn tidligere generasjoners samfunn (Fauske og Øia 2003).

3 Russlands historiske skikkelse – Den ”ytre” historie

For å forstå russisk kultur, holdninger og samhandling mener jeg det er nødvendig å ta et tilbakeblikk på de avgjørende historiske hendelser som har formet landet gjennom flere generasjoner og har blitt inkorporert som et felles kulturminne (i både kropp og sjel).

3.1 Noen faktaopplysninger

Russland dekker en åttendedel av jordkloden og er verdens største land i areal. Landet strekker seg fra Østersjøen i vest til Stillehavet i Øst, gjennom 11 tidssoner. Tidsforskjellen innenfor denne avstanden er 9 timer. Russland med sine ca. 17 mill. kvadratkilometer grenser til 15 land: Norge, Finland, Estland, Latvia, Litauen, Hviterussland, Ukraina, Polen, Aserbajdsjan, Georgia, Kasakhstan, Mongolia, Nord-Korea og Kina. Klimaet varierer fra nord- til sørkysten, store fjellområder, ørken og stepper med barskt kontinentalt klima. I Sibir er temperaturvariasjonen over 100 grader, fra 70 kuldegrader om vinteren til over 40 varmegrader om sommeren, noe som gjør det til det kaldeste bebodde stedet på jorden.

I desember 1993 fikk Russland ny forvaltning, den Russiske Føderasjon bestående av 84 guvernørstyrte enheter som til dels er autonome. I mai 2000 ble 7 føderale distrikter delt i guvernørstyre, med formål om å sentralisere makten. Alle distrikter kontrolleres fra Moskva som er det politiske og økonomiske maktsentrumet. Moskva skiller fra resten av Russland på grunn av sin høye standard, levekår, kvalitet på veier, boligpriser osv. Det sies at Moskva er den byen i verden med flest dollarmilliardærer, og ikke mindre enn befolkningstallet i Norge. Russere kaller selv Moskva for et selvstendig land på grunn av den store kontrasten med resten av landet.

Den Russiske Føderasjonens president er statsoverhode med vide fullmakter. Han utnevner regjering og alle ministre, står for utformingen av innenriks- og utenrikspolitikken og har den øverste ledelse i de væpnede styrkene. Han kan bare avsettes ved riksrett. Statsministeren er rangert som nummer to i landet. Folketallet i Russland er på ca 142 mill. (2008)⁸. Befolkningsveksten er negativ med en årlig reduksjon på ca 700 000, dette på grunn av synkende fødselshyppighet og høy dødelighet.

⁸ Kilde: Store norske leksikon: www.snl.no/russland/befolkning

Befolkningen består av et utall forskjellige etniske og nasjonale grupper som har egne tradisjoner, religion og særegenheter (mange språk). Det er også stor forskjell på levemønster og tradisjoner mellom befolkningen i de ulike landsdeler. Det offisielle statspråket er russisk, men mange delstater har også gjort sitt lokale språk offisielt. Den russisk-ortodokse kirken er landets største trossamfunn, andre minoritetsreligioner omfatter katolisisme, buddhisme, protestantisme, jødedommen og islam. I de siste årene har nye retninger spredt seg, blant annet læstadianisme og pinsevenner. Det er også mange ateister som en følge av Sovjetregimets antikristpolitikk (Geographica 2004).

3.1.1 Mellom Øst og Vest / Det Hellige Russiske Riket

Russland ble kalt for ”midstens rike”, ikke bare på grunn av geografiske beliggenheten, men også på grunn av påvirkning og inspirasjon fra Østens religiøse liv som stammer fra Bysants, og i Vest representert med skandinaviske vikinger som dominerte i det vestlige Russland og Ukraina. På 1000- og 1200-tallet hadde det gammelrussiske riket tre forskjellige sentra, Kiev, Novgorod og Moskva. Kiev var et stort handelssenter og med sine 60 000 innbyggere var det den største byen i Russland og hele Øst-Europa. Novgorod var med sine 50 000 innbyggere handelssenter mot vest for Skandinavia og Tyskland. Det var to uavhengige økonomiske systemer. Novgorod var den første byrepublikk i Europa med framtrepende demokratiske elementer, for eksempel måten man delte jordområder og organiserte arbeid på. Jorden tilhørte fellesskapet og kunne ikke gå i arv, og ble tildelt gjennom landsbyfellesskapet. Fyrsten og biskopen ble utnevnt lokalt i landsbyfellesskapet på en folkeforsamling, det samme med alle beslutninger som angikk lovgivning, innriks- og utenriks politikk. På den måten var alle med på å bestemme og kunne påvirke fellesskapet. Novgorod var også den eneste delen av riket som bevarte sitt selvstendige styre under det tatar-mongolenes åk (overherredømme). De hadde handlekraftige fyrster, og tatarerne fryktet sumpene og vannene rundt Novgorod. Denne byen ble dermed minst påvirket av den tatar-mongolske undertrykkningen i det gammelrussiske riket som varte i over 250 år. Moskva regionen spilte ingen avgjørende rolle før etter mongolenes åk (Normann 1990; Dratsj 2006; Karmin 2003; Muntsaev mfl. 2006).

3.1.2 Mongolenes åk

Tatare-mongolinvasjonen, under hærføreren Batu som var en av Djengis Khans sønnesønner, hadde et jerngrep på hele det russiske riket. Mongolene dannet staten Den gylne horde⁹, og kontrollerte Russland fra 1224 til 1480. Den relativt humane politikken og menneskesynet som var i Russland ble erstattet med ydmykelses og underkastelses for de mongolske erobrerne. Tatare-mongolenes åk gav katastrofale utfall for den politiske-, økonomiske- og kulturelle utviklingen i landet, mens kirken var uberørt og fritatt for all beskatning og vernet av khanen. 49 av totalt 79 russiske byer ble utryddet, mange håndverkere ble arrestert og agrarproduksjonen ble hardt rammet. I hele 250 år var Russland isolert fra Europa. Khanen ble dyrket som en gud. Mongolene betraktet seg selv som de utvalgte og foraktet alle utlendinger. Det ble innført grusomme straffe- og tortur metoder. Khanen fikk jevnlig leveranser av unge russiske jenter. Med krav om fullstendig lydighet og underkastelse ble den russiske stoltheten krenket gjennom flere århundre og har laget dype spor i den russiske befolkningen (Ibid.), noe jeg skal utdype nærmere i analysen.

3.1.3 Det Moskovittiske riket

Russernes dominans i Moskva økte gradvis på grunn av tatare-mongolenes egne strenge hierarkiske samfunnssystem, og i 1380 ledet Moskvas fyrste Dimitrij russerne til krig mot mongolene som de vant. Først 100 år senere under Ivan den 3. ble tatare-mongolene drevet ut av Moskva. Ivan den 3. firedoblet Moskvas territorium og fortsatte å styre landet med samme tyranni og undertrykkelse som mongolene. Ivan tok tittelen ” storfyrste over alle russere”, og for å vise hvor stor han var, bygde han Kreml i Moskva. I 1472 giftet han seg med den bysantinske keiserens niese og ble dermed også arving til de statsmessige militære grader (insignier). Han fikk kirkens velsignelse og forente kirkelig og statlig makt under ett og titulerte seg som ”tsar”. Fra 1613 til 1917 ble det russiske imperiet styrt av tsarfamilier.

⁹ Dsjengis-khan bygde opp et stort rike av tatarernes landområder i Sentral-Asia, han samlet mongolske og tatarstammene sammen til en uovervinnelig hær, som har igjen delte i ”horder” som var selvstendige militærrområder. Batu ledet en slik horde og erobret Russland. Det sies at den ble kalt for ”Den gylne horde” fordi Batu alltid hadde et gullfarget telt.

Barnebarnet, Ivan den 4., eller Ivan den Grusomme (1530-1584), var den første tsararvingen og ble kronet i 1547. Hans barndomsminner dreide seg om grådige og utspekulerte "bojarere" eller adelsmenn som forsøkte å rive til seg mest mulig makt når bestefaren Ivan den 3. ble svak. Moren døde da han var åtte år gammel, og han hadde da ingen å stole på. Han var overbevisst om at han måtte knuse bojarenes makt for å gjøre tsaren eneveldig og Russland til en sterk nasjon. Det sies at han var den frykteligste, uhyggeligste og mest despotiske hersker i verden, og styrte riket urokkelig. Slaveri og bekjemping av vestlig innflytelse satte Russland i en dvaletilstand som var preget av frykt og isolasjon. Russerne hadde også reiseforbud og det var vanskelig å flykte fra landet siden grenseovergangene var strengt bevoktet. Rømlinger som ble tatt ble straffet med døden. Novgorod, som var selvstendig under mongolinvasjon, videreutviklet sine demokratiske institusjoner. De styrket vennskap mot Litauen og Polen og ville ikke underkaste seg Ivan den Grusomme, noe som førte til at Moskovittene invaderte og nesten utryddet Novgorod. Ivan den Grusomme utvidet Moskovittriket fra Kasan til Sibir. Til tross for sagnet om hans grusomheter, omtales Ivan i folkeviser, som en streng men rettferdig tsar og en slags guddommelig skikkelse eller guds keiser som ikke var bundet av noen lov, han ble tildelt sin makt fra Gud.(Ibid.)

3.1.4 Sankt Petersburg som den nye hovedstad

"St. Petersburg er den mest abstrakte, mest uttenkte by i hele verden."(Dostojevskij)

Vestliggjøringen av Russland startet med Peter den Store (1682-1725), som regjerte fra 1694, og snudde den russiske kulturen fra å være isolert til å bli åpen for verden. Peter den Store motarbeidet Kreml og de konservative skikkene fra det gamle Moskva. Han var derimot fascinert og nysgjerrig på alt som vesten kunne by på. I sitt forsøk på å vestliggjøre Russland innførte han mange reformer som påvirket alle sider av det russiske samfunnet, innenriks- og utenrikspolitikken, religion, vitenskap og hverdagslivet. Peter den Store bygde et sterkt militært forsvar og statsmakt. Han innførte verneplikt, delte staten i distrikter som ble styrt av guvernører. Peter den Store brukte store ressurser på å oversette utenlandsk litteratur, grunnla flere skoler hvor adelsmenn ble lært grunnleggende matematikk, sendte mange unge adelsmenn til Vest-Europa for å studere militære teknikker og navigasjon. De som nektet ble straffet med fengsel, tap av eiendom og alle rettigheter. Han innførte lov mot mord på tjener eller livegen, Han prøvde også å innføre en lov mot korrupsjon, men det måtte han senere trekke tilbake.

Han innførte tre ukers forlovelsestid til alle som ønsket og giftet seg, og forlangte at salonger og selskaper skulle inneholde både kvinnelige og mannlige gjester, slik at kvinner ble mindre isolert fra samfunnet. Han innførte skikken med å spise med kniv og gaffel, bruk av europeiske bukser og korte jakker i stedet for de gamle moskovittiske drakter. Enhver som krysset den russiske byporten med en lang drakt, ble tvunget til å knele mens drakten ble klippet knekort. Han innførte også forbud mot å bære skjegg. De som er nektet måtte betale høye bøter eller skjeggskatt, ellers ble skjegget skåret av. Angrepet på skjegget ble også sett på som et angrep på kirken siden prestskapet (pop) bar skjegg. Samtidig gav Peter forbud mot å stå mange timer utenfor Kreml med blottet hode for å tilbe det gamle Moskovittiske styret. Da patriarken av Moskva døde, nektet Peter å utnevne en ny patriark og innførte religionsfrihet.

Disse reformene ble møtt med motstand fra folket og støttet de religiøse følelsene, han ble ikke ansett som en hellig hersker, men mer som en antikrist og barbar. I samtiden oppsto det et rykte om at den russiske tsaren var myrdet og byttet med en Peter i fra Vesten.

Sankt Petersburg ble grunnlagt i mai 1703. Byen ligger ved Nevas utløp til Finskebukta i Østersjøen og er Russlands første europeiske havneby. Byen var Peters hjertebarn ("sitt paradiset") og ble bygd mot alle odds og hindringer. Hundre tusen bygningsarbeiderne døde av sykdom, utmattelse og kulde. Det sies at skjelettene til de omkomne bygningsarbeiderne gav drenering til byens underlag i sumpområdene sammen med tilbrakt stein, tømmer og jord. Peter deltok selv i arbeidet og jobbet sammen med byggefolk for å reise byen. I 1712 ble St. Petersburg Russlands hovedstad.

På 1800-tallet fremsto Russland som en stormakt, og seieren over Napoleon under hærføreren Kotozov var ett av høydepunktene. Peter den Stores vestliggjøring skapte stor avstand mellom adelen og bøndene. Adelen kopierte vestlig kultur, leste bøkene til franske opplysningsfilosofene, lot franske huslærere oppdra barna og behersket det franske språket bedre enn russisk. Blant bøndene derimot var de fleste uopplyste og analfabeter. De ble bundet enda hardere til slaveri, lidelser og elendighet. Kulturkonflikten mellom overklassen og de undertrykte bøndemassene skapte stor kulturell avstand. Med det vokste det frem en betydelig indre opposisjon av agrar karakter (narodnikere) og sosialistiske bevegelser blant fabrikkarbeidere, studenter og intellektuelle som senere utviklet seg til revolusjon.

En av de viktigste ledd i kampen for sosialismen var å lære bøndene å lese og skrive. Russland mistet sin politiske- og militære styrke på 1900-tallet. Tapet i den russisk-japanske krigen i 1905 utløste det første revolusjonsforsøket som ble slått ned av tsarens militære forsvar.

3.1.5 Den russiske revolusjon

Revolusjonen i 1917 endte med opprettelsen av Sovjetunionen. Revolusjonen hadde to faser. Den første var Februarrevolusjonen, som fjernet Tsar Nikolai II av Russland. Den andre fasen var Oktoberrevolusjonen, der kommunistene (de røde) tok makten fra den provisoriske regjeringen (de hvite). Folket demonstrerte mot adelen som satt i nasjonalforsamlingen og krevde tsarens avgang og en ny regjering. Februarrevolusjonen kom da folket protesterte på matmangelen under tsarens regime. Det var også stor misnøye med Russlands engasjement i første verdenskrig. Da protestene steg startet forskjellige politiske reformister, både liberale og radikale venstreorienterte, å koordinere protestaksjoner. I februar 1917 ble protestene voldelige da folket gjorde opprør og gikk i konfrontasjon mot politiet og militære styrker. Da soldater som var satt inn for å stoppe opprøret, sluttet seg til protestantene, utviklet det hele seg til revolusjon. Nye soldater fra frontene i første verdenskrig ble satt inn, men også disse gikk over til demonstrantene. De støttet ikke lenger landets styre. Det endte med at tsar Nikolai II trakk seg, og makten ble overført nesten uten blodutgytelse. En ny regjering ble utnevnt av Dumaen frem til det neste valget, det skulle innføres ny grunnlov og demokrati. Mellom februar og oktober prøvde tallrike anarkistiske og kommunistiske revolusjonære å utløse videre revolusjon. Det ble tillatt med politiske møter og diskusjoner, det ble større talefrihet og folket kunne si hva de mente. Arbeiderne streiket og samlet seg i «sovjeter», det vil si rådsforsamlinger, der de hadde samtaler, diskuterte og mente det de selv ville mene. Soldater og bønder dannet også «sovjeter». Sovjetene fikk mer og mer makt og fikk mer å si for folket enn styresmaktene gjorde. Færre hørte på Dumaen.

Oktoberrevolusjonen er navnet på den væpnede maktovertakelsen som den russiske arbeiderklassen med bolsjevikene i spissen gjennomførte i St. Petersburg i oktober 1917. Revolusjonen skjedde nesten helt uten tap av menneskeliv, fordi ingen ville forsvare den provisoriske regjeringen som hadde styrt siden tsaren ble avsatt i mars samme året.

Disse to hendelsene blir til sammen kalt den russiske revolusjonen, men kan samtidig sees på som to ulike revolusjoner, både i form og innhold. Vladimir Lenin (født i Russland 1870) ble lederen for bolsjevikene. Det var bolsjevismen eller leninismen som ble grunnlaget for den moderne kommunismen. Oktoberrevolusjonen ble etterfulgt av borgerkrig mellom kommunistene (de røde) og adelen (de hvite) som varte frem til 1922. Selv om de hvite fikk støtte fra utenlandske makter, endte krigen med seier for de røde, noe som la grunnlag for dannelsen av Sovjetunionen i 1922.

3.1.6 Tvangskollektiviseringen i Sovjetunionen

Stalin mente det var nødvendig å bygge opp et sterkt statsapparat for å forberede Sovjetunionen mot en fremtidig krig, og ett av virkemidlene var å mobilisere landets ressurser gjennom sterk statlig styring. Derfor ble en industrialiseringsplan vedtatt med hovedvekt på å bygge ut tungindustrien som er grunnlaget for militær opprustning. Som en del av denne politikken ble jordbruket tvangskollektivisert. For å finansiere den kraftige industribyggingen skulle den velstående delen av bondeklassen utarmes, og jordbruket skulle mekaniseres slik at det ble frigitt arbeidskraft for industrien. De rikeste bøndene ødela avlingene og slaktet dyrene så de ikke skulle bli overtatt av staten. De rikeste bøndene ble sendt i tvangsarbeidsleirer eller drept. Industrialiseringen var til en stor grad vellykket. Sovjetunionen bygde en sterk industri og store kraftverk som forsynte både bedriftene og husholdningene med strøm. Fra 1925 til 1940 økte industriproduksjonen i Sovjetunionen kraftig.

3.1.7 2. verdenskrig

I 1939 undertegnet Sovjetunionen en ikke-angrepspakt med Tyskland, men den varte ikke lengre enn til juni 1941 da Tyskland invaderte Sovjetunionen. Den sovjetiske hæren var uforberedt og dårlig organisert og tyskerne rykket raskt dypt inn på sovjetisk territorium. Tyskernes seiersrekke snudde utover i 1942 da Sovjetunionen mobiliserte kraftig. Seieren over tyskerne i Stalingrad (i dag Volgograd) ble vendepunktet på Østfronten, og etter hvert ble de tyske styrkene presset tilbake.

Josef Stalin (født i Georgia 1878), var Sovjetunionens øverste leder fra 1924 til 1953. Navnet «Stalin» tok han i bruk i 1913, er russisk og betyr «av stål» eller «stålmannen». Stalins styre var preget av sterk personkult, ekstrem maktkonsentrasjon, og lite omtanke for de hardere konsekvenser av hans politikk. Stalin forsøkte å undertrykke enhver opposisjon gjennom et byråkratisk og vilkårlig terrormaskineri. På 1930-tallet startet Moskva-prosessene hvor en lang rekke mennesker ble satt i fengsel, konsentrasjonsleire, dømt til straffarbeid og døden for mer eller mindre fiktive forbrytelser. Mange fra eliten og intelligentsiaen ble utryddet under disse prosessene. Overslaget over antall mennesker som mistet livet som følge av Stalins utrenskninger er svært varierende, men et gjennomsnittsoverslag sies å være på 20 millioner mennesker, over en periode på 23 år.

Stalin erstattet Lenins nye økonomiske politikk, og ett av målene var å omdanne Sovjetunionen fra et i hovedsak bondesamfunn til en moderne industristat og en geopolitisk supermakt. Etter andre verdenskrig klarte Sovjetunionen raskt å nå dette målet, og i omtrent fire årtier etter hans død beholdt landet sin stilling som den ene av verdens to supermakter. Som følge av den andre verdenskrig klarte Stalin også å underlegge seg det meste av Øst-Europa og deler av Sentral-Europa, der sovjetlojale kommunistiske diktaturer ble innsatt. Stalin anses for å ha vært den viktigste enkeltperson for utformingen av sovjetregimet frem til 1991. Nikita Khrusjtsjov, som kom til makten etter Stalin, fordømte både undertrykkelsene og personkulten i 1956 og igangsatte en av-Staliniseringsprosess.

3.1.8 Den kalde krigen

Den kalde krigen (1948–1989) var rivaliseringen som utviklet seg etter 2. verdenskrig mellom Sovjetunionen og dens allierte, kalt Østblokken, og på den andre siden var USA og dens allierte, ofte referert til som Vestblokken. Konflikten ble kalt den kalde krigen fordi den aldri førte til direkte kamper eller en «varm» krig. Begge parter støttet likevel andre land og organisasjoner, både økonomisk og militært, som kriget mot den andre parten eller krefter som den andre parten støttet.

Det var et våpenkappløp mellom øst- og vestblokken, og parallelt pågikk det prestisjefylte romkappløpet mellom USA og Sovjetunionen. USA vant kampen om å ha det første mennesket på månen, men Sovjetunionen var de første med å sende mennesker ut i verdensrommet og ut i romvandring.

U2-affæren, der et amerikansk spionfly ble skutt ned over russisk territorium, og Cubakrisen, da verden var på randen av en ny krig og Sovjetunionens krig i Afghanistan er noen hendelser fra den kalde krigen. Man sier gjerne at den kalde krigen endte i 1989, da Berlinmuren falt, eller i 1991, da Sovjetunionen ble oppløst.

3.1.9 Perestrojka

Sovjetunionens økonomi var kraftig svekket inn på 1980-tallet. Det ble satt i gang en rekke reformer for å rette på den vanskelige situasjonen. Etter Brezjnevs død satt Jurij Andropov og Konstantin Tsjernenko en kort periode med makten, før Mikhail Gorbatsjov kom til makten i 1985. Gorbatsjov igangsatte omfattende økonomiske reformer (*perestrojka*), og myket også opp systemet med offentlig sensur (*glasnost*). Hensikten var å reformere systemet, men det skulle bevares, ikke brytes ned. Systemet var i seg selv godt nok, men det skulle akselereres, og arbeidsdisiplinen skulle forbedres. Samtidig med denne innsatsen innenlands arbeidet Gorbatsjov for internasjonal avspenning og nedrustning. Blant annet hjemkalte han de sovjetiske troppene fra Afghanistan i 1989 og fikk slutt på våpenkappløpet med USA i 1987. Det var derfor han fikk Nobels fredspris i 1990.

3.1.10 Upopulær i hjemlandet, men Gorbo-mania i vesten

På slutten av 80-tallet begynte delrepublikkene i Sovjetunionen å løsrive seg fra unionen, og 26. desember 1991 regnes som dagen for unionens oppløsning. Etter et mislykket kuppforsøk fra kommunistpartiets og et gjennomført motkupp fra reformfløyen under Boris Jeltsin var Gorbatsjov politisk svekket og måtte være passiv tilskuer til at Sovjetunionen gikk i oppløsning. Den 25. desember 1991 trakk han seg formelt tilbake fra presidentstillingen. Gorbatsjov var Sovjetunionens siste leder og Boris Jeltsin ble Den Russiske føderasjonens første president Den 12. juni 1991.

3.1.11 Ingen kontroll

Tiden etter Sovjetunionens fall var preget av en kaotisk privatisering og økonomisk kaos. BNP (brutto nasjonalprodukt) ble halvert på første halvdel av nittitallet, og korrupsjon og organisert kriminalitet økte kraftig. Overgangen fra planøkonomi til markedsøkonomi skapte økonomisk kaos; Folk fikk ikke utbetalt lønninger.

3.1.12 Økonomisk vekst og ny supermakt

I 1993 var Russland på randen av borgerkrig mellom president Boris Jeltsin på den ene siden og parlamentet på den andre siden. Jeltsin vant maktkampen, men fikk en turbulent tid som president med blant annet en blodig krig i Tsjetsjenia. Jeltsin gikk av nyttårsaften 1999, og ble etterfulgt av Vladimir Putin.

Putin stod senere for et stabilt styre med økonomisk vekst, men fikk samtidig kritikk fra vesten med påstander om bruk av udemokratiske midler. Men, i mars 2004 ble Putin gjenvalgt for sin 2. periode som president med over 70 % av stemmene. Under Putin har statens BNP vokst opp med hele 60 % (i rubler, i amerikanske dollar, 200 %), fattigdommen senket seg fra 30 til 19 %, forsvarets budsjett har vokst med 50 % (siden 1999), og den minste lønn har vokst fra 80 til 240 US dollars. Landets utenlandsgjeld er også nedbetalt. Putin ble etterfulgt av Dmitrij Medvedev i mai 2008.

3.2 Om Kirovsk

3.2.1 Byens historikk

En av de første detaljerte beskrivelser om Hibini området og oppdagelsen av mineraler ble gitt av finske forskere etter en ekspedisjon i 1891-92, ledet av geolog Vilgelma Razmaj. Noen av de første mineralene ble oppkalt etter forskernes etternavn, som blant annet *razmanit* og *gakmanit*.

Den komplekse forskningen på mineralene som ble ledet av professor i kjemi og geologi Aleksander Fersman, begynte først i 1925 under Stalins tid. Fjellmassivet Hibini ble en av de høyest prioriterte prosjekter. Apatitt (45.5 %) og nefelin (35-40 %) er to hovedtyper av mineralgjødsel, som per dags dato anses som det reneste i verden, og har stor internasjonal etterspørsel. Etter oppdagelsen av mineralene ble Sovjetunionen selvberget på egen gjødselproduksjon, og hadde overskudd til internasjonal eksport. Ledende forskere og de beste spesialister ble sendt til Hibini. Veien var utfordrende og lang, og reinsdyrsslæde var det mest brukte transportmiddelet. I 1929 ble den første veien ferdig, og 8 måneder senere kom jernbanelinjen på plass. I 1931 ble den første anrikingsfabrikken bygd (ANOF-1) og den overasket alle med god effektivitet (1000 tonn malm per dag).

Allerede det første året leverte fabrikken hele 1500 tonn gjødsel til en verdi av over 7,5 millioner rubel, som gav et overskudd som dekte alle investeringene. I 1943 fikk Fersman verdensprisen Vollostona for sin forskning i Hibini.

Gruvene tiltrekker stor geologisk forskningsinteresse. Hvert år tilsvarer malmproduksjonen en boreddybde på 20 kilometer og malmproduksjon 420 km. Lengden av alle driftproduksjoner er på hele 300 km, like lang som metroen i Moskva.

Det største fjellpartiet heter Kokisvomthør, som på samisk betyr ”Fjellet ved den lange dalen”. Gruvearbeidet startet der. Det var mangel på arbeidere. På grunn av det kalde klimaet var det få som ville flytte dit og jobbe i gruvene. Derfor sendte myndighetene mange straffearbeidere til Kirovsk. Det var billig, eller mer presis, gratis arbeidskraft, og sammen med et stort engasjement blant forskere og entusiaster gav det lavkostproduksjon av mineraler til høyeste kvalitet. De første eksportvarer med apatitt ble solgt til Hamburg i 1931, det overgikk alle verdens markedspriser og kvalitet, og var det mest etterspurte på verdensmarkedet.

Sergei Mironovith Kirov var lidenskapelig engasjert i oppbygningen av Hibini og var leder og inspirator for folket. I 1934 ble byen Kirovsk grunnlagt ved fjellet Hibini.

3.2.2 Sofias historie

Sofia er 80 år og ble tvangsflyttet til Kirovsk i 1929. Her forteller hun sin historie om Kirovsk.

”Vi er opprinnelig fra Novgorod. Mine foreldre eide en del jord, kyr og hester. Det var helt utilgivelig og straffbart på den tiden. Vi ble fratatt all eiendom, alle dokumenter og ble sendt hit som straffarbeidere. Vi feirer bursdag på samme dag, fødselsattestene ble fratatt oss og mamma husket ikke fødselsdatoene. Jeg var to år da. Vi ble kalt for mensjeviker, altså det motsatte av bolsjeviker, eller de røde. Det var harde tider... Vi var 11 søsken. Jeg husker ingen ting av dette, ikke reisen heller. Men din bestemor, hun husket alt, hun var eldst i barneflokket. Det var hun som måtte fange hestene, de klarte det ikke det selv. Vi bodde i telt den første tiden, jeg husker godt at det var veldig kaldt og at vi fikk maten utdelt fra en slags brakke, rett ut fra vinduet.

Det var mange sånne som oss, straffanger, men det var også en del "ordentlige" arbeidere. De bodde i hus og spiste inne i mathyttene. Det var bare to hus og en mathytte der og resten var telt. Etter hvert kom skolen og vi fikk husvære, men ikke pass. Uten pass kunne vi ikke studere. Broren min ble fengslet fordi han begynte å studere ingeniørfag. Han klarte opptaksprøvene med glans, men de oppdaget at han var en av straffangene. Etter hvert fikk vi pass. Jeg husker selv en gang etter at jeg begynte å studere på høgskolen, et halvt år senere ble jeg innkalt til dekanen til en konfidensiell samtale, han spurte meg rett ut – Hvor har du sonet og hva galt har du gjort? – Sonet? – undret jeg meg. – Jeg har hverken gjort noe galt eller sonet. Han banket bare på passet og viste meg straffenotatet med stempel. – Det er foreldrene mine som sonet, jeg var bare to år og kunne ikke gjøre verken godt eller galt. Slik var det. Etter 2. Verdenskrig måtte vi underskrive under en taushetserklæring om at vi ikke skulle fortelle noen om hvordan vi ble behandlet. Først i Bresjnevs tid ble vi tatt på alvor. Da fikk vi medaljer for hardt arbeid. Det var en høytidelig seremoni. De fortalte oss at landet hadde behov for slike folk som oss, de som virkelig kunne arbeide. Det var viktig for landet vårt. Vi var ikke forrædere lengre, men allikevel var vi forsiktige med å fortelle andre om vår opprinnelse. Det var en slik entusiastisk tid, folk likte ikke mensjeviker¹⁰."

Kunne dere fortelle hvordan dere ble behandlet? *"Nei det kunne vi ikke, vi hadde vel taushetserklæring. Etter Perestrojka fikk vi brev om at vi ikke lengre hadde taushetsplikt og fikk erstatning for den eiendommen de fratok oss."*

3.2.3 Faktaopplysninger om Kirovsk i dag

Kirovsk er i dag en velutviklet industri-, kultur-, student-, forsknings- og sportsby med cirka 35 000 innbyggere. Byen ligger 1930 km fra Moskva, rundt 1250 km fra Sankt-Petersburg eller 200 km fra Murmansk. Det er den eneste byen i Nord-Russland som er plassert midt i et fjellmassiv. Hibini er et fjellmassiv med et areal på over 1300 kvadratkilometer og er unikt, enestående og innholdsrik på mineraler, over hundre ulike typer. Mange av mineralene er ikke funnet andre steder i verden. Hibini har mange elver og over 30 innsjøer. Den største av disse er Bolsoy Vudjevur ("Det store Fjellvannet") med et areal på 3,6 kvadratkilometer og en dybde på ca 40 meter.

¹⁰ Mensjeviker oversettes som minoritetspartiet, de ble også kalt for *de hvite*.

Byen er også internasjonalt kjent for sitt alpinmiljø og skisportssenteret. Bylivet konsentreres om alpinksenteret. Her organiseres de fleste store arrangementer, blant annet årets karneval og nyttårsfest. Alpinksenteret er byens festlige høydepunkt og møteplass. Hvert år har landslag fra ulike vintergrener fra Hviterussland, Ukraina, Kasakhstan og Russland treningsleir i Kirovsk. Et multinasjonalt selskap som blant annet eier alpinksentre i Norge og ellers i Europa vurderer å kjøpe seg inn i anlegget i Kirovsk.

Ellers er det et godt utbygd fritids- og utdannelsessentre til barn og unge. Byen har flere høyskoler og institutter, tre kulturskoler, en musikk-skole, en kunstnerskole, og mange idrettsakademier for de fleste idrettsgrener. Fritidstilbudene er basert på fagkompetanse og ikke friengasjement. Kirovsk har badeland, mange inne- og utendørs skøytebaner, samt fotballbaner som alle har fri tilgang til. Fotballbanen i Kirovsk regnes som den beste i hele Murmansk region.

4 Teoretisk orientering

Jeg har valgt min teoretiske tilnærming med utgangspunkt i avgrensningen jeg har gjort, knyttet til de temaene som var mest fremtredende i intervjuene. Med dette som ledetråd har jeg valgt å benytte den analytiske psykologien av Carl Gustav Jung og den fenomenologiske filosofien av Maurice Merleau-Ponty. Jeg vil her presentere noen områder fra disse teoriene som jeg vil anvende i forhold til mitt datamateriale. Hensikten ved valget av teoretikere er å se fenomenet identitetsforvaltning fra ulike perspektiver: Jung har en psykologisk fortolkning av historie, som kan gi adgang til eldgammel kunnskap om det moderne mennesket. Merleau-Ponty ser på mennesket som en helhet, ikke som en sammenføyning av organer, hvor menneskekroppens forhold til verden verken er mekanisk eller biologisk, men eksistensielt. Han hevdet at det finnes ikke noe indre menneske, mennesket er til verden og det er i verden man kjenner seg selv (Merleau-Ponty 1994). Menneskekroppen ble ikke bare plassert tilfeldig alene i verden, men av den grunn at den selv er en del av verden. Dyrene har instinkter mens mennesker har natur og kultur som eksistensielt forankring i verden. Når vi beveger oss, berører kroppen også verden. Sanser er kroppens fysiske og andelige forbindelse med den eksisterende verden og er selve registreringen av verden (Merleau-Ponty 1994; Rasmussen 1996; Thøgersen 2004). På den måten utvider Merleau-Ponty Jungs psykologiske perspektiv til antropologisk som forbinder mennesket med verden, hvor kroppen blir en slags bærer av tilværelsen.

4.1 Carl Gustav Jung

”Vi må ikke identifisere oss med fornuften alene, for mennesket er ikke bare fornuft og vil heller aldri komme til å bli det. Det skulle alle kulturprofeter merke seg”

(Jung 1985a:86).

I følge Carl Gustav Jung (1875-1961) har menneskets ubevissthet opprinnelse i felles historiske erfaringer¹¹.

¹¹ Jung var delvis enig med Freuds tanker om to-nivå av det ubevisste, men mente at den ikke bare inneholder materialet fra biologiske drifter og den ubrukte seksuelle energi (*libido*, ”tørst”), som samfunnet lærer oss å kontrollere eller fortrenge, altså de glemte minnene eller undertrykte følelser, tanker som ble skivet ut av bevissthet. Jung hevdet at den også var en kilde til ideer og inspirasjon og en selvstendig, uavhengige av individet, størrelse.

”Mennesket vil gjerne tro at de er herre over sin sjel. Men så lenge det ikke er i stand til å styre sitt humør og sine følelser, eller å være seg bevisst den myriade av skjulte måter ubevisste faktorer smyger seg inn i dets planer og beslutninger på, er det så avgjort ikke herre over sin sjel” (Jung 2000:103). Jung hevder at mennesket i dag lever i ulike tradisjoner uten å reflektere om dets opprinnelse. Det moderne mennesket vedkjenner seg for sjelden ved siden av sjelelivet som er ikke kontrollerbart: *”Det har befridd seg fra ”overtro” (det tror det i hvert fall), men underveis har det mistet sine åndelige verdier i et omfang som er direkte farlig”* (ibid:114). Han sier videre, at i vår vitenskapelige tidsalder, som er underbygd med rasjonelle forklaringer, må psykologer ofte svare på de spørsmålene som en gang tilhørte teologenes domene.

Han hevdet at hele den menneskelige historie er lagret i det ubevisste, selv om mennesket ikke erkjenner dette. Mennesker lever i ulike tradisjoner men mistet kontakt med dets opprinnelse, dette kan forårsake kulturell krise. *”Slik løper den rasjonelle kultur nødvendigvis inn i sin motsetning, nemlig den irrasjonelle nedbryting av kulturen”* (Jung 1985a). Det moderne mennesket har mistet sin emosjonelle ”ubevisste identitet” med naturfenomener og deres symbolske språk. Dette tapet blir kompensert av symbolene i det ubevisste - spontane produkter i form av drømmer, fantasier, kunst og instinkter (Jung 1985a, 1985b, 1992, 2000).

For å kunne gjøre en analyse av menneskets psyke lanserte Jung tre gjensidig avhengige begreper: Det personlig ubevisste, det kollektive ubevisste og arketyper. Jung ser på mennesker som kulturbærere, hvor den menneskelige er et energisystem som er i kontinuerlig samspill, ved hjelp av arketyper, mellom det individuelle ”jeg” (ego), som er innfiltrert med et spekter av kompleks, og det kollektive ubevisste som ikke bare er spesifikt for hver og en av oss, men felles for alle – vår skapende kilde.” *Det kollektive ubevisste må stilles opp mot individual-psyken og skilles fra den. For primitive menneske er disse tingene naturligvis ikke skilt ut i fra den individuelle bevissthet... men selvfølgelig realitet”* (Jung 1985a:110). Jung hevdet videre: *arketyperne opptrer for det meste som projeksjoner. Og da projeksjonene er ubevisste, rettes det mot personer i den nærmeste omgivelse...”*(ibid: 111). Han utviklet en personlighetsmodell med en todeling av det ubevisste, det individuelle eller det personlige og det kollektive ubevisste.

Det personlig ubevisste kan forstås som en sammensetting av de personlige komponenter som utgjør en helhetlig identitet. Med individuelle utvelgelses av egne eller sosiokulturelle erfaringer samt ved hjelp av intuisjon og instinkter ble det utviklet en underbevisst fornuft eller den personlige ubevisste. Det personlig ubevisste omfatter blant annet de fortrenge forestillinger og de som ikke enda er modnet for å nå bevissthet for eksempel inspirasjon.

Den andre del av det ubevisste, **det kollektive ubevisste**, er det dypeste lag i menneskets psyke. Jung skriver: *"Det kollektive ubevisste er en avleiring av århundres erfaring, og ut i fra det, som et a priori, er det dannet seg et verdensbilde"*(ibid:111). Den kan ikke forbindes med individuelle erfaringer men med mytologiske forestillinger. De kan ikke påvirkes gjennom psykologisk tenkning fordi det ikke er fortrenge eller glemt. Det har opprinnelse fra hele menneskeheten og dermed felles for alle mennesker. Det kollektive ubevisste kommer til uttrykk blant annet i menneskets instinktive reaksjoner. Kort sagt noe som vi ikke bærer med oss fra våre personlige erfaringer, men fra forfedrenes verden som en slags "instinktens signatur", her finner vi arketyperne som skaper dialog mellom det ubevisste og det bevisste.

Ordet **arketyperne** stammer fra det greske ordet *arch*, som betyr opprinnelse, og *tupos*, som betyr avtrykk. Dette er det mest grunnlegende begrepet i Jungs analytiske psykologi. Han hevdet: *"Arketyperne er betydningsfulle faktorer som har den største virkning og innflytelse"* (ibid:111). Jung definerer arketyperne som *"De herskende krefter, gudene, dvs. bilder som står for dominerende lover og prinsipper, den gjennomsnittlige regelmessighet i tingenes forløp, som stadig oppleves på nytt"*(ibid:111). Arketype-begrepet ble til et slags "medium" for å kommunisere med innhold i det kollektive ubevisste og for å avlevere et livsviktig budskap i form av drømmer, inspirasjon og instinkter.

"Arketyper er en slags beredskap til å kunne reprodusere de samme eller lignende mystiske forestillinger... mange gjentatte innprentinger av subjektive reaksjoner"(Jung 1985:83). Arketyperne kan forstås som spontane symbolstrukturer og billeddannelser som kommer til uttrykk i vår bevissthet og har opprinnelse fra det kollektive ubevisste. Jung hevdet at mennesker reproduserer liknende mystiske forestillinger i alle kulturer og dukker opp fra urtid i ulike forkledninger, men alle følger et liknende mønster. De arketyperiske skikkelsene dukker opp fra det ubevisste for å overskride egoets grenser og den begrensede selvforståelse og synsfelt mennesket har.

Arketyper kan oppfattes som avleiring av de gjentatte opplevelsene (dominanter), men de vil også fortelle seg som bilder på de kreftene som forårsaker opplevelsene.

For Jung er det helt avgjørende å få frem arketypernes *"levende systems egenart, at de er uttrykk for liv som ikke trenger noen ytterligere forklaringer"* (ibid: 83). Disse egenskaper vil også overføres til arketypernes særegenhet for gitt kultur. Han forklarer det med at hver kultur har sine spesifikke historiske erfaringer (plast), samt ulike utviklingsprosesser. Arketyper "smelter" oss sammen med alle mennesker som levde før oss. Det er nødvendig i følge Jung, å våge å ta skrittet bort fra "de andre" og skjerme egen "hemmelighet". Arketyperne har en ambivalent natur: på den ene siden er arketyper en selvstendig substans, som er tilstedeværende i menneskets ubevisste, mens på andre sider det er: *"upersonlig, kollektivt materiale i form av nedarvede kategorier"* (Jung 1985b:23). Det vil si et resultat av sosial erfaring samlet fra hele menneskets historie. Men de kan først forklares ut i fra det levende enkeltindividet, altså ut i fra den samlede livssituasjonen til det bestemte mennesket (Jung 1968, 1985a, 1985b, 2000).

4.2 Maurice Merleau-Ponty

Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) var professor i barnepsykologi og pedagogikk; og hans enestående fenomenologiske¹² filosofi om kroppens utvidete betydning, gjør han til kroppens filosof. Hans fenomenologi er en dyptgående kritikk av systemtenkningen og av dualismen, fordi begge retningers kroppsbegrep degraderer kroppen som et fenomen. Systemtenkning går ut på man fortolker verden ut i fra allerede etablerte kategorier. Merleau-Ponty hevdet at et menneske ikke kan plasseres i de på forhånd bestemte systemene, slik at livsverden ikke kan identifisere seg med slike begreper, teorier eller livsanskuelser, og dermed kan våre liv i verden aldri reduseres til slike kategorier. Han argumenterer for dette med at verden alltid er åpen for ny fenomenologi.

¹² Ordet "fenomenologi" oversettes som et stadium av fenomener som viser seg for bevissthet. Husserl (1859-1938) var fenomenologiens far som mener at den levde verden er subjekt og objekt, hvor bevissthet er alltid bevisst om noe og objekt er alltid objekt for bevissthet. Fenomenologien forstås som opphevelse fra tradisjonelle motsetninger mellom objekt – filosofi (materialismen), hvor ytre verden uavhengig av bevissthet og subjekt – filosofi (individualismen), der individet er handlende subjekt. Den fenomenologiske retningen etablerer forbindelse mellom subjekt og objekt, den handler om hvordan miljø, fenomener oppleves eller klassifiseres av det enkelte individ, ikke hvordan det er.

Ved dualismen splittes verden opp i substanser og menneskets eksistens veksler mellom gjenstand, materie eller åndelig form. Han kritiserer dualismen for "adskillelstenkning" som overser den levende kroppen, der menneskets kropp er redusert til en livløs, programmerbar og åndeløs materie. For Merleau-Ponty er den levde, betydningskapende og kompliserte kroppen tvetydig med mange mulige eksistensområder. Han mener at mennesket tilhører en verden som lever i sameksistens med andre mennesker. Mennesket er til verden. Det vil si, det jeg føler er verden; følelser kan ikke skilles fra dets kroppslige uttrykk (Hangaard Rasmussen 1996, Nielsen 1988). Videre, enhver følelse er knyttet til bestemte objekter, ting som er en del av verden, og som igjen er etablert i kroppen. Den verden han snakker om kan forklares ut i fra et antropologisk verdensbegrep.

4.2.1 Merleau-Pontys forklaring på fantomlem

Merleau-Ponty aksepterer ikke, verken den mekaniske, fysiologiske eller den klassiske psykologiske forklaringen på fantomsmerter. Fysiologer forklarer den som en fornemmelse av en manglende kroppsdel, som oppstår på grunn av nervebaner i det amputerete lemmet, som en slags sansefornemmelse. Psykologer definerer det som et faktisk nærvær av en forestilling av lemmet. Det vil si at fantomlemmet er et minne om lemmet. Det handler altså om nærværet til et minne og ikke om lemmet. Merleau-Ponty understreker at opplevelsen av fantomlem ikke er basert på en mental forestilling om et lem, men et ambivalent nærvær av den. Han forklarer dette med et tvetydig nærvær av et lem. Tvetydigheten skyldes egenskaper ved kroppen, som Merleau-Ponty deler i den "tilvendte kroppen" og den "aktuelle kroppen". Det vil si våre vaner og de aktuelle bevisste handlinger. Poenget til Merleau-Ponty er at så lenge jeg lever i en fysisk verden blir min eksistens preget av bestemte rytmer ut i fra de typiske situasjoner og dagligdagse rutiner, fra å stå opp om morgenen til å legge seg på kvelden.

"Den amputerede føler sit ben på samme måde, som jeg livaktig kan føle eksistensen af en ven, som jeg imidlertid ikke kan se, han har ikke mistet det, fordi han fortsatt regner med det" (Merleau-Ponty 1994: 19).

I menneskets *væren-til-verden*¹³ perspektiv betyr det at de kroppslige erfaringer smelter mennesker sammen med den fysiske verden og omvendt. Omverden vil også være påvirket av kroppens eksistens. Min kropp vil aldri kunne være atskilt fordi min verden bare kan eksistere gjennom min kroppslige eksistens (ibid). Men min eksistens som er preget av mine rutiner ”det tilvendte”, søker også til andre prosjekter som er de reflekterte bevisste handlinger. Den søken er viktig, fordi nettopp den skaper bevegelse, forlenger eller realiserer min kropp og utnytter det kroppslige potensialet.

”I væren-i-verdens perspektiv betyder det, at pirringene fra arm- eller benstumpen fastholder det amputerede lem i eksistensens kredsløb. De markerer og bevogter det plads, de bevirker, at den ikke tilintetgøres, at den endnu tæller i organismen, de skaber et tomrum, som personens historie skal udfylde, de gør det mulig for ham at virkeligøre fantomet... (ibid: 26)

Ved hjelp av fantomlem tilfellet mener Merleau-Ponty at det er sammenheng mellom kropp og bevissthet, som uttrykker menneskenes eksistens. Han ser på fantomlemmet i relasjon til både tid og følelse. Det vil si at fortiden kan overskygge nåtiden og at man kan føle seg ”fanget i fortiden”.

4.2.2 Den permanente kroppen

Merleau-Ponty understreker at kroppen er ett permanent vedvarende forhold ved min eksistens. Kroppens permanens skyldes to forhold: Den første fordi jeg aldri kan atskille meg selv fra kroppen. Det er min opplevde relasjon til kroppen, som et permanent forhold ved min eksistens. Det andre forholdet er at kroppens permanens er grunnlag for opplevelsen av verden. Kroppen befinner seg alltid i rangen av mine persepsjoner (Merleau-Ponty 1994; Thøgersen 2004).

¹³ Merleau-Ponty har latt seg inspirere av Heideggers perspektiv på menneskets eksistens i verden og benytter seg av Heideggers *væren-i-verden begrep* og utvidet den til *væren-til-verden*. Heidegger mener at mennesker operer og får kontakt med verden gjennom verktøy, mens Merleau-Ponty mener at vi står kommunikativt til verden gjennom kroppen, hvor kroppslige erfaringer binder mennesket til verden (Merleau-Ponty 1994, Heidegger 1993).

Permanensen blir skapt av min persepsjon og forankres i min kropp. Min eksistens forankres igjen til min kropp så vel som til min levde verden. Omveltninger i omgivelsene medfører kroppslige forandringer, fordi kroppen selv er stedet. De forandrede omgivelser etterlater en savnfølelse, som om man mister "en del av" seg selv. Verden ville være påvirket av den levde kroppens erfaringer. Det forklarer han med måten vi innlemmer gjenstander med vår egen kropp. Til å begynne med er det distanse mellom egen kropp og tingene. Merleau-Ponty (1994) gir selv eksempel på hvordan en organist installerer seg i orgelet. På samme måte kan vi se det med andre gjenstander, som for eksempel bilen som blir innlemmet i vår kropp. Jeg trenger ikke å gå ut for å måle avstand mellom garasjeporten og bilen for å rygge på plass, men straks jeg kjører en annen bil, vil jeg være mer oppmerksom på blindsoner, lengde, størrelse, girkasse osv. Ut ifra Merleau-Pontys utgangspunkt: min verden eksisterer gjennom min kroppslige eksistens. Slik at min sosiale kropp også vil stå i avhengighetsforhold til verden jeg lever i.

Dens permanens udgør ikke en permanens i verden, men en permanens for Mig. At sige, at den altid er hos mig, alltid er der for mig, er det samme som at sige, at den egentlig aldrig er overfor mig, at jeg ikke kan udfolde den for mit blikk, at den altid befinner sig i randen af alle mine perceptioner, at den er med mig (ibid: 31).

Ved å knytte Merleau-Pontys begrep om kroppens permanens til kulturbegrepet følger det naturlig inn at kultur er en del av meg, den befinner seg i rangen av mine persepsjoner. Derfor er kulturens permanens avhengig av min kropp og andre kropper som bærer den videre på sin egen intensjonelle måte. Den levde og erfarne kropp er vevet sammen med verden, dermed er det en kulturhistorisk kropp.

"Legemet er sig selv bevidst, det er ikke blind for sig selv – det er stråler, der utgår fra et selv (...) Det er altså et selv, der fastholdes midt imellem tingene, et selv med for og bag, fortid og fremtid (...) Verden er dannet af selve det stof, som er legemets" (Merleau-Ponty 1970:18-19).

Kroppen er både bevisst, skapende og reflekterende, er selv den meningsfylte kilden og middelet for å omdanne verden. Selv om samfunnet rundt meg er forandret er det ikke en selvfølge at jeg forandres i takt med den, fordi kroppens permanens er en forutsetning for mine persepsjoner.

Den ”gamle” kultur er alltid med meg, alltid inne i meg, og de er en del av meg så vel som en del av min verden. Når mennesker blir påtvunget å leve etter nye normer, regler og verdier er det ikke en selvfølge at disse blir en del av deres verden fordi kroppen ikke er åpen for dialog med den ”ubebodde” verden. Mennesket betrakter verden gjennom alle sanser og hele den kroppslige eksistens.

Det er spesielt fruktbart å anvende Merleau-Pontys fenomenologiske perspektiv i forhold til den russiske kulturhistorien og de radikale politiske omveltningene, blant annet Revolusjonen og Perestrojka. Den ”ovenfra” påtvungne ideologien ble ikke persipert og dermed ikke innkorporert i kroppen, fordi kroppen befinner seg i rang av mine persepsjoner. Dermed ble ideologier stående for seg selv ”på utsiden” av kroppen, hvor væren-i-verden mangler logisk sammenheng, dermed ble det en dyp uoverensstemmelse eller brudd mellom mennesket og verden.

I ”Maleren og filosof” sammenligner Merleau-Ponty (1970) kunst i forhold til et fotografisk bilde. Han hevder at kunst søker etter sannhet som impliserer en logisk sammenheng mellom kroppen og verden i sitt historiske perspektiv og tidsforløp. Bildet får oss til å se bevegelse, nettopp på grunn av mangel av sammenheng, hvor tiden stopper opp. Derfor er et bilde bedragerisk, fordi i virkeligheten stopper ikke tiden opp. Gyldigheten blir annerledes og uten den ”opplevde verden” kan jeg ikke være den samme som før, fordi relasjonen mellom mennesket og verden har en logisk sammenheng. Mister man høyre hånd taper man funksjoner, for eksempel å strikke, sy og å male. Det er forskjell mellom å kunne og fortsatt kan. For eksempel svekkes de fysiske funksjonene hos gamle mennesker. De kan fortelle at da de var unge kunne de løpe som en hest eller at de var sterk som en bjørn. Vi danner oss et bilde av hvor rask, sterk og dyktig personer var men troverdigheten kan variere, fordi vi kjenner personen slik han er og ikke slik han var. Hadde jeg selv vært gammel ville jeg kanskje forstått bedre. Merleau-Ponty (1994) begrunner dette med det absolutte ”her” perspektivet, ”den erfarne kroppen” som gjør det tilgjengelig at vi ser det vi ser. Vi kan ikke oppleve oss selv eller verden uten kroppen vår. Det er den konkrete virkeligheten som vi står i levende relasjon til gjennom våre unike kropp. Den konkrete virkeligheten gjenspeiler våre erfaringer fra verden vi kjenner til, slik at vi bare ser biter av verden vi har tilgang til gjennom vår levende kropp. Min kropp og min verden kan aldri være atskilt fra hverandre, siden min verden bare eksisterer gjennom min kroppslige eksistens.

Forandringer i omgivelser eller omveltninger i samfunnet medfører store forandringer i kroppen. Ens historie og persepsjon, som er bygd på tidligere erfaringer, blir også amputeret. Enhver forandring i kroppen vår medfører forandringer i verden rundt oss (tilværelsen), slik at det er kroppen som har dialog med verden. Verden er alltid ny for ny fenomenologi. Hver enkelts livsverden påvirker og blir påvirket av omverdenen. (Hangaard Rasmussen 1996; Thøgersen 2004).

5 Metode- og kulturrefleksjon

I dette kapittelet beskrives og forklares mine refleksjoner og observasjoner omkring feltarbeidsprosessen. På grunn av oppgavens omfang og avgrensninger, vil jeg ikke drøfte hvorfor jeg har valgt en kvalitativ tilnærming¹⁴. Jeg vil heller ikke gjøre rede for den metodiske fremgangsmåten. Men jeg vil heller konsentrere meg om metode som refleksjon¹⁵ og de metodologiske dilemmaer jeg mener er viktig i tilknytning til dette forskningsprosjektet.

Feltarbeidet mitt varte omtrent en måned. Jeg bodde hjemme hos mine foreldre, i en blokkleilighet, som er vanlig i hjembyen min Kirovsk. Det ligger mange utfordringer i å gjøre sitt nostalgiske blikk om til et forskningsblikk¹⁶, og av avgrensningshensyn er det ikke mulig for meg å komme inn på alle sider ved feltarbeidet. Min største utfordring var å håndtere min fars dødsfall som skjedde mens jeg var hjemme. Og ikke nok med det, så mistet jeg min kjære svigerfar hjemme i Norge dagen etter. Jeg mener det er nødvendig å gi en analyse i forhold til min egen posisjon og selvforståelse, samt innsamlingen og tolkningen av datamaterialet. *”Når gjenstandene aldri viser mere end en af deres sider, er det fordi jeg selv befinder mig et bestemt sted, hvorfra jeg ser dem, men som jeg ikke kan se* (Merleau-Ponty 1994: 34). Disse hendelsene påvirket hele forskningsprosessen min og dermed påvirket de også svarene jeg fant. Selv om jeg var på feltarbeid og prøvde å observere omgivelsene rundt meg var mitt fokus et annet sted. Dette begrenset meg slik at jeg ikke fikk en optimal innlevelse i informantenes livsverden. Jeg fikk også en naturlig adgang til arenaer som for eksempel sykehus, begravellesbyrå, den byråkratiske håndteringen og ellers medmenneskelige samhandlingen i sorgsituasjonen¹⁷.

¹⁴ Jeg velger i stedet å vise til noen bøker som redegjør for kvalitative metode: Hammersly og Atkinson 1996; Kvale 1997; Repstad 1993.

¹⁵ Jeg bruker her hermeneutisk tilnærming, der målet er å beskrive/fortolke kulturelle transformasjonsprosesser for å forsøke å forstå helheten ved fenomenet. Jeg studerer fenomenet gjennom min egen livsverden, og derfor er det spesielt viktig å klargjøre vilkårene for min fortolkning (Gilje og Grimen 2005).

¹⁶ Se kapittel 6.1.4

¹⁷ Wadel (1991) sier at en forsker ofte må droppe problemstillingen i forhold til de arenaer han ikke får adgang til og fokusere sin studie på arenaer han får adgang til.

Jeg har, som tidligere nevnt, valgt å bruke meg selv som hovedinformant og som analyseenhet. Det vil si at jeg analyserer meg selv, mine tanker, handlinger og reaksjoner i selve analysedelen. Denne innfallsvinkelen gav meg mulighet ”å dykke dypere inn i min egen verden” og dermed mener jeg analysen i større grad inkluderer den *levde* historie.

De metodologiske spørsmål jeg har valgt å fokusere på er: Min egen posisjon mellom to verdener¹⁸ jeg har innvendighet til; Hva er det å studere utenfra, hva vil det si at man er innenfra? Hvilke metodologiske og etiske utfordringer innebærer det å forske i sin egen kultur?

Jeg har valgt å presentere min feltarbeidsprosess, intervjuene jeg har foretatt og de observasjoner jeg gjorde underveis i analysedelen. Observasjonene gir innsikt i det lokale sosiale orden og har derfor betydning for den forskningsmessige konteksten, i det at formålet mitt er å undersøke hvordan tradisjoner kan henge fast i russiske kropper. Eller mer konkret; hvordan russere, i kontrast til meg selv som bor Norge, vedlikeholder og hvordan de forandrer og transformerer historie, kultur og tradisjoner til en moderne russisk kontekst?

Med tanke på at både problemstillingen, metodevalg, datainnsamlingen og analysen er preget av mitt vitenskapelige ståsted, som igjen bygger på et bestemt kulturhistorisk perspektiv, finner jeg det derfor nødvendig å se på de bakenforliggende årsakene: De historiske begivenheter som et vendepunkt for moderne russisk kultur.

Jeg vil videre anvende mitt datamateriale i forhold til de utvalgte teorier og bruke disse som arbeidsredskap for min analyse. Når flere generasjoner har opplevd undertrykkelse, og at motsetningene mellom staten og folket var så stor, var til og med ikke revolusjonen i stand til å utjevne disse misforholdene. For å forstå strategiene jeg har valgt og utvelgelsene jeg har gjort i forhold til mitt datamateriale, er det nødvendig å gå litt nærmere inn på mitt teoretiske utgangspunkt¹⁹. Det bygger på Carl Gustav Jungs teori om det kollektive ubevisste som implementerer både fortid, nåtid og fremtid, som blir aktivert gjennom små energikvanter. Maurice Merleau-Pontys kroppens filosofi, hvor kroppen både er universell, levende og historisk.

¹⁸ Russland og Norge her.

¹⁹ Wadel (1991) argumenterer for at feltarbeid handler like mye om teori som om metode, slik at mitt datamateriale gjenspeiler mitt teoretiske utgangspunkt.

Jeg vil se på fenomenet kulturelle transformasjonsprosesser fra et kulturhistorisk perspektiv, hvor Jungs teori om arketyper hjelper meg til å bygge bro over de historiske tidskløftene.

5.1 Selvanalyse i et kulturhistorisk perspektiv

Selvanalyse er nødvendig og et viktig metodologisk hjelpemiddel for meg da jeg selv er russer og egeninformant. *”I den kvalitative forskningen gjør forskeren seg selv til en del av metode. Det sniker seg også forskerens egne livstemaer med seg inn i forskningen. Umerkelig og underforstått av forskeren selv”* (Beck, 1995: 39).

5.1.1 Min første julefeiring i Norge

Jeg hadde min første julefeiring i Norge i 1993. Jeg flyttet til Norge på høsten samme året og da var juleforberedelsene allerede godt i gang. Jeg ble fortalt at noen startet med julegaveinnkjøpene like etter at forrige jul var over, så her var det bare å sette i gang snarest mulig. I adventstiden ble huset vasket, vi byttet gardiner, pyntet juletre og pynta huset både inne og ute. Vi bakte kaker, lagde pinnekjøtt, lutefisk, lammerull, sylterull, sursild, alskens salater og vi kjøpte juleøl og juledram. Ja dette skulle bli litt av en julefeiring!

Jeg sto tidlig opp på julaften, og hadde store forventninger til dagen. Jeg pynta meg til festen. Resten av familien og gjestene våre var like fint antrukket som meg. Julemiddagen var nydelig. Alle spiste alt for mye, fikk vondt i magen og måtte ta en liten hvil. Deretter åpnet vi julegavene resten av kvelden. Og det var det!

Det jeg hadde forventet meg var noe ganske annet. Kanskje den samme julefeiringa som vi hadde i Russland. Nemlig fest i noen dager som strakk seg over nyttårsaften sammen med familie og mine beste venner. For å forstå min reaksjon er det nødvendig å forklare hva en stor begivenhet innebærer i Russland; Etter revolusjonen i 1917 ble Russland et ateistisk land, og dermed feires ikke jul. Derimot feires nyttårsaften. Juletreet pyntes til denne anledningen. Dagen starter med en god frokost. Det er travelt fra tidlig morgen med mange gjøremål, og minner meg litt om morgenen på nasjonaldagen i Norge.

Deretter går jenter og gutter hver for seg i badstue. Dette for å være ren i kropp og sjel. Vel og merke er at sjela mer sentralt enn kroppen. Det er nødvendig med en ren sjel før man starter på et nytt år. Man kan stille spørsmål om, at vår tidligere russisk ortodokse bakgrunn, som ble fratatt oss med tvang, istedenfor frafall ved felles overbevisning, ble erstattet med noe annet som ”sjelerenselse”. I badstua foregår alt i en tradisjonell rekkefølge. Det skal gjøre godt for det nye året. Man må takke for det gamle året, og ønske godt nytt år til vennene. Det å takke for det gamle året og hedre det nye året, gir året en objektposisjon, og den allmektighet som gud har i andre trossamfunn.

Etter ritualet i badstuen møtes familie og venner hjemme, og lager et felles selskapsbord. Vertskapet står for middagen og gjestene har med bidrag til koldtbord og kakebord. Det skal være mange retter og mye mat siden feiringa er lang. Den starter tidlig nyttårsaften og avsluttes langt på dag, dagen etter. Det er viktig å skåle for det gamle året. Alle bordtaler skal dreie seg om store og små gleder man har hatt sammen med venner og familie det forrige året. Alle som deltar på nyttårsfesten er ”overtroiske” og er sikker på at man vil møtes igjen i løpet av neste år.

Vår historiske bakgrunn, med mange kriger, for eksempel 250 år under Djengis Kahn, Tsarperiodene, 1. og 2. verdenskrig og ikke minst regimet under Stalin, kan være en mulig forklaring på russernes tradisjon rundt bordet på nyttårsaften; nemlig at folk ikke tar det for gitt at man møtes igjen. Jung (1985a, 1985b) forklarer dette med *arketypene*, når forestillingen rekker langt ut over den enkeltes menneskes personlige erfaringer.

Når klokken slår tolv åpnes Champagnen ved første klokkeslag. Man må skåle med hverandre og ønske seg noe, og drikke opp champagneglasset innen det siste klokkeslaget. Dette er det viktigste ritualet og deretter kan nyttårsfeiringa starte.

Slik overtroisk fremgangsmåte kan tyde på savn etter et kristent fellesskap. Det kan også forklares ut i fra én etnisk fellesskap eller en kollektivistisk tankemåte. Som for eksempel i Norge hvor nordmenn ut i fra individualistisk tankegang er opptatt av at man skal feire sin ”egen” jul. Kulturarv kan ha mange betydninger, funksjoner og uttrykksformer. Enhver kultur har en bestemt måte å lagre sine erfaringer på (Nergård 1993). Russiske kulturritualer og symbolikk har mange funksjoner, og kan være en av få usensurerte medium som var i Sovjet.

5.1.2 Russisk, norsk eller begge deler?

For å kunne tolke sosial samhandling er det viktig å kunne ta andre menneskers perspektiv og forstå forventninger som ikke kommer til uttrykk. Det kan også være en fordel å kunne forstå konnotasjoner²⁰ til et bestemt ord. De allmenne konnotasjoner ses ut i fra en bestemt kulturell kontekst. Her vil jeg presisere at fortellernes konnotasjoner til begrepet julefeiring er sammensatt av to ord som er *jul* og *feiring*. Russisk julefeiring (som egentlig nyttårsfeiring) forbinder jeg med noe triumferende, festlighet, champagne, fine antrekk og bordtaler. I dag, med bakgrunn i begge kulturer, assosierer jeg julen som et produkt av begge kulturer, preget av ettertanke, oppsummering og den magiske stillhet, hvor jula er en begivenhet og ikke en feiring. Med bakgrunn i begge kulturer har jeg både forståelse av kontekst og innlevelse i det. Etter hvert har norsk julefeiring blitt en del av meg og jeg kan føle både høytidelighet og den omfavnende stillhet og glede som blandes med indre ro. Indre ro blir her både innlevelse og resultat av mine relasjoner til denne begivenheten. Det vil si bunnet til et bestemt perspektiv som også er innlemmet i kroppen og dermed en forlengelse av min kropp (Merleau-Ponty 1994).

Identitet er en dynamisk prosess. At det er rom for endring er et viktig vilkår når jeg skal forsøke å analysere transformasjonsprosesser i russisk jule- og nyttårsfeiring. Jeg har eksemplifisert det med min egen erfaring fra norsk julefeiring, der jeg forsøker å gjenfortelle noe som skjedde meg for 15 år siden. Det vil si at jeg med min russiske bakgrunn erverver nye erfaringer om norsk julefeiring. Summen av flere slike erfaringer gir kunnskap som igjen er en forutsetning for min nye forståelse og opptreden, dersom man tar utgangspunkt i at ulik erfaring gir ulik kunnskap, uavhengig av etnisk bakgrunn. Jeg finner det derfor svært vanskelig å definere min tilhørighet. Skal jeg være russisk, norsk eller begge deler? I historien om min første julefeiring i Norge beskriver jeg julefeiringa ut i fra mitt ”russiske” ståsted. Dere oppfatter historien ut i fra ”norsk” kontekst. Samtidig kommer beskrivelsen fra meg som har bodd i Norge i 15 år med tilhørighet både i det norske og russiske samfunnet. I tråd med Merleau-Pontys (ibid) tankegang er kroppen min bebodd av både Norge og Russland.

²⁰“(…)konnotasjoner defineres som det implisitte, antydende, insinuerte ved et utsagn: ”signalene” den og den meldningen gir” (Eriksen og Sørhjem 1999:127).

Jeg har tilegnet mine refleksjoner og tolkninger som innvandrere. Jeg mener det er viktig å presisere de ulike kulturelle kategorier, med hensyn til *jeg-person* som har utgangspunkt i russisk identitet og *tredjeperson* som er russisk-norsk identitet. Min forforståelse er preget av både norsk og russisk kultur. Derfor kan jeg ikke definere meg som russisk, men en russer som bor i Norge. Det jeg vil komme frem til er at jeg som forteller ble en *jeg-person*, mens jeg som tolker ble en *tredjeperson*, hvor jeg tar i betraktning både norsk og russisk tenkning, og de ulike kontekster. Når jeg sier at *jeg-person* har russisk identitet, mens *tredje-person* har en russisk-norsk identitet, nærmer jeg meg identitetsbegrepet fra en annen kant. Der legger jeg inn en kulturellbetinget forståelsesmåte av identitetsbegrepet som igjen forankres i en bestemt kulturell kontekst (russisk) eller flerkulturell kontekst (russisk-norsk). Det handler om identitet som *gjenskaper*, altså den stabile del (*jeg-person*) med sin identitet fra hjemlandet og identitet som *omskaper* den dynamiske del (*tredje-person*) med flerkulturellidentitet.

5.1.3 Hvem skaper mening? Om min analytiske utsikt

Bakhtin (1929) postulerer at meninger ikke blir skapt av individet alene, men i relasjonen mellom mennesker. Han var opptatt av en språklig aktivitet og kalte den for "en ytring". Han sier videre at isolerte stemmer finnes ikke, fordi menneskenes stemmer vil reflektere over sosialt miljø, og at den kognitive aktivitet influeres av "kulturell verktøy". Poenget her er at en mening blir skapt en plass mellom en individuell og et kulturelt kollektiv; Hvor historiske hendelser og samfunnsutvikling er med på å forandre vår identitet. Russisk nyttårsfeiring kan tolkes som kulturarv som består av historiske hendelser; Der mening ikke kan bli fullt forstått uten innsikt i dets vandring fra stemme til stemme, fra generasjon til generasjon.

I Dahls bok "Møter mellom mennesker" brukes kulturfiltermodellen for å forklare en interkulturell kommunikasjon. Filtrene innkoder/avkoder meldinger og slipper bare gjennom det som kan oppfattes av mottaker. Avsenderens kulturfilter påvirker innkoding. Mottakerens avkoding påvirkes av sosiale, kulturelle og psykologiske aspekter. Poenget her er at senderen ikke kan sende en mening, men bare en melding. Det er mottaker som skaper mening (Dahl: 2001; Aase mfl: 1997). For *jeg-person* var det meningsløst å lage så mye styr rundt ett avslappet familiemåltid.

Jeg-person hadde et annet kulturfilter for å avkode denne type kontekst, og forventet selskap med mye latter og høye toner. *Tredjeperson* fikk derimot utvidet sin horisont gradvis og forstod dermed konteksten rundt begivenheten og forberedelsene, fordi julefeiringa innebærer også ventetid og tilstelninger som skaper stemning og er en viktig del av julen.

Både norske og russiske referanserammer er meningsfulle hver for seg, men det er i møte med hverandre det blir synlig. Mening blir skapt med innvendighet til ens forforståelse, og dermed inkluderes nødvendigvis ikke den andres forståelse. På bakgrunn av dette kan man si at meningen fortolkes (avkodes) individuelt ut i fra egne erfaringer, holdninger, følelser osv., men gjennom kulturelle briller som er konstruert av andre samhandler vi med. Jeg-person hadde sine russiske briller å se verden gjennom, mens tredjeperson hadde russisk-norske briller.

Ved å innta dette perspektivet ser vi at mening har rom for endring, fordi i dette meningsrommet suppleres nye erfaringer i dialog eller samhandling med de andre. Ulike erfaringer gir nødvendigvis ulike kulturfiltre også i samme etniske gruppefelleskap. Det perspektivet forskeren har på forskningsfeltet, enten det er et valgt teoretisk utgangspunkt, eller det ligger dypt forankret i forskerpersonligheten, må forskeren være bevisst på, som Wadel (1991) sier, at forskeren må være sosiolog på seg selv. *"Den meningen som vi tillegger en situasjon, den tolkningen vi gjør av andres utsagn og handlinger, er avgjørende også for hva vi selv sier og gjør"* (Aase mfl 1997: 169). Det er de kulturfiltre som setter oss i stand til å forstå fenomenet forskeren fordyper seg i. Tolkningen skjer på bakgrunn av en forståelseshorisont, som består av erfaringer, oppfatninger og verdier²¹. Denne forståelseshorizonten er både bevisst og ubevisst. I forhold til mitt materiale var det spesielt viktig å være analytisk på mine egne kulturfiltre, der formålet blant annet var å observere og fortolke meg selv i Russland. Der hvor jeg har lagt hovedvekt på min egen opplevelse, var det påkrevd å observere opprinnelsen til mine reaksjoner og undringer; kan de refereres til min personlighet eller er de preget av min fornorskede tankegang.

²¹ En horisont er hva du ser fra stedet du står på og en forståelseshorisont innebærer at forskeren har et ståsted som han fortolker fra.

”Endringer i de fleste av dagens samfunn hevdes å ha bidratt til at kultur ikke er koplet til sted i samme grad som tidligere. Selv om det fortsatt kan gi mening å snakke om lokale kulturer, blir også lokale livsformer og kulturer dratt inn i globale nettverk. Ens egen kultur kan være nesten over alt i verden” (Paulgaard i Aase mfl.1997: 77).

Når et menneske endrer ståsted vil også horisonten endres. I forhold til mitt materiale, som handler om transformasjonsprosesser, der jeg selv fremstår som hovedinformant, er det viktig å presisere mitt eget synsfelt og mine referanserammer i forhold til mine reaksjoner, der jeg har gjort analyse av min reise til hjemlandet. Paulgaard mener: for å være *innenfra* kreves det at man i større grad må redegjøre for sin egen rolle i dataproduksjonen enn en forsker som kommer *utenfra*. Dette er spesielt viktig når man forsker **i** og **på** sitt eget nettverk. Rekruttering av informanter eller observasjoner av eget nettverk kan gi både fordeler og ulemper. For det første, selv om *kulturfortrolighet* sees som en viktig kvalifikasjon i forskningssammenheng, kan det føre til *kulturblindhet* (Paulgaard i Aase mfl.1997)²². Det er altså umulig å være forutinntatt. Forskernes *forutforståelse* må ikke nødvendigvis ses på som en feilkilde som sperrer for innsikt, men kan sees som forutsetning for innsikt.

Etter noen dager merket jeg at jeg ”gled inn” med det russiske og ble mindre oppmerksom på det russiske, og mer oppmerksom på det norske. Jeg ble ofte korrigert for mine anmerkninger i forhold til politikk, levemåte og barneoppdragelse. Jeg følte meg som en gjest og av og til som en utlending i min egen hjemby. Ofte ble jeg forbauset over mine spontane fornorskede reaksjoner. Når jeg tok bussen var det mange ledige seter, men folk satte seg tett inntil hverandre. Her i Norge setter man seg mulig fra hverandre. Jeg måtte ”arrestere” meg selv i forhold til mine reaksjoner – kroppen protesterte og ville ha større rom, der jeg følte at de satte seg nær meg, på tross av at det var få mennesker i bussen. Det var mange slike situasjoner - når jeg var på besøk så skjenket jeg selv te eller forsynte meg, noe som en gjestfri vert skal gjøre. Jeg hadde spiste opp maten uten å levne litt på fatet for å vise at jeg var virkelig forsynt, og dermed serverte de enda mer mat til tross at jeg sa at jeg var mett. Jeg kunne de kulturelle koder og manerer, men de satt ikke i kroppen, og var ikke en naturlig del av meg. Jeg ryddet matserviset etter meg når jeg var på besøk slik jeg er vant til å gjøre i Norge, åpnet døren selv, selv om mannen gikk rett bak meg.

²² Dette tar også Wadel (1991) opp.

Jeg kledde på yttertøyet uten å vente på at husverten hjalp til, og når jeg husket på det, så følte det veldig upraktisk, der jeg ikke kunne tre inn armene mens jakka ble holdt slik at jeg lett kunne gli inn i den. Jeg observerte også at det ofte skapte en ubekvem stemning, der husvertene følte at de er ikke oppmerksomme nok og jeg følte at jeg var klumsete. Likeledes når jeg selv tok i mot besøk var jeg ikke snar nok med påfyll eller tilby mere mat, sette frem tøfler osv. Poenget her er at jeg måtte rekonstruere *tredjeperson* til *jeg-person* for å oppnå kulturfortrolighet, samtidig måtte jeg rekonstruere *jeg-person* til *tredjeperson* for å unngå kulturblindhet. Paulgaard mener at distanse mellom forsker og informant forutsetter både innvendighet og utvendighet. Det vil si at forskeren må kunne sjonglere mellom disse posisjonene, mellom ”oss” og ”dem” (ibid:). Med dette menes at forskeren både skal være medspiller men samtidig kunne ha en distanserende holdning til feltet. Hun sier videre at dette innebærer både en mulighet og en begrensning.

”En som gjør feltarbeid i eget samfunn, må streve med å komme ut av sin egen kulturelle hjemmeblindhet, mens en som gjør feltarbeid i et annet samfunn, må streve med å komme inn i den fremmede kulturen ” (ibid: 75).

I tråd med avhandlingens problemstilling og avgrensningen ved at jeg bruker meg selv som hovedinformant var mange lignendes observasjoner, mens jeg selv deltatt i de ulike aktiviteter, dannet mitt datamateriale. Wadel (1991) sier at valg av fokus for en studie er også valg av utvalg, når jeg har valgt å fokusere på min egen opplevelse på å vende tilbake til min hjemby var også utvalget avgjort²³. Nemmelig at jeg brukte pendling mellom nøkkelinformant (som er meg) og ”vanlige” informanter de personer jeg har intervjuet (ibid). Gjennom å bevege seg mellom min egen forståelse av den ”nye” Russland og informantenes forståelse kunne jeg se Russland fra ulike horisonter samt analysere egne betraktninger. Jeg har hele tiden vært observant på hvordan min egen forforståelse preger min innfalsvinkel. En forsker som studerer i sin egen kultur er underlagt selvfølgelighetene i egne kategorier (Paulgaard i Aase mfl. 1997).

²³ I kvalitativ forskning er det hensiktsmessig å benytte begreper for kvalitetsvurdering som er bekreftbarhet, troverdighet og overførbarhet (Thagaard 1998). *Bekreftbarhet* sier noe om data er relevant for problemstillingen. Det innebærer at forskningsmål samsvarer med de fenomenene man faktisk har undersøkt. Det fungerer som kvalitetskontroll og kan knyttes til alle stadier i prosjektet.

For å begrense feilkilder brukte jeg metodetriangulering²⁴, der jeg komplimenterte intervjudataene med mine egne refleksjoner og observasjoner. I tillegg har jeg satt materialet i sammenheng med de historiske hendelser. Jeg har også valgt å presentere analysesituasjonene så detaljert som mulig²⁵, slik at leseren selv kan vurdere de gitte situasjoner²⁶. Beskrivelsene og lesernes egen forforståelse kan gi mulighet for andre synsvinkler som kan gagne til å se fenomenet i ett mer bredere perspektiv²⁷, kanskje noe jeg selv ikke kunne se, på grunn av min posisjon som forsker i egen kultur.

5.2 En liten bursdagsfest - Noen dilemmaer på hjemmearena

I Russland feires alltid bursdager, uansett hvilke omstendigheter man er i. Gode venner husker dagen, og kommer ubedt på besøk for å dele dagen sammen med deg. Det er veldig koselig men samtidig vanskelig fordi det er vanskelig å beregne hvor mange som kommer. Ikke lenge etter at vi var hjemme ringte det på døra og de første gjestene var kommet. Det var Mammans venninne, hun kom med blomster og gave.

Jeg var en av dem, men samtidig var jeg en observatør, og istedenfor å overta regien, som ville vært mest naturlig for denne anledningen, trakk jeg meg tilbake og stilte mange nysgjerrige spørsmål. Det var en uvanlig setting, jeg stilte ”feile” spørsmål. Det burde styres etter andre regler. Det er ikke vanlig å stille utdypende spørsmål, for eksempel hvor var du, hva gjør du, hvem var du sammen med og så videre. En skal bygge en samtale helst uten spørsmål og gi mulighet til andre å fortelle ut i fra egne premisser, uten å bli presset til å si noe. Jeg husker selv de første årene i Norge hvor brydd og paff jeg var når folk spurte meg noe direkte. Det følte nesten som en frihetsberøvelse, jeg ville selv bestemme når jeg ville være åpen.

²⁴ Metodetriangulering er i følge Kvale (1997) er den beste forskningsmetode, den som hjelper forskeren å se fenomenet fra ulike synsvinkler. Triangulering utgjør blant annet: gjennomgang av litteratur, intervjuer, deltagende observasjoner, samtaler, og ikke minst, bruke seg selv som informant.

²⁵ Beskrivelsene følger i kapittel 6.

²⁶ *Troverdighet* kan knyttes til at forsker er pålitelig i sin fremgangsmåte, analyse, datainnsamling og har et kritisk syn på egne tolkninger (Thagaard 1998).

²⁷ *Overførbarhet* forutsetter at dataene som er basert på en enkel undersøkelse også kan gjelde i andre sammenhenger (Thagaard 1998).

Det er et helt utrolig fenomen at folk forteller åpent om sensitive og kontroversielle temaer som utroskap, samliv og korrupsjon, men et helt alminnelig direkte spørsmål kan hemme løssluppenheten²⁸. Jeg merket fort at jeg virket som en bremsekloss og i alléfall ikke tilfredstilte deres forventninger, derfor bestemte jeg meg for å forklare årsaken til min ”rare” oppførsel. Jeg fortalte at jeg er på feltarbeid, presenterte arbeidstittlen og tankene rundt temaet, dette skapte engasjement rundt bordet og mange fruktbare diskusjoner. De syntes det var spennende at jeg skal skrive om Kirovsk, som de var så stolte av. Dette lettet straks på stemningen, de skålte for prosjektet mitt og tilbydde seg selv å besvare det de kunne - ”*Du kan fritt stille alle slags spørsmål*”.

Det var et dilemma i forhold til anledningen, min mors bursdag og i forhold til min forskerrolle, datterrolle og naborolle. Skal jeg ta pause fra prosjektet, når jeg er i det private? Hvordan kan samtidig jeg observere interaksjonen på private arenaer?

Mange holdt en tale til Mamma hvor de fortalte om hennes særegenheter og unike egenskaper, mimret litt om fordums tid og skålte. I Russland er bursdager en naturlig anledning for slike høytidelige og sentimentale taler. Ordene strømmte frem uten anstrengelser, det var virkelig koselig. Jeg tenkte jeg alltid vil savne slike markeringer med samtaler og den naturlige setting for både å vise og definere følelser og ikke minst ta i mot komplementer uten å bli flau eller forlegen.

5.3 Narrative

Ordet narrative kommer fra latin (narrare), og betyr å fortelle. Den legger vekt på selve handlingsinngangen i en gitt fortelling. Det er en førstepersons fortelling i det tredimensjonale tidsperspektivet som innebærer fortid, nåtid og fremtid. Den fortelles i nåtid, men kan allikevel ikke bindes til den tiden den fortelles i. Det vil si at den kan gjenfortelles annerledes på et senere tidspunkt og vil dermed få et annet meningsinnhold og det kan gi en ny mening i fremtiden.

²⁸ Folk flest har ulike oppfatninger om hva som utgjør den private sfære. Noen stiller seg åpen, mens andre har høyere terskel. Dette er individets selvbestemmelsesrett, men private roms utstrekning avhenger for eksempel av relasjon mellom forsker og informant, kjønn, sosialt lag eller etnisk tilhørighet. Forhold angående den intime sfære kan være vanskelig å regulere. Derfor er det spesielt viktig at forskeren viser både empati og varsomhet i forhold til sine informanter. Det er forskernes ansvar å differensiere mellom data som gis for forskningen og informasjon som gis i fortrolighet (Øyen og Gullveig Alver 1997).

Ricoeur ser på narrativ som en imitasjon av handling, organisering av hendelser gjennom et ”plot”, hvor plot er en syntese av mangfoldige hendelser som transformerer de til en enkel historie og former sammenhengende narrativer (Flood 1999). Fortellinger følger en narrativ struktur, hvor ”plot” er fortellingenes høydepunkt og nødvendig for helhetsforståelse av teksten. Det vil si at fortellere kan organisere fortellingen for å få frem et viktig budskap. Plot er mest betydningsfullt for en forståelse av den litterære teksten, operaen, filmen osv. For å fremstille ordet kan forteller gjøre sine utvelgelses av materialet, hvor han/hun unnlater å fortelle deler av teksten. En slik utvelgelse kan ha ulike årsaker. For eksempel har jeg selv foretatt en slik utvelgelse eller avgrensning i forhold til mitt innsamlede datamateriale.

Narrativer blir meningsfylt når den klarer å formidle fortellernes opplevelser i tidsperspektiv. De voksne informantene, som er rundt 40 år, refererer ofte til sovjettiden, mens barna deres ikke har slike minner, men kun referanser gjennom foreldrenes fortellinger. De historier barna får med seg – blir en indirekte erfaring som internaliseres og blir en del av de yngres identitet. Fortellingen tar dermed en ny form. Foreldrenes erfaringsbaserte minner blir stadig vedlikeholdt gjennom slike fortellinger, virksomheter eller tradisjoner og er en naturlig del av det moderne Russland. Danielsen (1994:51) problematiserer forholdet mellom fortalt historie og det levende livet med utgangspunkt i to posisjoner; kontinuitets- og diskontinuitetsposisjon. Jeg anvender kontinuitetsposisjonen som går ut på ”(...) at den narrative formen ikke tildekker den egentlige erfaringen, men er den struktur den menneskelige erfaringen er underlagt”. Jakob Meløe (1979) i ”Notater i vitenskapsteori” drøfter tre setninger om aktøren og aktørenes verden, og hvordan vi skal forstå hva andre gjør hvor det tredje alternativ går ut på at en hendelse ikke alltid kan forklares ut fra den kontekst handlingen utøves i, det kan forstås ut fra andre hendelser som er vevd i aktørenes forforståelse.

”I et plot forbindes begivenhetene gjennom årsak og virkning”(Aaslestad 2003:27).

Dagens Russland representerer brudd fra Sovjetrusland og er derfor oppløst av Sovjetunionen/Perestrojka (1991), og ble et viktig plott for mine og informantenes fortellinger. Samtidig er det nødvendig å ta i betraktning de eldres minner, som stammer fra Stalins tid (1922 – 1953), for å være i stand og sette russisk tankegang i en forklarbar sammenheng.

5.4 Etiske refleksjoner - Å granske i sin egen kultur

Det var overraskende vanskelig å være analytisk i forhold til den private sfære, noe jeg ikke var forberedt på. Å være forsker (å ha kritisk blikk) i sitt eget miljø - det å forske på seg selv. Når man stiller spørsmål eller definerer sin egen kultur, bli man naturligvis konfrontert med sine egne verdier, overbevisninger, barndom, oppvekst og ikke minst sine fantasier og "lykke". Det å gripe inn i sin egen kultur er en selvrensende prosess. Alle disse byrder som Jung (1975, 1992) definerer som "kulturelle komplekser" er også mine byrder/komplekser. Det griper meg innvendig, det berører min fortid, nåtid og fremtid, fordi jeg muligens ikke lenger kan vende tilbake i mine tanker "mitt skapte eventyr", fordi den kanskje ble omdefinert til noe annet. Det å granske i sitt eget "eventyr" for å finne det realistiske/objektive i det nostalgiske. Utfallet kan være at man sletter det ut fra eksistensen eller at det blir redigert og omgjort til en kort og uinteressant faktaopplysning slik at det mister den emosjonelle verdien. Det selvskapte eventyret har sin viktige funksjon for meg, den gir meg støtte, mot og styrke. Tør jeg miste det? Er det verdt å miste det?

Når man ser inn i sin egen kultur ser man egentlig det man vil "se", altså det gode. Når man stirrer med forstørrelsesglass, blir man konfrontert med "virkeligheten", som man kanskje ikke våger å se eller velger å se bort i fra.

Når man beretter "virkeligheten" for andre kulturer, får man dobbelt ansvar²⁹. Først må man være i stand til å se det "sanne". Deretter må man kunne oversette det "sanne" slik at det ikke blir misforstått, altså i henhold til de normer, verdier de andre har. Det vil si at man har ansvar for å formidle det bakenforliggende for fenomenet for å gi leseren den "rette" innsikt. Den innsikt jeg gir leseren gjennom de utvelgelser jeg har gjort, i forhold til mitt innsamlede datamateriale og tolkninger, er dermed min innsikt ut i fra min forforståelse. Det er mine øyne som ser mens leserens ører lytter. Når en går med bind for øynene mens andre beskriver omgivelsene, for eksempel: jeg ser en fugl som parerer stolt over havet. For en som ikke kan se fuglen, og ikke har kunnskap om fuglearter, kan forestille seg en hvilken som helst fugl. Han kan forestille seg en ørn som flyr langt oppe i himmelen, mens det jeg egentlig så var en måse, så lenge jeg ikke har beskrevet fuglen i forhold til størrelse, føde, fjærdrakt og biotop. Uten disse opplysningene vil det være umulig å forstå hvilken fugl jeg ser.

²⁹ "Det er også ofte slik at hvilken mening et fenomen (for eksempel en tekst) tillegges, varierer fra aktør til aktør. Når vi derfor spør om tekstenes mening, tenker vi da på det forfatteren har til hensikt å uttrykke, eller tenker vi på det ulike lesere får ut av teksten? Eller tenker vi på tekstens relevans for vår egen situasjon?" (Gilje og Grimen 2005: 143).

Men selv med disse opplysninger har en nordmann og en russer ulike assosiasjoner i forhold til måsen. En russer vil assosiere måsen som en stolt fugl, mens en nordmann kanskje ville assosiere den med grådighet.

Når en beskriver sin egen kultur, har man ansvar for hvordan man sier det, ikke bare på det norske språket, men også på norsk tankemåte. Det må forklares nærmere. La oss si at jeg hadde nevnt i en liten oppsummering at alle mine informanter synes at utroskap ikke er skilsmissegrunnlag, men hvis man forteller om det til sin partner kan det være det. Kort sagt, det er ”lov” å være utro, så lenge du ikke forteller om det til sin ektefelle. En slik uttalelse kan gi ”feil” informasjon til leseren, for å gi den ”rette” informasjon derimot ville det vart nødvendig å forklare det fenomenet ut i fra de verdier som impliserer kjærlichkeit. Jeg måtte gå inn i havets dybde og strømninger for å forklare de mulige årsaker til skumtopper. Å elske noen betyr ikke at man eier noen.

6 Presentasjon og Analyse

Da jeg var på feltarbeid i Russland forsøkte jeg å observere alle detaljer og inntrykk. I dette kapitlet vil jeg gi en beskrivelse av mine inntrykk, observasjoner og noen sitater fra mine informanter som jeg mener er relevante i forhold til problemstillingen. Jeg har, som nevnt tidligere, valgt å bruke meg selv som hovedinformant og som analyseenhet. Jeg vil videre analysere mitt datamateriale (i forhold til min problemstilling).

Jeg vil her benytte meg av symbolske begreper *brudd*, *kontinuitet* og *usynlige rom*³⁰. Disse begrepene er kun analyseverktøy og bør ikke forstås i direkte betydning.

Jeg har valgt å bruke en muntlig skriveform. Hensikten er å prøve gi et lite innblikk i den russiske hverdagen, slik at leseren selv kan trekke konklusjoner samt å kunne sette intervjusitatene, mine fortolkninger og analysen i én større kontekst.

Russere anvender uttale og bøyer navn på mange måter. En persons formelle navn brukes i arbeidssammenheng og ved presentasjoner, mens i vennekretser og hjemme brukes mange variasjoner av navnet. For eksempel er mitt fornavn Tatiana, og mitt formelle navn inneholder også farsnavnet mitt; Tatiana Olegovna (fars fornavn Oleg - derav Oleg-ovna). Dersom jeg var gutt, ville mellomnavnet vært Olegovitch. Jeg blir også kalt Tanja; eller mer kjærlig Tanjuska, Taninka, Tanjaska, Tanj, mens Tanjka er negativt. På den måten har navn mange betydninger, og man kan vise følelse og nærhet gjennom å uttale navnet. Dermed har personens navn en viktig språklig funksjon og er et hjelpemiddel, blant annet for å formidle posisjon og følelser uten å bruke andre ord. Jeg skal eksemplifisere det med en vits som handler om to kamerater, hvor en av dem sender et brev og ber om å få låne penger. Han skriver til sin venn Ivan - Vanjka, jeg er i knipe, kan du låne meg penger? Ivan ble provosert og skrev tilbake – Jeg kan ikke låne penger til deg når du skriver et så uhøflig brev til meg. Du kunne heller skrevet – Vanja, jeg er i knipe, kan du låne meg penger? Slik ble bruken av navnet en viktig opplysning om hvilken relasjon de har til hverandre, i vitsen ovenfor bommet kameraten på navnebruken og dermed fikk budskapet en negativ klang.

³⁰ Se kapittel 1.1 for nærmere forklaring av begreper

Med hensyn til lesere har jeg valg å bruke fulle navn, så lenge det ikke går ut over innholdet og betydningen i setninger, ellers settes fornavn eller formelle navn i parentes.

Av hensyn til mine informanter har jeg valgt å anonymisere deres identitet, ved å gi dem fiktive navn som benyttes gjennom hele avhandlingen.

6.1 Mitt levde Russland – Den ”indre” historie

Jeg har her valgt å presentere mitt Russland som jeg har flyttet fra hvor jeg låner mine briller slik at leseren får innblikk i min ”indre” historie.

Sovjetunionen var bygd på Marxistiske teorier som ble bearbeidet og tilpasset av Lenin, og er kjent i Russland som de Marxistisk – Leninistiske teorier. Hovedideologien er samhold og solidaritet, hvor man skal yte etter evne og nyte etter behov. Det var et kollektivistisk menneskesyn hvor mennesket var underlagt samfunnsstrukturer i form av institusjoner. Mennesket ble sett på som et handlende subjekt som selv forandrer og skaper sine livsbetingelser. Det paradoksale her er hvordan et menneske kunne skape og forandre sine livsbetingelser når de var underlagt samfunnsstrukturer?

All form for religion og tro utenom naturvitenskapelige forklaringer var utelukket og uakseptabelt. De fleste kirkene ble brent under revolusjonen i 1917, og de kirkene som ble igjen hadde ingen funksjoner eller relasjoner til tradisjonelle markeringer som barnedåp, påske og jul. De ble ”glemt” eller valgt bort. Kristen tro ble sett på som mangel på kunnskap og urasjonalitet. Lenin derimot var ledestjernen. Han ble dyrket fra tidlig barnealder. Hans biografi, barnebøker med fortellinger og episoder om Lenin som barn, ungdomstiden og som voksen og ”stor”, var tilpasset de ulike aldersgrupper og ble lest og tolket som Bibelen.

Når barn fylte 8 år måtte man gå til høring hvor man hedret Lenin og hans gode gjerninger. Etterpå ble man tildelt en pins med stjerne og bilde av Lenin som barn. Man fikk da tildelt tittelen ”Oktjabrønok”. Ved fylte 10 år var det ny forberedelse og man ble da ”Pioner”. Det innebar en mer komplisert høring av en komité. Spørsmålene var relatert til sovjetisk ideologi og dine egne politiske overbevisninger. 15 åringer hadde mulighet til å bli ”Komsomolets”, men det forutsatte at man hadde et politisk engasjement i fritiden.

Her måtte man bli innvalgt av en komité. Med en slik styrt oppdragelse, politisk oppfostring, sterke propaganda og informasjonskontroll var det naturlig og bare tro på Lenin og hans ”gode” gjerninger.

Gode velferdstiltak, likestilling og arbeid til alle ble sammenlignet med fattigdom og arbeidsledighet. Det var stengte grenser og ingen tilgang til vestlig informasjon. Det var tro på kommunismen som et oppnåelig og realistisk mål. De infiltrerte folk og deres tanker. Privilegier i form av gratisordninger dekte alt fra bolig, barnehage, fritidsaktiviteter, lege, tannlege osv. Prestasjoner i sport, første mann til verdensrommet, ballett, litteratur og opera ble satt i kontrast til det vestlige samfunnet som også ble kalt ”den stagnerende kapitalisme”. Kort sagt, Sovjetunionen ble fremstilt som et enestående eksempel på fremskritt og det gode liv. Den ble betegnet som ”den blomstrende sosialisme”. Her reiser det seg spørsmål om hvordan man kan oppsummere Sovjetunionen, som et rasjonelt eller et overtroisk samfunn?

Perestrojka medførte kaos i samfunnet. Personstankegangen ble berørt og førte til store omveltninger på det personlige plan. Spesielt den rasjonelle tankegangen ble forandret. Alt ble på en måte snudd opp ned, og grensen mellom rett og galt ble visket bort.

Under sovjettiden ble moral høyt verdsatt, men etter perestrojka ble det sett på som ulogisk og urasjonelt. Verdier ble flyttet fra utdannelsesløp til materiell vinning. En som for eksempel satset på en ingeniørutdanning for deretter å jobbe som ingeniør ble betraktet som kortidstenker og taper, mens en som drev med torpedo var stolt over sin virksomhet. Lønna til de fleste offentlige ansatte var ikke tilstrekkelig til familieøkonomien.

Spørsmålet her er hvordan et så sterkt underbygd politisk regime som sosialisme, hvor overbevisning om medmenneskelighet og rettferdighet er bærende verdier, ramlet sammen som et korthus?

Ved den korte historiske tilbakeblikket ønsker jeg å få frem forståelsen for ånden som influerte menneskene under sovjettiden og den forvirringen som oppsto da unionen kollapset. Deretter skal jeg presentere den moderne Russland som jeg reiser tilbake til.

6.1.1 Endelig i Russland

Hjertet krøllet seg da flyet landet i Murmansk. Det føltes som om brikkene datt på plass, jeg ble endelig meg selv. Det var en herlig følelse, men underlig og fremmed. Herlig fordi jeg endelig var hjemme, men fremmed fordi reisemålet mitt denne gangen ikke var et vanlig hjemmebesøk men feltarbeid. Hvordan kan jeg forske i mitt eget hjemland når alt virker som balsam på min sjel? Jeg tenkte på utfordringen ved å kjempe mot sine egne følelser som var langt fra verken kontrollerbar eller kritisk på dette tidspunktet. Jeg lovte meg selv å skjerpe blikket. Flyvertinnas stemme avbrøt min tankecocktail, da hun gav informasjon angående reisedokumenter, det gjaldt de som ikke hadde russisk stasborgerskap. Plutselig var jeg ikke lengre utenlandsk. Jeg var glad jeg slapp denne papirmølla. Bagasjen kom nesten samtidig med passasjerene, så var det ny passkontroll igjen. De medfølgende, ”nåværende” utlendinger, som for det meste var tromsøværing, fikk utdelt enda flere ark, som de måtte fylle ut igjen, mens jeg gikk rett til tollutgangen. En merkelig følelse blandet av uro, utålmodighet og maktløshet. Passkontrollen er alltid ubehagelig og en langsom seremoni, hvor strenge øyne måler deg fra topp til tå. Passet mitt ble sjekket nøye og de sjekker gjerne flere ganger. Jeg undrer meg hver gang over den mistenksomhet, upersonlighet og autoritet passkontrollørene viser, og venter fremdeles på et vennlig blick fra dem, men det skjedde heller ikke denne gangen. Jeg fikk i alle fall passere og det føltes som om jeg kunne begynne å puste igjen.

”Egenkroppen ved og kan selv, fordi den eksistere i verden på samme navneløse måte som hjertet i den menneskelige organisme. Jeg reflekterer ikke over mit hjertes stadige pulsslag, og dog er det hjertet, der opretholder mit liv. Det samme gjør seg gjeldende med egenkroppen. Den opretholder på en tavs måte min kontakt med verden uden, at jeg tænker over det.” (Hangaard Rasmussen 1996:105)

Merleau-Ponty sier at det er den levende kroppen som er vår forståelsesinngang og basis for erfaring. Det forklarer han med kroppens tause kunnskap, hvor kroppen fortolker seg selv umiddelbart, og ikke nødvendigvis reflekterer over det. Merleau-Pontys briller kan hjelpe meg til å reflektere over mine reaksjoner og over min historiske kropp som lagrer mine erfaringer. Disse erfaringer fremtoner seg i min kropp i form av uro, maktløshet og utålmodighet. Maktløshet med bakgrunn i mine ”sovjetiske erfaringer” som tilsier at myndighetene alltid har retten på sin side.

Jeg har også mine erfaringer fra perestrojkatiden som tilsier at myndighetene er korruperte, og dermed kan offentlige tjenestemenn benytte seg av muligheten til å vri loven slik at de kan tjene ekstra ”under bordet”, for eksempel regler på bagasjeinnhold, vekt, antall stempler osv. Selv om jeg vet at alt er i orden, så føler jeg meg allikevel forbrytersk. Derfor er det alltid mange ”grunner” til at man kan få problemer i passkontrollen.

Kroppen reagerer med spenning og uro, ansiktet blekner og blikket stivner, selv om jeg prøver å virke så avslappet som mulig. Merleau-Ponty mener at mennesket står i et kommunikativt forhold til verden gjennom egenkroppen. Siden kroppen alltid er sosial vil den også være i et avhengighetsforhold til verden. Kroppen er ikke i rom og tid på samme måten som andre ting, men ”den bebor rommet og tiden”, slik at rommet og tiden blir innskrevet i kroppen vår. På den måten blir mine tidligere erfaringer integrert i min levde kropp, hvor kropp og verden komplimenterer hverandre.

I Jungs perspektiv vil slike reaksjoner forekomme som følge av mitt personlige kompleks – som har sin individuelle historie og er resultat av mine delvis fortrenkte erfaringer. Sosiale komplekser har derimot arketypisk karakter, som påvirker og preger hele menneskeheten og de historiske epoker. Arketyper er en energikjerne i komplekset som har både positiv og negativ pol, slik finnes det positive og negative mors/fars komplekser osv. som barn aktiverer videre gjennom traumer og i bestemte situasjoner aktiviserer emosjonen³¹. Et ord eller et blikk kan utløse følelsesmessige reaksjoner. Da er det komplekset som er berørt (Jung 1975, 1992, 2000).

Min russiske kropp har opprinnelse i fortidens Russland, dermed føler jeg meg hjelpeløs, naiv og uerfaren i det moderne Russland. Jeg har bodd over 15 år i Norge og kan lite om dagens spilleregler i Russland. Selv om jeg vet at dagens Russland er mer demokratisk og at det i større grad er ytringsfrihet, glemmer ikke egenkroppen så lett, fortiden lever videre i en slags beredskap. Dette mener jeg er i tråd med Jungs teori om arketyper, hvor arketypenes oppgave er å lagre erfaringer fra generasjon til generasjon; for å levere forestillingsmuligheter videre. Slik som kulturelle erfaringer overlapper hverandre og lagres i våre historiske kropper. *”Vår ånd har sin historie, slik som også vår kropp har sin historie(...).*

³¹Jung skiller mellom begrepet ”emosjon” og ”følelse”. Emosjonen er affekter i den grad man blir affisert av noe, for eksempel å bli rasende, blodet stiger til hodet. Følelser er derimot en rasjonell funksjon, hvor en behersker situasjonen og forløper uten kroppslige eller registrerbare fysiologiske manifestasjoner.

Vårt ubevisste er liksom vår kropp et lagerhus av erfaringer og erindringer fra fortiden” (Jung 1992: 61). Han sier videre at i menneskets indre er det naturlig å finne spor etter den arkaiske ånd. På den måten forbinder Jung fortidens historie med dagens menneske. Jungiansk analytisk psykologi legger vekt på menneskets psyke og åpner dører til det ubevisste. Mens Merleau-Ponty tar utgangspunkt i den levde kroppen, som er situert i verden - den er selv stedet hvor verden sees og skapes under stadig nye former. Kroppen er ikke et isolert fenomen, men en betingelse for menneskets forankring i verden og omvendt – verden er en betingelse for kroppens forankring (Thøgersen 2004; Hangaard Rasmussen 1996; Merleau-Ponty 1994). Det kan forklare at min informative kompetanse om dagens Russland (jeg vet om at), ikke er det samme som min kroppslige erfaring som er persipert (er meg), selv om den informative kompetanse også er en del av mine erfaringer. Merleau-Ponty poengterer at erfaring ikke er en gitt størrelse, og nettopp det er en forutsetning for vår forundring av både det kjente og det fremmede (ibid).

Jeg forstår det slik at min tilstedeværelse er en forutsetning for min forundring. Hvor er jeg nå? Mitt indre er kun tilgjengelig for meg selv gjennom mine tanker og opplevelser. Slik forstår jeg verden gjennom min egenkropp. Mest sannsynlig har jeg uroet meg uten grunn.

Jeg skyndte meg til en taxi, jeg hadde på forhånd sjekket de lokale prisene for å unngå å betale ”turistpris” som kan være opp til tre ganger dyrere. Det er vanlig at prisene fra flyplassen er mye høyere enn ellers så det er mulig å prute. Vi ble enig om prisen, mens taxisjåføren la bagasjen i bilen, ringte jeg straks hjem og fortalte hvilket bilnummer taxien hadde. Jeg forsikret meg at sjåføren hørte det. Nå var det bare å kjøre videre, og om ca tre timer ville jeg være hjemme i Kirovsk.

Senere fikk jeg vite at det er trygt å ta taxi i Russland i dag og kanskje helt unødvendig med en slik forsiktighet. Men den informasjonen ble til; Jeg hører hva du sier, men jeg har erfart noe annet. Når Merleau-Ponty sier at vi oversetter verden gjennom egenkroppen, betyr det, at kroppens enhet er mer enn bare en samling av organer eller psyke. Ved å benytte seg av begrepet ”den levde kroppen” kan vi trekke parallell mellom våre tidligere erfaringer og fortolkning av verden. Persepsjon kan ikke reduseres til psykologiske prosesser, men til sin helhetlige berøring av verden. For at vi skal kunne forstå kroppen, må vi forstå den i kommunikasjon med verden i sin tvetydighet. Kroppen fremtrer på ulike måter, både det synlige og usynlige.

Dermed kan kroppen ikke kontrolleres etter våre ønsker – kroppen er ikke en nøytral mekanisme, som adlyder på en kynisk og kalkulerende måte. Den usynlige siden ved kroppen viser seg frem når kroppen reagerer motsatt av det vi ønsker – ansiktsuttrykk, tårer, gjesper eller når vi rødmer (Merleau-Ponty 1994, Hangaard Rasmussen 1996).

Jeg ser på det moderne Russland med ”gammeldagse” briller, med en levd kropp som er basis for min erfaring og erfaringsmuligheter. Selv om jeg konfronteres med at omgivelsene i Russland er annerledes i dag, gjensker jeg fortids Russland. Merleau-Ponty (1994) forklarer at vår unike kropp alltid er plassert i en spesiell posisjon og dermed avgrensner vår horisont for hva vi kan persipere, slik jeg ser hvordan jeg takler Russland. Det har noe med plassering/posisjon å gjøre; Min oppmerksomhet var ikke rettet mot å finne ut hvordan Russland *er*, men heller hvordan den *var*.

6.1.2 ”På rett sted til rett tid”

Jeg satt på med en pratsom taxisjåfør og vi skravlet i vei hele turen. Det var herlig å prate russisk igjen. Ordene trengte seg fram med sprudlende glede og stemmen min klang mykt og rolig. Jeg prøvde å konsentrere meg, slik en forsker gjør, det var en ny setting jeg ikke var helt fortrolig med. Jeg hadde notatblokka i håndveska slik at jeg kunne gjøre notater, men det følte ikke riktig, fordi det kunne ødelegge den muntre stemningen vår. Han fortsatte med sine røslige historier som gav meg mye informasjon. Jeg fortalte derfor at jeg var på feltarbeid og hadde flyttet til Norge rett etter Perestrojka, og hadde siden den gang vært lite hjemme i Russland og at jeg visste lite om den moderne russer og dets nye levemåte. ”Noe han er ekspert på mens jeg er den novise – ”Om russere?” – undret han seg, og ble enda mer engasjert og smilte lurt med blikket. – ”Veldig aktuelt,” - svarte jeg med livlig stemme. Jeg spurte videre om jeg fikk lov til å starte lydopptakeren, det takket han stolt ja til og stemmen hans klang enda høyere.

”Du kan bare skrive i vei. De kjenner meg ikke allikevel. Jeg er også student. Ha-ha-ha. På tredje kurs... Vet du hvordan jeg kom inn på universitetet? Jeg hadde en stor varebil som jeg brukte til å kjøre varer med mellom Moskva og Murmansk. Det var matvarer for det meste – egg, yoghurt og ellers små ting. Spekulant heter det i sovjettiden, man kunne havne i fengsel da. I dag heter det foretningsmann og er helt lovlig, jeg betaler til og med skatt. Så var jeg i Moskva denne gangen også. Jeg pleide å hente varer fra et lager.

Jeg kom midt i en middagspause og måtte vente litt. Plutselig kom ei ukjent dame og banket på bilvinduet. Hun spurte om jeg var fra Murmansk, hvor ofte jeg kjørte til Moskva og om jeg hadde mulighet å transportere noe utstyr for universitet? Det viste seg at hun underviste på universitet i Murmansk. Jeg har ofte plass til overs så det var helt i orden for meg. Hun var ei hyggelig og intelligent eldre dame så jeg sa jeg kunne kjøre gratis så fremt jeg har ledig plass i bilen. Da spurte hun rett frem om jeg hadde lyst til å studere på universitet? Jeg sa til henne at jeg verken har råd eller hode til det og at jeg i ett ord klarte å skrive tre feil. Det gjør ingenting - sa hun, - det lar seg å ordne. Vi avtalte at hun skulle ringe meg når hun kom til Murmansk. Jeg tok varene hennes, bare noen pc`r, leverte dem og glemte i ettertid både dama og hele historien. Ei stund senere ringte hun og maste igjen – Nå, har du tenkt om forslaget? - Hvilket forslag? – spurte jeg nysgjerrig, jeg hadde jo glemt hele dama. – At du skulle kjøre varene for oss mens du skal studere, - spurte hun. Slik ble jeg student. Jeg studerer på budsjett plass. Vet du forresten hvem budsjett plasser er beregnet til? – de flinkeste elever... og jeg er sammen med dem. Jeg som fremdeles ikke vet forskjell på cosinus eller sinus. Jeg kjører varene deres mens de drar meg fra semester til semester. Jeg får svarene og eksamensblanketter dagen før eksamen. Jeg skriver bare av og leverer besvarelsen på slutten av eksamen. Det lønnes å ha en varebil, - sa han og flirte hjertelig. – De fleste på min alder kjøper helst jålete biler – det er ingen nytte og bare utgifter. Blir de stoppet av politiet, - må de betale mye høyere bøter, mens jeg slipper unna med en liten sum. Det er illegalt selvsagt, det er ingen forandringer i politiet... Penger rett i egen lomme. - Moralen her er å befinne seg på et rett sted til rett tid, timing er tingen!” – avsluttet han med en ironisk stemme, mens han smilte med sine rampete øyne.

Selv om det var en direkte samtale var det en del indirekte informasjon som kom frem, blant annet at relasjoner er viktige inngangsporter. Taxisjåføren forsto verden gjennom sin moderne russiske kropp. Hans synsvinkel er annerledes enn min i søken etter mening. Hans oppmerksomhet og persepsjon var rettet opp mot smarte løsninger.

For han ble det meningsfullt å kunne befinne seg på rett sted til rett tid, slik at han kan få avkastning i ulike goder.

I løpet av feltarbeidet ble jeg flere ganger overveldet av slike betroelser, og etter hvert oppdaget jeg at det ikke var en betroelse, men aksepterte fenomener, noe alle vet om og mange praktiserer.

Når jeg senere snakket med mine informanter om barnas skolegang og videre studier var dette fenomenet et aktuelt samtaletema. Selv om denne måten å skaffe seg utdanning på ikke var ønskelig, er det ikke helt utelukket.

”Man vet aldri hva som kan skje i morgen, plutselig er det en ny leder på arbeidsplassen med sin omgangskrets. Da er det enkelt å si opp de som er ikke ”kvalifisert” for jobben. Du har vel glemt hvordan det fungerer i Russland,” - spurte Svetlana og smilte vennlig.

Jeg spurte om hun skal studere ”ordentlig” eller bare ”kjøpe” seg utdanning? Uten å nøle svarte hun: *”Selvsagt skal jeg ”kjøpe” utdannelsen. Jeg har ikke tid til å studere. Det var kun før i tiden alle studerte... i dag er det noen som studerer noen som kjøper utdanning.”*

”Hvor skal det til slutt ende med oss når ingen sitter med kompetanse lengre? Alt er selvfølgelig. At vi finner oss i det? Og klager etterpå? Resultatet blir at vår utdanning er null verdt og bare et papir, og de som har virkelig lyst til å studere må jukse allikevel. Se på Elena (som er deres datter), selv om hun har gode karakterer er det ikke sikkert hun kommer inn på noen studier uten å måtte betale”, - sa Genadij engasjert og litt opprørsk.

Sitat til Angeline viser mer nyanserte bilde, nemlig at det ikke alle er korrupt og at det er fortsatt mulig å studere uten å betale bestikkelser.

”Jeg møter denne type avvik i hverdagen. Studentene kommer stadig med forespørsler om å kjøpe seg ut av eksamensforberedelsene. Men det verste av alt er at de blir hjertelig overasket, når jeg gang på gang avviser dem. Det ryktes fort på huset... Det har blitt mindre pågang i det siste”, - flirer hun.

Angeline fortalte at med hennes lønn kunne hun ikke bidra stort til familiens økonomi. – *”Min man er selvstendig næringsdrivende og har god inntekt, ellers hadde jeg aldri hatt råd til å jobbe som forsker. Jeg tjener bare lommepenger.”*

Sitatet gir en mulig forklaring på den ubestikkelige opptreden. Mannen har god inntekt, ellers hadde hun ikke kunnet utøve sin fag. Hva med de som ikke har en mann med gode inntekt, og hva skjer med den faglige utviklingen generelt uten ildsjeler som Angeline?

Materialet mitt viste derimot at det er vanlig å motta bestillinger, men ikke i direkte form. De må ”pakkes inn”, for eksempel i form av en gjengjeldende tjeneste eller foregå gjennom kjentfolk. Det kreves kunnskap for å gi bestillinger og kjennskap til kontaktpersoner som er viktige døråpnere. Jeg vil visualisere dette med et eksempel som er min egen opplevelse; Etter min fars bortgang måtte vi ordne med gravplass. Jeg og ei venninne til min mor dro for å ordne dette ved kirkegården. Det var i utgangspunktet avsatt en plass, men min mor ville ha gravplassen et sted hvor det var lettere å komme til på vinteren. Det ble blankt avslått av kirketjeneren som sa det var umulig å komme til med gravemaskinen for å grave, og i tillegg var det 30 minusgrader og kraftig tele i jorda. Da konfronterte mors venninne kirketjeneren og spurte om vi skulle betale han eller sjefens hans. Hun kunne ringe sjefen omgående, og grave måtte han gjøre uansett, sa hun. Kirketjeneren ble med en gang medgjørlig og ordnet en ny plass til oss. En tanke jeg har gjorde meg etterpå var at jeg vil være hjelpeløs i Russland i dag³². Relasjoner er viktig i det ”usynlige rommet” og man står ofte i avhengighetsforhold til hverandre. Det blir *kontinuitet* i at en ”skylder” en eller annen tjeneste, til den andre. Jeg ser på Angelina sin væremåte som et *brudd* fra det ”vanlige” samhandlingsmønsteret. Hennes kommentar: *Det ryktes fort på huset... velger jeg å tolke som et ”avvik” fra den ”vanlige” mønsteret.*

Dette betyr ikke at informantene ikke er i stand til å reflektere over konsekvensene for fremtiden (ukompetente spesialister, korrupsjon osv.), som jeg blant annet fikk bekreftet av Genadij og Angeline. Dette mener jeg først og fremst refererer til avvisning av de strategier myndighetene utøver med de drastiske kontroversielle forandringer som følge. Svetlanas kommentar om ubegrunnede oppsigelser beskriver hvor sårbart og uforutsigbart dagens samfunn er og hvor tøft det er å omstille seg og noen gang nullstiller seg. Det fordres nye rom for å skape trygghet og forutsigbarhet. Politisk ustabilitet og uforutsigbarhet tvinger frem kreative løsninger eller mot-strategier (som jeg definerer her for kulturelle overlevelsesstrategier) fra befolkningen sin side som gjør dem mer avanserte og motstandsdyktige i forhold til å takle hverdagen og fremtiden. For Merleau-Ponty er dette ”fantomenes kamp” som er konsekvens av de sosiale og politiske motsetninger ”og *denne kamp ophører ikke, før den reelle lighet og den reelle frihed er realisert i verden. Først når dette er sket, i det klasseløse samfund, hvor mennesket anerkender mennesket, kan fantomerne forsvinde*”(Helligsøe Nielsen 1998: 22).

³² Bourdieu (1995a,b) opererer med begrepet *sosial kapital*, som kan forstås at for eksempel vannskapsbånd eller slektsrelasjoner gir tilgang og ressurser til bestemte sosiale arenaer.

Mennesker skaffer seg stabilitet (fantom) i den uforutsigbare verden. Nettopp fordi mennesket er en del av verden skaffer han seg midler (fantom) for å harmonere og håndtere verden.

Det var også et mønster ved slike samtaleemner. Det ble fortalt med en spøkefull og anekdotisk tone, det var en ”smart” måte å håndtere hverdagen på og det var også en alternativ handling i forhold til ”vanlig” studiesituasjon. De alternative ”lette” løsninger impliserte nemlig avanserte samhandlingskompetanse. Det handler også om hvor en vil plassere seg i samfunnet, og dermed hvilken tilgang eller avkastning man søker etter. Svetlana vil beholde jobb, Angeline vil beholde sin tro på faget og er urokkelig i forhold til bestikkelser og Genadij vil at hanes datter kan studere på egenhånd. Jeg observerte senere i feltarbeidet at blant annet valg av bilmerke var et nøye og strategisk valg. Nettopp fordi det kunne medføre mange uheldige konsekvenser i forhold til politiet.

6.1.3 Mitt levde Kirovsk - Å vende tilbake til tingene selv

Jeg kom til Kirovsk sent på kvelden. Det var full vinter her, gradstokken viste minus 27 grader, mens i Tromsø var det + 13 grader og regn. Det begynte å bli mørkt ute, snøen dalte ned i store snøflak. Bjørkene stod majestetisk oppreist og viste fram sine hvite glitrende pels, mens malinga på husblokkene flaknet av og trengte virkelig et nytt malingsstrøk. Det var satt opp reklameplakater på flere bygninger i forbindelse med at byen skulle markere sitt 75-årsjubileum. Det var lite folk i gatene, bare noen få fotgjengere. Skisesongen hadde ikke startet ennå, og det merkes godt på folkemengden. Senere fikk jeg vite at årsaken var at det var innført portforbud på grunn av ”krig” mellom to ungdomsgjenger. Dermed fikk alle under 18 år forbud mot å være ute på gata etter klokka 21. Mye var forandret siden jeg flyttet, men byen stod som før helt uanfektet av tiden. Bygningsarkitekturen i byen er sammensatt av ulike stiler som utfyller hverandre og gir byen et særegent utseende. Robuste hus med kandelabrer fra Stalins tid og små firkantige lavkostbygninger fra Khrusjtsjovs tid. Boliger er bygd i store blokkområder, som en følge av sovjetregimet. Det var staten som eide og forvaltet eiendommene. Befolkningen fikk tildelt bolig etter ansiennitet og antall barn, alle offentlige avgifter som vann, varme og renovasjon var offentlige goder og dermed gratis. Det vil si at en familie på tre ville naturlig få tildelt en leilighet med ett soverom, mens en familie på fire ville fått en leilighet med to soverom. Etter Perestrojka (betyr ombygning) fikk folk mulighet til å kjøpe sin bolig for en symbolsk sum.

Jeg merket meg at gatene var mer folketomme, det var mindre fotgjengere og betydelig mer biltrafikk. Lada dominerer fortsatt bilparken, men det er også mange andre bilmerker på veien nå. Jeg handlet på en liten kiosk. Der var det alkohol, røyk, brus, sjokolade, tyggegummi og ferske blomster. Alkohol er vanligvis billigere i slike kiosker men det er ofte uoriginale varer. På trappen ved matforretningen satt en eldre dame og solgte lokalavisen. Jeg ble kjent med henne etter hvert. Det viste seg at hun måtte jobbe for å forsørge sine barnebarn. Hennes datter har alkoholproblemer og er ikke i stand til å ta vare på sine barn, så de bor hos henne. Hennes røde kinner og kvikke stemme tiltrakk oppmerksomhet. Hun bar en slitt gammeldags kåpe, lue av jervepels og ulltøva sko. Frostrøyken lagde tette skyer mens hun kastet fra seg en strøm med kvitrende ord. Løshunder spaserte foran inngangen og viftet med halen og tigde etter godbiter. Flere stoppet for å kjøpe avis og det ble skapt en flaskehals foran inngangen. - Det var en helt frivillig handling å kjøpe avisa, - undret seg jeg. Før i sovjettiden ble vi pålagt å abonnere på minst en avis. Aviser var statlige talerør med store visjoner og propaganda. Derfor ble avisene nesten aldri lest og enda sjeldnere kjøpt. Kanskje fordi maktutøvelsen var åpen og direkte, ikke anonym psykisk manipulasjon med illusjon om egne tilslutninger, virket den sovjetiske propaganda mot sin hensikt? I Vesten heter det forebyggende arbeid når folk gradvis manipuleres til hvordan en bør tenke... Neill (1993) i "Summerhill" skiller mellom to typer indoktrinering, gjennom åpen og skjult autoritet. Åpen autoritet bruker fysisk makt og posisjon mens anonym autoritet bruker psykisk manipulasjon, den gir inntrykk av at det ikke er noen autoritet, alt blir gjort med samtykke av individet. Kanskje det er derfor den sovjetiske indoktrineringen mislyktes? Direkte maktutøvelse dresserer lydighet på overflaten mens hodet søker etter "sannhet" og følelsene etter opprør. Jeg kjøpte også en avis da vi gikk inn i butikken. Butikklokalet var sikkert på nærmere 500 kvadratmeter. Midt i lokalet stod en bankautomat. Veggene var fylt med reoler, og litt ut fra veggene stod disker tett i tett rundt hele lokalet. Det var ett utsalg for bakervarer, ett for kjøttmat, ett for fisk, osv. Man måtte betale ved hver enkelt disk for så å gå i ny kø igjen. Det tok mye lengre tid enn jeg hadde beregnet.

Et hjemsted er mer enn et geografisk avgrenset område, det er et sted hvor man har sine røtter og barndomsvenner. Det er også et sted man vil identifisere seg med og har tilhørighet til. Kirovsk er min hjemby, mitt nostalgiske eventyr, min barndom og er en del av min historie. Når jeg ser byens bygninger, som er bygd i ulike historiske epoker, for eksempel skolen, barnehagen og kulturhuset, minner det meg om mine erfaringer, oppdagelser og skuffelser.

Merleau-Ponty (1994) hevder at så lenge jeg har en kropp og jeg handler i verden gjennom den, er rommet og tiden ikke en sum av ulike horisonter eller relasjoner, men ”*jeg er til rummet og tiden, min krop hæfter sig til dem og favner dem*” (ibid: 94). Han sier videre at kroppen ikke er i rommet og tiden som trær, hus, bord og skap, men ”*den bebor rommet og tiden*”³³. Kroppen bebor rommet og tiden som har betydning for meg, altså det levde rommet og den levde tiden. Dette eksistensielle rommet er forskjellig fra det geometriske rommet og den kronologiske tiden. Rommet og tiden former seg gjennom mine aktiviteter i kommunikasjon med verden, kroppen omfatter, innlemmer og identifiserer seg med det, hvor jeg selv er stedet (ibid). Det er et vesentlig poeng for mitt materiale, nemlig at når jeg fortolker dagens Russland ble jeg selv til en analyseenhet som en representant fra fortidens Kirovsk, men jeg blir også en observatør i forhold til dagens Kirovsk. På tilsvarende måte blir Kirovsk til et eksistensielt sted og min levde kropp bebodd den. Det vil si at min hjemby innlemmes i min kropp, og knyttes dermed til en bestemt verden, som bare er min.

Merleau-Ponty (ibid) sier at mennesker både lever i det kjente og i den fremmede verden. Det velkjente - er den ene siden av vår kroppslige eksistens, mens den andre siden er - at verden alltid er ny for nye fenomener. Dette forklarer Merleau-Ponty med egenkroppens tvetydighet som går ut på at vi både *er* og *har* en kropp. Egenkroppen både opplever og oppleves på samme tid, dermed er den levde kropp også den erfarne kropp. Det er avgjørende for Merleau-Ponty å vise hvordan våre erfaringer og forståelse av verden først og fremst er kroppslig. Han bruker definisjonen ”*den permanente kroppen*”³⁴, og forklarer det med eksempler ved vannedannelser: Når vi håndterer bestikk, rygger med bil, sykler eller danser uten å tenke over føttenes plassering. Jeg forstår, fordi min kropp utfører en handling – å sykle. Når kroppen blir fortrolig med tingene, manifesteres de i kroppslig praksis og blir en forlengelse av kroppen. Gjennom slike velkjente situasjoner blir verden til et fortrolig sted. Det er gjennom kroppen vi berører, sanser, fortolker og dermed introduserer verden. Kirovsk oppleves som noe nært – noe jeg er, men også noe jeg opplever som fremmed - når jeg impliserer og reflekterer over mine erfaringer fra Norge. På den måten *gjensker* jeg fortidens Kirovsk og *skaper* en ny ved hjelp av det kjente. Merleau-Pontys poeng er at vi ikke behøver å skape verden på nytt, fordi refleksjon trer inn i verden som vi opplever umiddelbart (Merleau-Ponty 1994; Thøgersen 2004).

³³ Merleau-Ponty anvender metafor på menneskets beboelse av verden. Ordet *bebor* henviser til den samme slags beboelse som når vi bebor et hus. Vi kjenner hvor rom, møbel og andre gjenstander ble plassert.

³⁴ Se kapittel 4.2.2

Ved å knytte refleksjon til den kroppslige opplevde verden gir Merleau-Ponty sin egen betydning til det fenomenologiske uttrykket ”å vende tilbake til tingene selv” (Thøgersen 2004). Altså, for å forstå pulsen i det moderne Kirovsk, må jeg vende tilbake til det Kirovsk jeg kjenner til fra før, fordi forståelse av verden i Merleau-Pontys språkdrakt først og fremst er kroppslig og ikke reflektert.

Jung forklarer, til sammenligning, det med arketyper, hvor man nøster seg tilbake gjennom flere generasjoners erfaringer til det opprinnelige (arkaiske). Jung (1992: 197) hevder at ” *det det ubevisste i virkeligheten inneholder, er de store kollektive begivenheter*³⁵ i tiden”. Han sier videre at vår personlige historie er ”en lett krusning på dette osean av kollektiv psykologi” og at det er det kollektive ubevisste som både skaper og forandrer historien (ibid). På den måten kan vi se fenomenet ”å vende tilbake til det opprinnelige” i et kulturhistorisk perspektiv. De innskrevne disposisjonene³⁶ har dermed de egenskapene som kan skape overgang (kontinuitet) mellom det velkjente og det fremmede.

6.1.4 Nostalgi – noe som jeg stadig gjenskaper.

Hjertet mitt banket som en tromme. Jeg hadde valgt å komme uanmeldt hjem, slik at jeg kunne disponere tiden min uforstyrret med minst mulig forpliktelser for venner og bekjente. Pappa var på sykehuset i kritisk tilstand og jeg ville bruke mest mulig tid sammen med han. Mamma fikk vite det gjennom en telefonsamtale på flyplassen, det vil si tre timer før jeg kom, og hun var allerede godt i gang med forberedelser. Når jeg kom hjem var hun rørt og øynene hennes lyste en kjærlig og urolig gnist. – Endelig er du hjemme jenta mi! – sa hun. – Du kunne sagt i fra på forhånd... Det var godt å høre stemmen hennes igjen. Den klang pent og melodisk og dysset meg tilbake til min barndom. Jeg følte meg som ei lita jente igjen. Hun gikk til naboen som bor i samme inngangen for å låne ingredienser som hun manglet. Naboen fra første etasje gav oss borsj³⁷ som hun hadde lagd til dagens middag, hun gav oss også vin og sjampanje.

³⁵ Hastrup (1998) definerer begivenhet som en hendelse av sosial betydning.

³⁶ Bordieu (1995b) definerer slike disposisjoner for *habitus*. Se kapittel: 3.1

³⁷ Borsj er også kjent som rødbetersuppe og er en russisk nasjonalrett. Det finnes hundrevis oppskrifter, hovedingrediensene er flere sorter kjøtt, rødbeter, kål, potet og andre grønnsaker.

Merleau-Ponty hevder at på tilsvarende måte som kroppen bebor rommet og tiden, bebor den også andre menneskers kropper, straks vi forstår andres intensjoner. *”Det hele foregår, som om den andens intention tager bolig i min krop, eller som om mine intentioner tager bolig i hans”* (Merleau-Ponty 1994:152). Felles erfaringer eller innlevelse, kan på den måten fremkalle en bestemt kunnskap og det kan deles med andre som er besittelse av samme kunnskap (jf. nostalgi til den fortids Russland). Nostalgi blir her en dobbeltgjenger eller et fantomlem³⁸. Dobbeltgjenger fordi jeg orienterer meg i et miljø (Kirovsk) som jeg pleide, men samtidig finner jeg ut at jeg ikke kan håndtere en slik orientering fordi omgivelsene er forandret. I møte med nære- og kjente mennesker kan jeg mimre tilbake i tiden, og på den måten virkeliggjør jeg mitt fantomlem (jf. barndoms Kirovsk). Thøgersen (2004) refererer: fantomlemmet er utrykk for at egenkroppen holder seg fast i sine vaner – før person mistet en arm;

”(...)egenkroppen avslører et lag i menneskets aktuelle eksistens, som forholder sig til det fortidige (det, der var). En person kan derfor handle, som om det mistede lem stadig er tilgjengelig.(...) Når en person, der har mistet et lem, kommer i en velkjendt situasjon, vil personen forsøge at anvende sit lem som før” (ibid: 34).

Det moderne Kirovsk ble persipert av meg ikke som *nuet*, men *som om* det fortsatt er – slik jeg husket at det var. Ved å anvende mitt møte med Kirovsk på Merleau-Ponty teori om fantomlem kan nostalgi forstås som en innkapsling i fortiden.

”Når de syge alligevel oplever deres arms rum som noget fremmed, og når jeg til trods for mine sansers vidnesbyrd overhovedet kan føle min kropsrum meget stort eller ganske lille, er det, fordi der er et følelsesmæssigt nærvær og en følelsesmæssigt udstækning,(...)Kroppenes rumlighed består i udfoldelsen af dens væren krop, den måde, hvorpå den virkeliggjør sig som krop” (Merleau-Ponty 1994: 105).

Når Merleau-Ponty snakker om kroppens romslighet peker han på kroppenes forankring i verden eller kroppenes betydningsskapende handling, hvordan den virkeliggjør seg selv som en kropp.

³⁸ Se kapittel: 4.2.1, Merleau-Ponty 1994, Thøgersen 2004

Gjennom erindringer erstatter jeg den amputerete lem (Kirovsk). Nostalgi her ble en slags redskap eller middel til å utvide, omdanne og opprettholde en forklarbar sammenheng med verden. Middel for å oppleve nærvær med verden uten å ta avstand til fortid. Merleau-Ponty sier at å ha en fantomarm betyr det å være åpen for alle handlinger som alene kan utføres med armen før lemlestelse. På tilsvarende måten som den blindes kjepp en forlengelse av den blindes kropp, blir våre familiemedlemmer, venner, naboer eller erfaringer utvidelse av oss selv, hvor vi ble både individ og felleskap på samme tid. Ved å innlemme tingene med vår kropp opphører de å være gjenstandene men ble til forlengelse av vår kropp (eller midler til å utvide verden). Merleau-Ponty sier at den blindens kjepp er ikke lengre gjenstand for han, men ble forvandlet til synssanse og ble analogisk med blikket. (ibid: 98). Ved å se på nostalgi som en slags bindeledd til fortiden – slik ble den forvandlet til et middel for å trekke sammenheng mellom den fortids Russland og den moderne Russland. På den måten ble nostalgi også et redskap til å skape *kontinuitet* mellom sovjettidens og dagens Russland ved *brudd* (store omveltninger og forandringer etter Perestrojkaen).

”Mennesket er i selve sin eksistensform tid. Det kan gå frem og tilbake i tid, fordi egenkroppen bestandig overskrider sig selv i nu`et, der ikke er lukket, men har sine horisonter, som allerede er på vej til at blive fortid og indoptage fremtiden. Når vi husker noget, gjenkalder vi ikke et bestemt fortidig bilde, der ligger så og så langt tilbage i tid. Vi åbner derimod tiden på ny(...). Tiden er hverken en logisk rækkefølge af objektive hændelser eller en støm af indre bevidsthedstilstande, der glider forbi meg. Den er selve min måde at leve på” (Hangaard Rasmussen 1996: 110).

Når jeg betrakter Kirovsk i nået, forbinder jeg den med fortiden og ”later” *som om* det fortsatt er. På den måten virkeliggjør jeg min fantom (barndommens Kirovsk). Samtidig som jeg har reflektert om mine betraktninger har jeg gjort nye erfaringer og dermed flyttet perspektivet. Dette mener jeg er i tråd med Merleau-Pontys hovedtanke om at mennesket forstår verden først og fremst gjennom egen kropp og at det persiperte alltid fremtrer på bakgrunn av tidligere erfaringer hvor intellektuelle erfaringer også hører hjemme (Merleau-Ponty 1994; Hangaard Rasmussen 1996).

6.1.5 Hjemme i det "private". Borte bra men hjemme best

Vi bor i andre etasje i en fem etasjers blokk med to leiligheter i hver etasje. Jungeltelegrafene sprer seg fort her i provinsen. Ikke lenge etter at jeg kom hjem begynte det å komme flere naboer for å hilse på meg, "bare en liten tur". De gikk rett inn på kjøkkenet, og som en selvfølge tilbydde de meg det de hadde hatt til middag så jeg kunne velge det jeg hadde lyst på. De pratet forbi hverandre, stemmene og latteren fløt sammen til en susende virvel. De kom og gikk med ulike matretter, uten å ringe på. Jeg følte meg som en prinsesse i ett idyllisk kongerike bygd av medmenneskelighet, trygghet og varme. En nærhetsfølelse la seg varmt og mykt omkring hjertet mitt. Telefonen ringte i ett, flere venner spurte om de kunne stikke innom bare "en liten tur"... Etter hvert måtte vi låne flere stoler fra naboene. Den "lille turen" varte helt til midnatt. De fleste skulle på jobb dagen etter, så vi avsluttet "tidlig".

Å låne fra naboer er et helt vanlig fenomen i Russland. Ordtaket: *ingen blir uten middag med gode naboer*, illustrerer dette veldig bra hvor naturlig det er å låne ting hos hverandre. Det kan også ha sammenheng med at i sovjettiden var det vanskelig å få tak i ulike ingredienser og derfor byttelånte folk eller lånte hos hverandre. Jeg ser på forholdet naboene imellom som en kulturell overlevelsestrategi.

Venner er en relasjonen informantene priser høyt.

Svetlana: *"Man har ikke mange venner, det er noe helt annet enn kamerater. Venner er en del av familien og innebærer forpliktelser, tillitt og ansvar. Venner har man hele livet og man kan alltid regne med dem. Jeg har bare en venninne, men jeg møter henne ikke så ofte, kun på bursdager og ellers store markeringer. Men kameratene, derimot, møter jeg ofte og vi drar på hytteturer, møtes hjemme hos hverandre og går i badstue sammen. Noen ganger går jeg i badstue sammen med mine kolleger, da går bare vi damer, som oftest på fredager etter arbeid. Vi forhåndsbestiller selvsagt for å få plass. "*

Marina: *"Jeg har bare to venner. Jeg har venninna fra ungdomstiden, vi har vært mye sammen siden vi var 13 år. Vi gikk på ballett sammen før vi ble venner, hun sluttet og etter det fortsatte vennskapsforholdet vårt å utvikle seg. Vi studerte i forskjellige byer, men når vi var ferdige med studiene møttes vi igjen. Vi støtter hverandre når vi trenger det. Vi ser ikke hverandre så ofte, men vi vet at vi har hverandre når vi trenger det. Nylig ble min mor innlagt på sykehus, så jeg har vært mye på sykehuset med mat og medisiner.*

Da har hun laget middag til oss og kommet med penger uten at jeg har bedt henne om det. Alle er innforstått med at det er dyrt å være syk i dag. Selvsagt skal jeg levere tilbake når jeg har fått dette overstått. Og så har jeg en venn, vi har kjent hverandre i nesten 20 år, han bor dessverre i Moskva, men stiller alltid opp når jeg trenger det. Vi støttet hverandre i mange situasjoner, han er blitt som en bror for meg”.

Dette mener jeg er i tråd med Merleau-Pontys perspektiv om beboelse av verden og andre mennesker. ”Vi ser ikke hverandre så ofte, men vi vet **at vi har** hverandre når vi trenger det”. Dette utsagnet peker på hvordan vi innlemmer kroppene til hverandre. Jeg mener også at vennskap kan ha en arkaisk opprinnelse, hvor de dominanter ble videreført fra generasjon til generasjon. Jeg ser på vennskap som en slik dominant, som er med på å danne kontinuitet og dermed ikke bare emosjonelle men også praktisk betydning. Noe som Genadij bekrefter.

Genadij: ”I Norge har dere forsikring, mens vår forsikring er venner... Jeg tror ikke jeg vil si noe mer. Vi vet at vi har hverandre, selv om vi sees kanskje bare en eller to ganger i året, men det er ikke det som betyr noe.”

6.1.6 Sykehusbesøk. To verdener

Jeg startet dagen med å besøke Pappa på sykehuset. Sykehuset var uforandret fra da jeg bodde hjemme. Det var den samme inngangen med tunge dører fra 70-tallet. Jeg tenkte det måtte være umulig for syke mennesker å komme seg gjennom døren uten hjelp. Neste hindring var en garderobe for å ta av seg uteklærne og skifte til innesko, eventuelt kjøpe plastovtrekk til skoene i kiosken ved inngangen. Kiosken og garderoben var stengt på grunn av pause så jeg valgte å gå med uteklær og sko. Neste inngang var stengt med gitter og ved siden av satt en søt eldre dame i hvit frakk og passet på at folk hadde skiftet. - Unnskyld, vet Dere hvordan jeg kan komme meg inn, - spurte jeg vennlig. – Du må levere klær i garderoben først, - svarte hun, uten å se på meg. – Men garderoben er stengt, - sa jeg fortvilt. – Du kan kjøpe plastovtrekk til skoene og pose til klær her, – sa hun med monoton stemme mens hun hentet fram et par brukte overtrekk fra sin håndveske. Jeg betalte, tok trekket over skoene og gikk gjennom gitteret. Jeg gikk opp trappa og gjennom trange korridorer, det satt mange mennesker langs veggene.

En stund etter kom Mamma med mat og medisiner. – *Hei Valentina! Har du kjøpt medisinene som jeg ba deg om? Vi venter på deg som et lys i mørke*, - sa en av romkameratene og flirte godt. Hun fortalte at hun måtte innom flere apoteker for å få tak i de medisiner de skulle ha, samt sprøyter, kanyler, desinfiseringsmidler og annet utstyr. *”Det er andre tider nå”*, - sa hun fortvilt. *”De har ingen ting lengre, de bare mater oss med eventyr. Gratis helsevesen heter det. Har man ikke penger og ikke minst overskudd, får man ikke hjelp i hele tatt. Jeg er glad at dere bor i Norge og slipper å oppleve slik ydmykelse og uverdighet”*, - sa hun mens hun og så på meg. *”Det er ikke bare å få kjøpt det heller, en må vite hvordan man skal få tak i det hele. Nå har jeg vært og snakket med overlegen og resten av staben. Leverte konfekt og likør for at de skal skrive resept til deg og slik er det over alt, ingen medlidenhet eller samvittighet”*, - uffet hun seg mens hun gjømte tårene. Midt i samtalen kommer en hjelpepleier inn på rommet, hun skulle trille Pappa til undersøkelse. *”Tror dere jeg har for lite å gjøre?”* - sa hun med irritert og skarp stemme, mens hun hjalp Pappa over i en rullestol. Mine rosa briller begynte å falle av og ble erstattet med sorthvite firkantede briller. Hvor ble det av de omtenksumme og hjertelige mennesker? – tenkte jeg forbauset. Det var to helt forskjellige verdener som var umulig å tilskrive det samme folket.

Denne beskrivelsen var en av mange timelange observasjoner. Etter at jeg hadde bearbeidet det innsamlede datamaterialet fikk jeg en aha-opplevelse; Jeg fant ut at slike samtale-sekvenser³⁹ var typisk folk i mellom. Samtaler om dårlig tid i hverdagen eller korrupsjon er vanlige samtaletemaer i hverdagen. Det ble på en måte både utblåsning og oppmuntring. Man skal ikke vise til andre at man er bedre økonomisk stilt, samtidig som man også har økonomiske bekymringer. Et annet interessant moment er at samtaleemnene oftest dreier seg om perestrojkatiden, og det representerer et tidsskille, men også noe mer enn tidsskille. For eksempel: *”Vi har jobbet for staten hele livet, og det er greit at penger skal gå til staten, men pengene det går til de få som forvalter staten, og vi får ingen ting.”* *”I Sovjettiden fikk alle tilganger til offentlige goder, men ikke i dag.”* *”De fyller bare sine egne lommer.”* Disse påstandene viser ikke bare misnøye, tap eller savn til det sovjetiske, men også deres deltagelse i det historiske bruddet – før og etter Perestrojka.

³⁹ Cato Wadel (2002) beskriver samtale-sekvenser

Den andre oppdagelsen er det som Goffman (1992) kaller for "liksom-arbeide" eller arbeid for syns skyld, og når noen dukker opp må det gis inntrykk av at de arbeider hardt akkurat da. Denne type stillinger finnes overalt, i forretninger, museum, teater og sykehus. For eksempel dama som jobbet i garderoben på sykehuset og passet på at besøkende brukte skoposer. Min mann og jeg var en gang i Vinterpalasset. Der satt det vakter i alle rom. Vi tok blitzbilder i flere timer før en vakt kom og fortalte at det var forbudt å ta bilder med blits fordi det kunne skade maleriene. Dette fenomenet kan henge igjen fra den gamle sovjettiden da den politiske målsettinga var null arbeidsledighet, og dermed skapte de mange "kunstige" stillinger. Jeg er også blitt fortalt at det er vanlig at folk i ledende stillinger ansetter en kamerat i full stilling, men uten at han trenger å jobbe fullt og i "beste" tilfelle ikke jobbe i det hele tatt, og kameraten betaler halve lønna tilbake til sjefen. Bakgrunnen for dette kan sees på som en vinn/vinn situasjon, hvor sjefen får svart inntekt, og den ansatte får pensjonspeng og helseforsikring ved å stå på lønningslista. Selv om slik arbeidskultur er lite effektivt og givende, og totalt uforsvarlig ut i fra en vestlig bedriftsøkonomisk vurdering, så er det fortsatt levedyktig og "hensiktsmessig" i Russland.

Det er også vanlig at offentlig ansatte viser en fraværende og opptatt holdning overfor brukere. Det kan skyldes flere faktorer, det ene: at de må "liksom-arbeide" og dermed må være tilsynelatende opptatt. Det andre kan være at de ansatte har mistet arbeidsmoralen og føler seg utnyttet fordi lønna er så lav. Eller er lønna så lav at den må forsvares med bestikklser; Det er ikke smart å være hyggelig og tilgjengelig med det samme, det må fortelles med undertone at det må betales ekstra for en bedre innsats eller service. Senere fikk hjelpepleieren som var så ufin mot oss på sykehuset en flaske sjampanje, og humørkurven hennes ble umiddelbart forandret.

6.1.7 "Man må bare å henge med" - Kulturelle transformasjonsprosesser i en moderne russisk kontekst

Genadij har bygningsfaglig utdanning fra teknisk fagskole i Moskva. Han titulerrer seg som arbeidsledig, og sier han ikke vil jobbe i staten som bare betaler "lomme penger". Han jobber som instruktør innen jakt og fiske og får i tillegg overskuddet ved salg av fangsten. I tillegg driver han med utstopping av dyr. Han sier at han tjener bedre på dette enn om han hadde jobbet i gruvene her i Kirovsk.

”Før jobbet jeg i gruvene. Slet ut helsa mi under jorda, ti timer uten dagslys. Jeg fikk mindre betalt enn Svetlana. Er det rettferdig? Hun sitter på et kontor og spiser gode lunsjer mens arbeidsfolk bare får smuler av det. Før i tiden fikk gruvearbeiderne best lønn, tidligere pensjon, gratis reise til Svartehavet og mange andre fordeler, men nå er det kun lederne som har fordeler og lønn man kan leve av. Jobben jeg har nå er lidenskap og pleie. Sveta (Svetlana) skjennes på meg når jeg er borte i lengre perioder, men når jeg er hjemme, er jeg 100 % hjemme. Da lager jeg middag, handler og gjør husarbeid inni mellom.”

Marina er utdannet bibliotekar ved universitetet i Arkhangelsk, og har jobbet som det i mange år. Etter Perestrojka kunne hun ikke fortsette i denne jobben fordi det var så lav lønn, og i dag jobber hun som nyhetsreporter i en lokalavis. Avisen anses for å være samfunnskritisk. Hun er alenemor og har to ekteskap bak seg. Hun sier at hennes viktigste oppgave i dag er å gi en god start for Danil, følge han opp med lekser og senere hjelpe han økonomisk under videre utdanning. Hun synes det er vanskelig å være alenemor, spesielt i dagens samfunn hvor ungdom har store krav til klesstil og ellers ungdomsutstyr som for eksempel mobiltelefon.

”Man må bare henge med og stole på seg selv, man for i alle fall ikke støtte i dag fra staten. (...) Jeg var alenemor med Peter også, men da var det helt andre tider. Vi fikk støtte til sommerferie, alle fritidsaktiviteter var gratis og tilgjengelig for alle. De hadde skoleuniform og helt andre verdier var i fokus. Det var umulig å kjøpe noe smart på butikker, så alle kledde seg likt,” – flirte hun hjertelig.

Når Merleau-Ponty sier at kroppen er bærer av væren-til-verden⁴⁰ betyr det at kroppen og verden ikke kan studeres som isolerte delelementer, men som gjensidig påvirket av hverandre. En hver forandring i kroppen medfører en forandring i verden. På tilsvarende måte medfører endringer i verden en forandring i kroppen. Når omgivelsene endres forandres også kroppens posisjon og dermed synsvinkel å se verden fra. Ved å innta dette perspektivet forklarer det hvordan informantene har tilpasset yrkesvalgene, blant annet ut i fra økonomiske hensyn, som følge av samfunnsendringer (brudd). Slik jeg ser det kan informantenes fortellinger være et godt eksempel på hvordan kroppen søker mening, og hvordan den overskrider seg selv. Genadij søkte mening i å utøve sitt fag da han jobbet som ingeniør i gruvene.

⁴⁰ Se kapittel: 4.2.1

Han syntes lønna var alt for lav og han følte på kroppen at jobben ikke var riktig for han, og dermed ble det meningsløst å fortsette i jobben. Genadij endret ståsted ved å dyrke sin lidenskap, som er jakt og fiske.

Marina valgte også å skifte jobb og yrke, først og fremst på grunn av bedre lønnsbetingelser. Hun fortalte at hun trivdes godt i den forrige jobben, men nå har hun en spennende jobb med mange privilegier, blant annet å reise ut i verden, noe hun setter stor pris på.

Marina: "(...)Jeg reiser mye i jobben, ellers hadde jeg aldri kunnet gjøre det. (...)Jeg får også mange private oppdrag som gir ekstra betaling. Ellers har jeg utvidet kontaktnettverket mitt; Og det gjør at jeg har gratis tilgang til mange goder, for eksempel heiskort til slalåmbakken, bassenget og teater... "

Jeg har valgt å bruke materialet angående yrkesvalgene informantene har gjort, da det både peker på brudd og kontinuitet. Samfunnsmessige endringer i forbindelse med Perestrojka⁴¹ medførte inflasjon, økonomisk kaos og kollaps i samfunnsmaskineriet (brudd). Avlønningen innenfor offentlig sektor lå langt bak lønnsnivået i privat sektor. I tillegg var det offentlige bedrifter som ikke kunne utbetale lønn til sine ansatte på flere måneder fordi staten rett og slett ikke hadde penger. Noe banksystem hadde vi ikke og vi måtte låne penger fra hverandre. En periode fungerte næringslivet kun med byttehandel fordi de ikke hadde penger å betale med; En vare ble betalt med å yte en tjeneste eller gi en vare tilbake. Offentlige stillinger fikk et frynsete rykte, lønna uteble, banken hadde ikke penger, man kunne ikke stole på politiet fordi de var korruperte. Derfor ble mange tvunget til å finne seg andre inntektskilder, og her var ofte gode relasjoner inngangsporten til en ny jobb, dersom man ikke hadde kreativitet til å skape sitt eget virke. Gjennom relasjoner skaffet folk seg en viss orden (kontinuitet). Folk søkte beskyttelse hos torpedoer som overtok politiets rolle i å holde "ro og orden" i samfunnet. Jeg spurte informantene mine hvor torpedoene er i dag. Før var de lett synlige, de gikk i skinnjakker, var atletiske og hadde en image som ikke kunne misforstås. De flirte av meg og spurte hvor lenge jeg hadde vært borte; *"Torpedoene finnes ikke lengre. I dag går de i fine dresser, bærer på stresskofferter og har ledende stillinger"*.

⁴¹ Se kapittel: 3.1.9

Det ble skapt en ordening i systemet, altså *det usynlige rom*, som en motstrategi eller overlevelsestrategi mot kaoset i samfunnet, når alle ledd i samfunnet sviktet. Det private rom håndterte en del av det offentliges oppgaver. Selv om samfunnet er stabilisert i dag står *det usynlige rom* for trygghet og kontinuitet, da jeg mener mentaliteten i det offentlige rom henger igjen fra gammel tid, ikke bare fra Perestrojkatiden, men også fra Sovjettiden da butikkhyllene var tomme og rasjoneringskort ble byttet mot diverse varer. De som ”skaffet” seg varer på arbeidsplassene byttet seg imellom; For eksempel medisin mot egg. En dongeribukse kostet på den tiden like mye som en ingeniør fikk i månedslønn.

Merleau-Ponty (1994) skiller mellom to forhold som kan uttrykke mening. Det første forholdet er at mennesket allerede inngår i en meningsfull verden. Den verden vi lever i er ikke tilfeldig og absurd, og det finnes både mening og orden. Mening er allerede en dimensjon i vår væren-til-verden. Men, mening har opprinnelse i samspillet mellom det kroppslige mennesket og vår fenomenverden. Det vil si at meningen er forankret i den *levde kroppen*.

Det andre forholdet for meningsuttrykk er *den inkarnerte mening* som uttrykk for kroppens bestemte retning i verden. Det vil si de valg og prioriteringer vi gjør. Bevegelsen utgjør her et viktig element, mennesker er alltid i gang med noe, de står ikke stille i verden. Derfor er kroppen ikke bare en ren fysiologisk masse, men innfiltrert med bevissthet. Den er både erfart, individuell og intim, og kan uttrykke en retning i verden (Thøgersen 2004). For eksempel Svetlanas uttalelse om lønna før og etter Perestrojka;

”I Sovjettiden ble alle goder fordelt eller ”lånt” av staten. Staten eide alt, og betalte alt, mens vi bare trengte å betale strømregninga. Alt var gratis: lege, tannlege, barnehage og ellers alle aktiviteter. Vi behøvde ikke tenke på lønna. I dag må vi betale for hvert eneste skritt vi tar. I dag må vi stole på seg selv”.

Merleau-Ponty opererer med begrepet *intensjonalitet*⁴² eller kroppens retning mot fenomener i verden, hvor kroppen strekker seg målbevisst mot verden. Han hevdet at mennesket gjennom intensjonalitet er uløselig forbundet med den opplevde verden, hvor verden her ikke er objektiv, men en verden av betydninger (Merleau-Ponty 1994; Thøgersen 2004).

⁴² Merleau-Ponty har latt seg inspirere av Husserls begrep om *intensjonalitet*, men er uenig i at intensjonalitet er basert på fornuft. Han forbinder intensjonalitet med en kroppslig handling som er basert på menneskets praktiske tilgang til verden (Thøgersen 2004).

Det som var betydningsfullt før Perestrojka er betydningsløst i dag. Dette fordi vår refleksjon også er knyttet til vår *væren-til-verden*, og derfor medfører ny erfaring nye refleksjoner.

Jung (1995a) hevdet at mennesker har to målretninger; Den ene er å sikre sitt etterkom og alle de økonomiske og sosiale krav som følge av det. Mens den andre er *kulturformålet* som forklarer hvorfor mennesker både klamrer seg fast til de gamle verdier og sine ungdomsillusjoner og fornekte disse tidligere verdier til fordel for motsetninger.

”Det er naturligvis en fatal feil å tro at verdier som blir verdiløse, og sannheter som blir usanne, mister enhver verdi og sannhet. Alt menneskelig er relativt, for alt hviler på indre motsetningsforhold og er energetiske fenomener. Energi er igjen avhengig av en motsetning; uten motsetning ingen energi. (...) Det gjelder altså ikke å omvende seg til motsette, løsninger ligger i å opprettholde de gamle sannheter samtidig som motsetningene aksepteres. Men det betyr indre konflikter og spaltning” (ibid:90, Jung sin uthevelse).

Han sier videre at mennesker som står i en vanskelig situasjon vil flykte tilbake til fortiden i et forsøk på å finne utveier i tidligere erfaringer. Erindringsbilder i det personlige ubevisste⁴³ er fortrenge minner fordi de er erfart, mens arketyperne, i det kollektive ubevisste⁴⁴, ikke er fortrenge erfaringer, men ble lagret fra generasjon til generasjon som en fortids signatur og kan aktiviseres i vanskelige situasjoner. Arketyperne er en arv til mennesket fra forfedrenes liv som krever form for uttrykk. *”Det er en slags urerfaring av det sjelelige ikke-jeg, en indre motstander som utfordrer til kamp”* (ibid: 94). Han sier også at radikale forandringer i samfunnet av en hver art gir symptomer på det på denne svingningen over til det motsatte.

Poenget her er at arketyperne (det usynlige rom) ”våkner” i krisesituasjoner. Jeg ser på det usynlige rom som en arv fra flere generasjoners overlevelses- og motstrategier mot de store samfunnsmessige endringer (brudd) som russlands befolkning har opplevd gjennom tiden. I Jungs kontekst kan *det usynlige rom* sees som en kulturell århundres erfaring⁴⁵ hvor arketyper fremkaller disse dominante kulturelle mønstre. *”de herskende krefter, gudene, dvs. bilder som står for dominerende lover og prinsipper, den gjennomsnittlige regelmessighet i tidenes forløp, som stadig oppleves på nytt”* (ibid: 111).

⁴³ Se kapitel 4.1

⁴⁴ Se kapitel 4.1

⁴⁵ *”De kollektive ubevisste er avleiring av århundres erfaring, og ut i fra dette har det som priori, dannet seg et verdensbilde”* (Jung 1995a: 111)

For eksempel fra det mongolske åk og Ivan den Grusomme som i likhet med Stalin despotisk undertrykte befolkningen gjennom flere generasjoner. Det usynlige rom ble en slik arketypisk kulturell overlevelsesstrategi som ble transformert⁴⁶ fra generasjon til generasjon, hvor: *”Arketyperne bidrar til å holde orden på omdanningen og omskrivingen av våre behov”* (Nergård 2006: 139). Nergård sier videre; *”Den spirituelle naturforståelsen er ikke et psykologisk fenomen, men praktisk kunnskap. (...) – der de samiske fortellingene holder den praktiske kunnskap levende”* (ibid: 142). Hans poeng er at Jung overser den praktiske betydningen og den kulturelle innsikt i å håndtere en bestemt praksis⁴⁷, der han synliggjør teorien om arketyper gjennom primitive myter. På den måten gir Nergård et bredere perspektiv på teorien om arketyperne. Ved å se på arketyperne med Nergårds briller ser vi at arketyperne er avhengig av kontinuerlig vedlikehold og blir kun aktualisert eller gjenopplevd ved behov. Dermed har arketyperne først og fremst en praktisk betydning for gitt kultur. I tråd med Nergårds perspektiv ser jeg på det usynlige rom som en arketype eller en kulturell overlevelsesstrategi.

Jungs kulturhistoriske perspektiv på arketypernes kraft kan forklare endringen (brudd) i verdigrunnlaget under Perestrojka, for eksempel søkte folk ”beskyttelse” hos torpedoer istedenfor hos politiet. De kulturelle overlevelsesstrategier (det usynlige rom) som lagres kontinuerlig gjennom flere generasjoner blir fremkalt i krisesituasjoner. Ved å se Jungs teori om arketyper med Nergårds briller i sammenheng med Merleau-Pontys (1994) perspektiv om menneskets væren-i-verden ser vi hvordan våre erfaringer er forankret i vår historiske kropp, som er meningsfylt, levd og står i kommunikativt forhold til verden, slik at kroppen og verden komplimenterer hverandre. Her er kroppen aktiv og deltagende i sin søken etter mening⁴⁸. Kroppen er både tilskuer og aktør i livsverden, som hos Merleau-Ponty ikke bare er en begrepsverden, men også den perseptuelle verden. Denne søken er viktig og gir ny utsikt og vinkling. Ved å flytte på seg eller skifte posisjon (perspektivet) får man mulighet til å se verden og seg selv fra nye sider. Det viktigste poenget hos Merleau-Ponty er at verden er utømmelig og derfor kan vi stadig lære noe av den (Thøgersen 2004).

⁴⁶ Nergård peker på at det kollektive ubevisste bidrar til forståelse av de kulturelle transformasjonsprosessene; *”En generasjons erfaring nedfeller seg som predisposisjoner for erfaring i de neste”* (Nergård 2006: 138).

⁴⁷ Nergård (2006) gir kulturkritikk av dybdepsykologi; Bruker her omfattende analyse om samisk kunnskapstradisjon, der han gir rasjonelle forklaringer på hvordan samiske fortellinger og skikkelsene i terrenget har sitt opphav i konkrete hendelser. Han argumenterer for at disse skikkelser er erfaringsavhengige og har sin uvurderlige praktiske betydning, blant annet i forhold til forståelse av terrenget.

⁴⁸ Merleau-Ponty (1994) snakker her om kroppens tvetydighet; Han sier at egenkroppen har to sider: *den tilvendte kropp* som blant annet implementerer våre vaner og rutiner handlinger, og *den aktuelle kropp* som er handlings - løsningsorientert og søker etter sin eksistens. I anvendelsen overfor bruker jeg *den aktuelle kroppen*.

Slik arketypen ble transformert; ”*En generasjons erfaring nedfeller seg som predisposisjoner for erfaring i det neste*” (Nergård 2006: 138); Fordi verden alltid er ny for nye fenomenologi (Merleau-Ponty 1994).

6.2 Russisk begravelsesritualet

Her vil jeg kort beskrive russisk begravelsesrituale. Forberedelsene til begravelsen foregår i samme rekkefølge som i Norge. Selve begravelsesseremonien mener jeg er mer sørgelig enn i Norge. Dagen før begravelsen bringes kisten med den avdøde hjem og står natta over. Kista står åpen hele tiden. Til likvake kommer de nærmeste pårørende. Det kan være mange fordi enhver må kunne avgjøre nærheten og behovet til den avdøde. Likvake holdes for den avdøde slik at han kan høre de siste ord. Noen tar på den avdøde og holder lenge i hånden. Folk sitter og mimrer høyt eller inne i seg. Siden russere tror at sjela til den avdøde fortsatt er til stede, både ser og hører den avdøde deg. Selv om mange har reist langt og ikke sett hverandre på lenge, er hilsminger og samtaler om seg selv og andre upassende under likvaket og begravelsen. Likvaket varer langt på natt. Dagen etter, på formiddagen, starter begravelsen. Det er vanlig at folketog med de pårørende går etter begravelsesbilen med sørgeorkester. Det blir ikke brukt i store byer med lange avstander. Kisten lukkes ved begravelsesstedet.

Etter begravelsen serveres middag til alle gjester. Bordet dekkes også til den avdøde, med fat, bestikk og glass med vann eller vodka. Grunnen til dette er at russerne mener at sjela til de som har gått bort vandrer blant folk i 40 dager. Under middagen prater man om den døde som om han skulle være tilstede. Alle reiser seg hver sin tur og holder tale i form av mimring, refleksjoner eller noe man har usagt. Her passer det å si det man har på hjertet. I Russland er det vanlig å holde taler ved store anledninger. Dersom man mister noen gjenstander på gulvet under middagen er det et tegn på at den døde har noe usagt eller vil bekrefte noe som nettopp ble sagt. I løpet av de neste 40 dagene er det vanlig å kommunisere med den avdøde i sine drømmer, eller på en måte søke etter tegn på at den avdøde er tilstede. De nærmeste pårørende har alltid bilder fremme av den avdøde i denne perioden. Det samme med et glass med vann eller vodka og brød lagt på toppen av glasset, slik at den avdøde kan ”forsyne” seg. Seremonien gjentas 3 dager etter begravelsen.

Deretter etter 40 dager, 1 år og til slutt 3 år. Man inviterer ikke gjester, og man vet ikke hvor mange som kommer. Det er opp til hver enkelt å avgjøre om man vil komme.

6.2.1 Sorg

Det finnes mange ulike definisjoner på sorg. De fleste er enig i at sorg er en normal menneskelig reaksjon og ingen sykdom. Sorgreaksjoner gir utslag i atferden og kan gi fysiske og psykiske påkjenninger i form av sjokk, skyldfølelse, hysteriske reaksjoner, søvnløshet, tretthet, mage- muskel- og hodesmerter, munntørrehet osv. og kan føre til psykisk traume. Turid Øvrebø beskriver sorg som en uutholdelig smerte og føles som å bli revet i stykker innenfra, som om all kraft trekkes ut av deg, eller som om alt er bare er kaos. Sorg kan sette i gang tanker, følelser og væremåter som virker ubegripelige, fremmede, rar eller skremmende. Sorg er ikke bare tårer som renner i stillhet (Øvrebø 2001). Raundalen og Shultz (2006) har forslag for hvordan vi kan tilrettelegge og bearbeide blant annet sorg. Metoden er ment å være en førstehjelp ved krisehåndtering og deles i 4 faser.

- Uttrykksfasen: Lærer tilrettelegger for et trygt samtaleklime
- Faktfasen: Sortering, modellering og supplering av fakta
- Handlingsfasen: Videre bearbeiding. Involverte får mulighet til å vise solidaritet
- Oppfølgingsfasen: Lærer har oppfølging av elever som virker spesielt berørt

Hovedbegrunnelsen for modellen er at en enkeltstående terapeut sjelden alene kan løse omfattende problemer, og mulighet for endring ligger i omgivelsene (ibid.). Jeg skal videre trekke noen sammenhenger med russisk begravelseritualer, som trolig er vanskelig å tolke som en fornuftig skikk, men som jeg mener har mange terapeutiske funksjoner.

6.2.2 Begravelseritualenes praktiske betydning

Jeg ser flere praktiske betydninger ved russisk begravelsestradisjon. For det første blir tradisjonen overført fra generasjon til generasjon med små justeringer underveis. Dermed blir den en slags beredskapsplan med detaljert beskrivelse og rekkefølge. Dødsfall kan komme brått og uventet. De pårørende blir overveldet slik at de vanlige mestringsstrategier ikke fungerer, og det er mange forhold som skal planlegges. Det skal være mat og drikke til omtrent like mange som i et bryllup. Bryllup planlegges gjerne ett år i forveien, mens begravelse i løpet av noen dager (varierer fra 3 dager til 1 uke).

Den andre betydningen er å prate og fortelle til den avdøde det som ikke ble sagt. Slik kommunikasjon foregår blant annet under likvake. Her er det vanlig å henvende seg direkte til den avdøde. Samtalen foregår på dine premisser, og dermed får du svar på det du ønsker å høre eller bekreftet. Det er allment kjent at man ofte sitter med dårlig samvittighet for noe usagt eller ugjort. Å sette ord på følelser (uttrykksformen) er viktig for selvforståelsen, og samtidig gir det klarhet og dermed opplevelse av kontroll og forutsigbarhet. Det sies ”Hvordan kan jeg vite hva jeg mener før jeg har hørt hva jeg har sagt?”. Språkets betydning er viktig for å få innsikt i sine reaksjoner, klargjøring av virkelighetsoppfatningen og ikke minst normaliseringsprinsippet hvor døden er en naturlig del av livet. Solidaritetsfølelser i form av medfølelse og tilstedeværelse gir viktig støtte for de sørgende.

Neste fase er felles middag som har samme funksjon som ”ved-bordsamtale”. Her holdes bordtaler som retter seg mot den avdøde. Samtaler foregår rett i fra hjertet og ingen våger noe annet. Det sies at man aldri skal lyve for de døde, og det er like hellig som å snakke stygt om maten i Norge. Selv om Russland er et opplyst land kommer naturvitenskapen til kort ved slike ritualer. Dette gjør ved-bordsamtalene til et slags terapeutisk rom. De involverte får utløp for sine emosjoner, ordlegge sine følelser og ikke minst dele erfaringer og reflektere over hverandres reaksjoner. Fokus avledes etter hvert med fine og morsomme historier.

Raundalen og Schultz (2006) definerer dette som påtrengende minner som habituerer (demper) sorgen, og skal forhindre at individet etablerer unngåelsesstrategi som kan forhindre bearbeiding av sorgen.

En annen terapeutisk effekt av ved-bordetsamtalen og utveksling av sine opplevelser og reaksjoner er normalisering av sorg fenomenet istedenfor sykliggjøring. Det er helt vanlig å føle det slik jeg føler, og ikke minst erfart at sorg er noe man kan prate åpent om. Å få uttrykk for sine følelser er særdeles viktig for bearbeidelsesprosessen (ibid.).

Til slutt kommer oppfølgingsfasen som er en av de viktigste fasene. De anbefaler også å konfrontere seg med transesituasjonen gjentatte ganger for å kunne revurdere fakta og forkaste uheldige og vonde forestillinger (Raundalen & Schultz 2006; Dyregrov 1998). Her er det flere anledninger til å møtes og for å få snakket ut om sine følelser.

Jeg ser på russisk begravelsestradisjon som en systematisk modell for sorg og dens færemomenter, og har dekning for mange terapeutiske elementer i bearbeidelsesprosessen.

Ved å trekke inn Nergårds (2006) perspektiv på arketyper ser vi at begravelsestradisjon er en kulturell arketyper som videreføres fra generasjon til generasjon.

6.2.3 Begravelsesritualet i Merleau-Pontys språkdrakt

Ved å ta utgangspunkt i Merleau-Ponty's forestilling om fantomlemmet, som et ambivalent nærvær til en legemsdel, kan jeg på samme måte identifisere meg på bakgrunn av andre. Som George H. Mead definerer: ”*signifikante andre*”⁴⁹. Andre personer gjenspeiler mine verdier, kvaliteter, svakheter og deres forståelse av meg komplimenterer, nyanserer og utvider min personlighet. De tolker meg ut i fra sin forståelse, personlighet og forventninger som jeg ikke har. De påvirker meg, beriker min forståelse og bekrefter min eksistens.

Ved tap av en nær person mister jeg dens synsvinkel og det perspektiv som jeg selv ikke har. Poenget her er at de nære relasjoner blir forankret i meg og min levde kropp, ikke bare på emosjonelt plan, men også på min utfoldelse. Her mener jeg de dagligdagse rutiner.

La oss se på mann og kone relasjonen og deres fordeling av enkle oppgaver som for eksempel å fylle drivstoff på bilen, lage kaffe om morgenen, dekke til frokost, tømme oppvaskmaskinen, matvarekjøp eller lese hver sin del av avisa på skift. De daglige rutiner forankres i kroppen, ”*den tilvendte kroppen*”, hvor jeg fortsetter å gjøre det jeg pleide, selv om jeg hadde fått et handikap. Min *tilvendte kropp* vil dermed fortsette å regne med den avdøde og min kropp går mekanisk i samme rutiner, men oppdager gang på gang at rutinene ikke passer og dermed reflekterer over tomrommet og manglene som må utfylles. Her inntre den dynamiske og bevegelige side ved kroppen som Merleau-Ponty (1994) definerer for ”*den aktuelle (handlende) kroppen*”, som søker etter sin eksistens. Og nettopp ved hjelp av denne søken kan jeg virkeliggjøre fantomet. Merleau-Ponty forklarer parring i stumpen med refleksenes mening.

⁴⁹ George H. Mead utviklet ”speilings teori”; vi speiler oss i andres reaksjoner på oss selv. Mead betrakter selvpoppfatning som et sosialt struktur. I den utviklingen blir enkelts reaksjoner viktigere enn andres; de blir kalt ”signifikante andre”.

”De markerer og bevogter dets plads, de bevirker, at den ikke tilintegøres, at den endnu teller i organismen, de skaber et tomrom, som personens historie skal utfylde, de gjør mulig for ham at virkeliggøre fantomet” (ibid: 26).

I tråd med Merleau-Ponty`s væren-til-verden perspektiv, hvor *den levde kroppen* er selve stedet for læring og utvikling, også er både subjekt og objekt samtidig⁵⁰. Egen kroppen blir derfor en universell kropp, som er et system av mulige handlinger som er ”meg”. Rommet og tiden former seg for meg i mine handlinger, og bebor rommet og tiden (Merleau-Ponty 1994;Thøgersen 2004).

Hvordan kan jeg knytte dette til begravelsesprosessen? Er det mulig å spore noen form for ”virkelighet” når en både ser og prater med den som ikke lever lenger? Altså, i Merleau-Ponty`s språkdrakt blir avdøde innlemmet i den sørgende⁵¹, og dermed er han til stede så lenge den sørgende ikke har blitt fortrolig med den nye tilværelsen som den amputerete kroppen er en del av. Når Merleau-Ponty sier at smerten peker på sitt sted, mener han at vi tar vår friske kropp som en selvfølge, men først når vi ble syk reflekterte vi over kroppen sin. På tilsvarende måte som smerten peker på sorgen i kroppen, peker sorgen på den personen som ikke lenger er til stede. Våre funksjoner og utfolling blir hemmet av den grunn og er årsak til refleksjoner som skal fylle enn tomrommet, ved å finne ny retning for en ny fenomenologisk verden.

Refleksjon blir en slags forhandling mellom den *tilvante kroppen* (vår fortid) og den *handlende kroppen* (nåtid). Den sørgende kan ikke fornekte den tilvante kroppen, og derfor er den avdøde fortsatt medregnet. Den sørgendes verden eksisterer gjennom kroppslige erfaringer.

Når den sørgende snakker til den avdøde de første 40 dager er den døde fortsatt medregnet. Altså, den amputerete kroppen regner med sin *friske kropp*, men blir også konfrontert med den *handlende* (bevisste) *kroppen* og verden (omgivelsene rundt han).

⁵⁰ Se kapitel 2

⁵¹ Her snakker Merleau-Ponty om beboelse av verden og andre kropper.

”Desuden er fornemmelse af min krop direkte forbundet med min perception af verden. Alt, hvad jeg persiperer, placerer jeg i forhold til min krop, og dette udelukkende, fordi jeg har en umiddelbar fornemmelse af kroppen som vendt mod verden”⁵²(Langer 1989: 41 hentet fra Hangaard Rasmussen 1996:88).

Fornemmelsen, gjennom drømmer eller opplevelsen av nærhet med den avdøde kan sies på som et middel for utvide kroppen. Merleau-Pontys poeng at kroppen står alltid i relasjon til verden. Den ble ikke tilfeldig plassert i verden som en gjenstand, men er et middel for å kommunisere med verden. Ved dødsfall den sørgende både klar og uklar over sin tap det forklarer Merleau-ponty (1994) med kroppens tvetydighet ved eksempel av fantomlemfenomenet, hvordan enn kan føle seg utstyrt med lem etter lemlestelsen har en sammenheng med samspill mellom *den tilvente kropp og den aktuelle kropp*;

*”Hvordan kan jeg percipere gjenstande som håndterbare, når jeg ikke lengere kan håndtere dem? Det håndterbare kan ikke lengere være det, jeg faktisk håndterer, men i stedet det, **man** kan håndtere, kan ikke lengere være noget **håndterlig for-mig**, men i stedet noget **håndterlig i-sig**”* (ibid: 21 Merleau-Ponty sin uthevelse).

Symbolikken rundt begravelsen har en viktig funksjon (ved brudd) som skaper kontinuitet ved å forbinde kroppen med verden (omgivelsene). Fantomsmerter kan gi forklaring på den langvarige (traumatiske) sorgen, hvor kroppen kan bli ”fanget i sin fortid”. Sykdommen fremstår som brudd mellom kroppen og verden slik at kroppen lukker seg, mens den friske kroppen alltid er åpen for verden. Ved å legge ord på følelser ved å kommunisere med den avdøde, eller ved å gjenfortelle drømmer om den avdøde, gir det åpning for kommunikasjon med omverden for den sørgende.

”Men nettopp fordi kroppen kan lukke sig ude fra verden, er det også den, der kan åbne verden for mig og sætte mig i en situasjon i den. Eksistens bevægelse mod andre, mod fremtiden, mod verden kan tage fart igjen som en smeltevandsflod.” (Merleau-Ponty 1994: 127).

⁵² Merleau-Ponty snakker her om kroppsskjemaet, hvor han kritiserer den klassiske psykologi som bygget sin antakelse på at kroppsskjema er dynamisk i forhold til sine kroppsdelene. Han sier derimot at kroppsskjema er dynamisk i sin helhet men først og fremst i forhold til verden. Det forklarer han med hvordan vi plasserer oss i rommet hvor kroppen er en del av og hvordan kroppsdelene infiltrerer våre prosjekter. Poenget her at kroppens plassering er ikke bestemt av posisjonen men av situasjonen og kroppsskjema må forstås som en sammenfatning av kroppsupplevelsen (Merleau-Ponty 1994; Hangaard Rasmussen 1996).

Jeg mener at dette også kan knyttes til bearbeidelsesprosessen. Merleau-Ponty sier at fantomlem er ikke en erindring av et lem, men en *kvasi-nutid* eller den fortrenkte opplevelse av fortid, som kan ikke bestemme seg for og ble fortid. Sorg blir til en gjensidig veksling mellom fortid og nåtid, som en meningssøkende prosess for å velge ny retning i livet⁵³.

”Synsopplevelsen er ikke en vis måte at se på eller et nærvær ved mig selv, den er et middel, jeg har, til at være borte fra mig selv, og som tillader mig indefra at være tilstede der, hvor Væren spalter seg” (Merleau-Ponty 1970: 54).

Han sier videre at øyet er ”sjælens vindue” og at synsopplevelsen er et sted hvor alle aspekter av *væren* møtes. Den gir også grunnlag for nåtidssammenheng med fortiden og fremtiden (ibid).

I tråd av denne tankerekken har fornemmelsene til den sørgende en helbredende effekt, hvor egen kropp blir én universell kropp som kan bruke sine sanser ”for å være borte fra mig selv” når verden spalter seg, for å ta vare på *min* psyke.

Til slutt kan det være på sin plass å tilføye at tradisjoner er viktig og kan ha helbredende effekt. Selv om det er vanskelig å forankre det til vestlig rasjonell verdensanskuelse har de en praktisk betydning for blant annet russisk kultur.

⁵³ Merleau-Ponty (1994) snakker her om *den inkarnerte mening* som uttrykk for den måte enkelte velger å leve på hvor bevegelsen utgjør her et viktig element.

7 Avslutning

Inspirert av Merleau-Ponty:

*Verden, ikke svart og hvit, men fargerik.
Hvor svart og hvit også er
en kledelig farge.*

*Og en sort prikk eller en stripe
kan vare en kontrast,
eller en annen nyanse på det hvite.*

*Et skjoldet uklart mønster eller bilde
kan ha et klart innhold
fordi det er øyne som ser.*

*Og når øyne søker etter en klar linje
vil det svake og skjoldete da forsvinne
fra synet...*

*Noen sier at de er usynlige,
men det handler om hva en vil synliggjøre.
Slik dyrker man alle sansene,
men overser det sanselige.*

*Fordi verden ikke bare er svart og hvit,
men også skjoldete.
Og ser vi en prikk
blir mønsteret borte.*

Merleau-Ponty hevdet at verden aldri er gjennomiktig for mennesker. Verden består av både synlige og usynlige sider. Det skyldes vår posisjon i verden. Det er kjennetegnet til mennesket – å være-til-verden og ferdes med noe i verden. Der *reduksjonen*⁵⁴ er en grunnleggende fenomenologisk metode, som hjelper oss å revurdere sin eiendommelige forståelseslogikk. Merleau-Ponty forklarer dette med at kroppen har sin egen stil og alltid er på søk etter mening, som går ut på at mennesket alltid finner seg selv i verden.

⁵⁴ Merleau-Ponty blei inspirert av Husserl som anvender reduksjon som en metode, for en tilbakevenning til den klare bevissthet om verden. Her reduksjon leder oss tilbake til det transformerende Ego. Den trasformerende Ego er utganspunkt i at den kroppslige jeg – har sammenhengende erfaringer av verden. Merleau-Ponty enig med Husserl om at reduksjon er en grunnleggende fenomenologisk metode. I motsetning til Husserl mener han at reduksjon ikke søker til indre menneske, men å finne en veren-til-verden, hvor et Ego må finne seg selv i en situasjon. Vi er allerede ute i verden i kreft av den kroppslige engasjement (Thøgersen 2004).

Pierre Bourdieu definerer en slik forståelseslogikk eller kilde til hvordan vi oppfatter verden, som en *habitus*⁵⁵. Habitus kan være vanskelig å endre, men forandringer i omgivelsene (de objektive betingelser), kan fremkalle forandringer i de habituelle strukturene som deretter reproduseres (Bourdieu 1995a). Det ubevisste i habitus forklarer han med begrepet *doxa*, som en viten som er så selvfølgelig for oss at vi ikke reflekterer over den. Reduksjon hjelper oss til å revurdere en slik viten.

”Reduksjonens formål er at løsne os fra båndene til den velkjendte verden, at lade os forbavse og derigennem få verden til at komme til syne på ny. Reduksjonens formål er at avsløre vores engagement i verden ved at føre os tilbage til verden (Thøgersen 2004: 93).

For meg er kunnskapen om Kirovsk, som min ubevisste kode (Bourdieu 1995a), basert på mine barndomserfaringer som stammer fra det sovjetiske Russland. Erindringer og erfaringer fra Kirovsk ble på en måte en innskrevet eller tilvendt praksis og kunnskap som er inkorporert i kroppen. Ved å flytte (fra Russland til Norge), utvidet jeg min levde kropp fra å være russisk til russisk-norsk. På den måten at mennesket knyttes uløselig til verden, blir min tause kunnskap også revurdert i forhold til den verden jeg kjenner. Mennesket muliggjør opplevelse av verden først og fremst gjennom sin kroppslige erfaring, gjennom berøring kan vi sanse verden. Fordi egenkroppen lærer oss om verden, og verden lærer oss om egenkroppen (ibid).

”Med min krop engagerer jeg mig i tingene, de sameksisterer med mig som legemliggjort subjekt, og dette liv i tingene har intet til fælles med konstruksjon af videnskabelige genstande. På samme måde forstår jeg ikke andres gestus gennem en intellektuel fortolkningsakt (...). Det er gennem min krop, jeg forstår andre, ligesom det er gennem min krop, jeg perciperer ”ting”” (Merleau-Ponty 1994:152-153).

⁵⁵ Habitus er utrustet på de erfaringene vi samler bevisst eller ubevisst og gjelder både den kognitive, persepsjons- og kroppslige siden ved mennesket. Man kan forstå habitus som en form for en disposisjon som nedfeltes i mennesket fra barndommen av.

Inspirert av Merleau-Pontys og Jungs teoretiske posisjoner ser jeg mitt bidrag som en alternativ fremstilling av Russland⁵⁶. Merleau-Ponty (1970: 13) sier; *"Vitenskapen bearbeider tingene og giver afkald på at bebo dem.* Jeg har forsøkt å gi en bebodd, eller mer presis, en eksistensialistisk innfallsvinkel av den russiske identitetsforvaltningen, der jeg har fordypet meg i "mitt Russland". Denne innfallsvinkelen, mener jeg, har gitt meg mulighet til å bevisstgjøre min egen forforståelse og også synliggjøre det for leseren.

⁵⁶ Mitt Russland

8 Litteraturliste

Aaslestad, P. (2003): *Narratologi. En innføring i anvendt fortelle teori.* Landslaget for norskundervisning (LNU) og Cappelen Akademisk Forlag a/s, Oslo

Alver, B. G. og Øyen, Ø. (1997): *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis.* Oslo: Tano Aschehoug.

Atkinson P. og Hammersley M. (1996): *Feltmetodikk. Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning.* Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Barth; F. (1996): *Manifestasjon og prosesser. 2.* Opplag, Oslo: Universitetsforlaget AS.

Beck, C. W. (1995): *Farvel Pedagogikk.* Valset: Opplandske Forlag.

Berger, L. P. (1967): *Invitasjon til sosiologi.* Pax Forlag A/S

Bordieu, P. (1995a): *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse.* Det Norske Samlaget

Bordieu, P. (1995b): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften.* Oslo: Pax Forlag A/S.

Dahl, Ø. (2001): *Møter mellom mennesker.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Danielsen, K. *I vår tid. Tre artikler om generasjon, modernitet og livshistorier.* N.G.I. RAPPORT NR. 3/1994

Dyregrov, A. (2000): *Barn og traumer. En håndbok for foreldre og hjelpere.* Bergen: Fagbokforlaget.

Eriksen, T.H. og Sørhjem, T.A. (1999): *Kulturforsjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. 2. Utgave, Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Eriksen, T.H. red. (2001): *Flerkulturell forståelse*. 2. opplag, Oslo: Universitetsforlaget.

Fauske, H. og Øia T. (2003): *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.

Flood, G. (1999): *Beyond Phenomenology. Rethinking the Study of Religion*. Cassell, London and New York (S. 117-142)

Fløistad, G. (1993): *Heidegger. En innføring*. Oslo: Pax Forlag A/S.

Fossåskaret, E., Fuglestad Lauritz, O. og Aase, T. H. red. (1997): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.

Geographica (2004): *Atlas og kunnskapsverk om Jorda, folk og land*. Kønemann

Gilje, N. og Grimen, H. (2005): *Samfunnsvitenskapens forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapens vitenskapsfilosofi*. 11. opplag, Universitetsforlaget AS.

Halfdan, T. red. (1997): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.

Halvorsen, K. (2002): *Forskningsmetode for helse- og sosialfag – en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen Forlag AS.

Hangaard Rasmussen, T. (1996): *Kroppens filosof. Maurice Merleau-Ponty*. Kjøbenhavn: Semi-forlag.

Hastrup, K. (1998): *Kulturell forståelse: Mellom sprog og erfaring*. I PED-1004, Kulturpedagogikk. Kopisamling fra SVF, Institutt for pedagogikk. UIT 2005

Helligsøe Nielsen, A. (1988): *Voldens problem. En analyse af Maurice Merleau-Pontys "Humanisme og terror"*. Viborg: Socialistisk forlag amba.

Høgmo, A. (1992): *Hva er sosialisering. Om ulike faglige forståelser av det sosiale menneskets opprinnelse*. I PED-3001, Teori om menneske, samfunn og kultur. Kopisamling fra SVF, Institutt for pedagogikk. UIT 2006

Høgmo, A. red. (1996): *Identitet og livsutfoldelse. En artikkelsamling om flerfolkelig samfunn med vekt på samens situasjon*. Universitetsforlaget AS, Tromsø-Oslo-Bergen-Stavanger

Jung, C.G. (1968): *Analytical Psychology. Its Theory and Practice. The Tavistock Lectures*. London and Henley

Jung, C.G. (1975): *Forvandlingens symboler*. Danske rettigheder: København: RHODOS.

Jung, C.G. (1985a): *Det ubevisste*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag a/s.

Jung, C.G. (1985b): *Relasjonene mellom jeg-et og ubevisste*. Trondheim: Cappelen Akademisk Forlag a/s.

Jung, C.G. (1992): *Analytisk Psykologi*. Original tittel: *Unber grundlagen der analytischen Psychologie*. Trondheim: Cappelens Forlag A/S.

Jung, C.G. (2000): *Symbolene og det ubevisste*. Brita Pollan(red.), Gjørvik: Gyldendal Norsk Forlag ASA.

Merleau-Ponty, M. (1970): *Maleren og filosofien*. København: J. Vintens Forlagsboghandel,

Kleven, T. A. (2002): *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kränge, O. og Øia T. (2005): *Den nye moderniteten: ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Kvale, S. (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Merleau-Ponty, M. (1994): *Kroppenes fenomenologi*. København: Pax Forlag.

Nergård, J-I. (2006): *Den levende erfaring*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS.

Nergård, J-I. (2006): *Forelesning i Ped-3005 – Kulturpsykologi*.
Universitetet i Tromsø.

Neill, A. S. (1993): *Summerhill. Radikal barneoppdragelse*. Norge: Pax Forlag.

Nistad, B. (2004): *Russisk politisk idehistorie fra opplisningstiden til i dag*. Oslo: Solum Forlag AS.

Pedagogisk-psykologisk ordbok (1996): Kunnskapsforlaget, Ashehoug - Gyldendal

Raundalen, M. og Schultz, J. H. (2006): *Krisepedagogikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ravna, Ø. (2000): *En reise i det russiske nord. Trekk fra historie, geografi og samfunn*.
Statens utdanningskontor i Finnmark

Saugestad, S. (1997): *Fortolkningens forløp. Om feltarbeid og fortolkning av diferansiering i samfunn*. I Aase, T.H.: *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.

Seljevold, E. (1984): *Sovjet-makt Sovjet-menneske. Fra Lenin til Tjernenko*. Oslo: Aventura Forlag.

Simonnes, A. (1995): *Møte med barn i sorg og krise*. Oslo: Det norske samlaget.

Sørhaug, T. (1996): *Tykke og tynne beskrivelser, i Tian Sørhaug: Fornuftens fantasier. Antropologiske essays om moderne livsformer*. Oslo: Universitetsforlaget.

Thagaard, T. (1998): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode.* Oslo: Fagbokforlaget.

Thøgersen, U. (2004): *Krop og Fænomenologi. En introduktion til Merleau-Pontys filosofi.* Denmark: Narayna Press.

Wadel, C. C. (1990): *Feltarbeid i egen kultur.* 2. utgave, Flekkefjord: SEEK AS.

Wage, P.N. (1990): *Russland er et annet sted. En kulturhistorisk bruksamvisning.* Oslo: Aventura Forlag.

Bladet:

Forskning (Juni, nr. 2/07, Årgang 15): *Forskningsmøte med den russiske bjørn.*
Forskningsrådet